

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 3 Година LVI	Редакциони одбор МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ Уредник Б У Р О Б А Њ А Ц	Март 1938 године
----------------------	--	---------------------

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Београд као седиште централних управа свих националних, хуманих и про- светних друштава — Вић	131
За правично разумевање проблема физичког васпитања народа — Д-р Рад- мило Белић	138
О млеку и контроли млека — Мил. К. Цветковић	142
Фалсификовање намирница — Инж. Јован Дугошевић	146
О заразном запаљењу мождане опне — Д-р Сергије Рамзин	150
Начин одређивања вредности имања у Београду и њихов утицај на поједине законске одредбе у вези извршења Генералног плана — Инж. Милош Д. Анђелковић	154
Париски зоолошки врт, упоређен са нашим зоовртом — Инж. Александар Крстић Реорганизација трамвајског и аутобуског саобраћаја Београда — Ратимир Д. Николић	161
Првих шест месеци у животу Београдског сајма — Инж. Милосав Васиљевић	174

Књижевни додатак:

Кад посут вечерњим златом блиста Београд (песма) — Д-р Милан Марковић	177
Томбола (приповетка) — Јеврем Герасимовић	178
Пилот-потпоручник Кнап брани Београд — (Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсy Градског поглаварства Београд) — Живорад Вукосављевић	188

Прилози за историју Београда:

Карађорђевог конач у Београду — П.	196
Из београдске прошлости (Како су подигнута звона на Саборној цркви. — Прво позориште у Београду. — Породични и друштвени живот у турском Београду) — Влад. Ст. Каћански	200
Радни програм Арсе Лукића, претседника Општине београдске — пре 68 го- дина — Д. Ј. Р.	202
Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије (крај) — Д-р Стеван З. Иванић	203

Друштвена хроника:

Свечаном академијом на Универзитету отворена је година Француске у нашој земљи	208
Земаљска скупштина Аеро-клуба	208
Први Међународни салон аутомобила	209

Комунална хроника:

Градска поликлиника за кожне и венеричне болести — М. М.	212
Г. Влада Илић изабран за почасног члана С. к. „Југославија“	217

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Уметничка хроника:

Изложба италијанског портрета кроз векове	218
Јубиларни концерт г. Златка Балоковића	223

Књижевне вести:

Д-р Реља Аранитовић: „Штедња“	223
--	-----

Позоришна хроника:

Премијере и репризе („Сирано де Бержерак“ од Едмонда Ростана) — Б-ц.	224
---	-----

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љубомир Ж. Јевтић	226
Градске општине и градска поглаварства	232

=====
 Слика на корицама: Тинторето: **Богородица ризничара**
 (Са „Изложбе италијанског портрета кроз векове“)
 =====

Београдске општинске новине

Изазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150⁰⁰—, полугодишње 80⁰⁰— динара. Поједини број 10⁰⁰— дин.
Цена огласа: Цела страна 800⁰⁰—, пола стране 500⁰⁰—, четврт стране 300⁰⁰— дин. **Огласи на корицама 50⁰⁰/0 скупљи**
 Чековни рачун код Поштанске штеднионице бр. 54,300
 Уредништво и администрација: Книгиње Љубице 1/III — телефон 26-242.
 Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова — Рукописи се не враћају.

Чланци и студије

Београд као седиште централних управа свих националних, хуманих и просветних друштава

Београд је седиште централних управа: националних, хуманих и просветних друштава... Београд као такав увек је знао да се загреје за све најлепше идеје: националне, хумане и просветне.

Београд је централно седиште националних, хуманих и просветних друштава. Та друштва махом имају задатак: да се уједини најор, воља и разумевање свакога Југословена по себице као јединке (без обзира на пол, конфесију и професију) и свих Југословена када су ускупно (природном или законском потребом) упућени те да:

— све њихове мисли, посебице и ускупно, буду упућене на добро, просперитет и корист народа и Отаџбине и,

— сав њихов рад, посебице и ускупно, иде на понос Краља, народа и Отаџбине.

Увод —

Београд је увек, и као престоница Краљевине Србије и као престоница Краљевине Југославије, показао и доказао и делима и жртвама, кроз цео свој самостални живот, да је по свему — по своме духу и по својој души — потпуно југословенски... Он је уз то свагда био стални и неуморни носилац свих националних, хуманих и просветних идеја. Истичу се међу свима друштвима као аутономна повлашћена, међутим најкориснија и најпотребнија следећа друштва:

- Црвени крст,
- Соколски савез,
- Стрељачки савез,
- Ватрогаски савез, итд.

Кроз своје организације сва та друштва спроводе: југословенски национализам, југословенски хуманизам, југословенско просвећивање (културно васпитање).

I — Југословенски национализам:

Југословенски национализам, који у раду друштва треба и има да се испољава, јесте и треба да буде синтеза свега онога што је југословенски народни дух током векова ства-

рао и створио, било из дубина најширих народних слојева било путем школе и цркве, било са висина најпросвећенијих духова народа, свих Југословена.

Југословенски национализам, који треба и има да се спроводи кроз друштва чији је циљ претежно национални, треба и има да је пре свега уверен у снагу народа и да познаје расне одлике Југословена:

— морална снага Југословена, тако видно манифестована у прошлости, не само у особитим подвизима великана и ратника, већ готово код свих Југословена без разлике племена, места и времена кад је, ко, како и где деловао;

— физичка способност Југословена, тако јасно оцртавана свуда и на свакоме месту при свима тегобама, невољама и недаћама, кроз које су Југословени пролазили на путу остварења својих националних циљева.

Југословенски национализам, кроз национална друштва, жели и тежи:

— да срца свих Југословена буду наоружана храброшћу и,

— да воље свих Југословена буду снабдеване енергијом, — а све то зато да би речи Витешког Краља Александра I Ујединитеља — Краљевина Југославија изнад свега, пре свакога и над свима — заиста биле њихов „Вјерују“. Сваки Југословен, као јединка и сви Југословени укупно, срцем и мозгом треба то да сматрају као први, најважнији и највећи циљ живота.

Национални задатак друштва треба да истиче национализам као природан, урођен осећај. Код свих Југословена треба да пламти понос човека, када каже „Ја сам Југословен“. Тај национални понос повлачи за собом услов:

— сви Југословени, посебице и ускупно, треба да иду поретком: моралним, социјалним, економским и просветним како то закони прописују, како то налази друштвени обзир савим исправних грађана,

— сви Југословени, посебице и ускупно, треба да су и да увек остану достојни Оних,

чијом је заслугом, највише, и створена Краљевина Југославија.

Национални задатак друштва треба и има у своје раду да на себе прими задатак, да сви Југословени, посебице и ускупно, имају у себи дубоко укоренењени југословенски национализам:

— да друштво са тим циљем буде чврсто *жариште југословенској идеализма*,

— да сви чланови тога и таквога друштва буду пропагатори, учитељи народа и у народу: да поучавају себе и друге, допуњавају и освежавају све оно, што се већ у школи и храму вере, ради.

„*Сваки Југословен треба да је сиреман уз вођство Краља да и себе жртвује* за напредак и добро Краљевине Југославије — недељиве и јединствене“.

Национални задатак друштва имао би и требао би: да путем гусала, народних песама и *цитирањем родољубивих речи*:

— Валентина Водника, Станка Враза,

— Јосипа Јураја Штросмајера, Ивана Мажуранића, Ивана Гундулића, Људевита Гаја, Фрање Рачкога.

— Буре Јакшића, Бранка Радичевића, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Д-ра Јована Цвијића, Д-ра Јована Скерлића... Краља Витеза Александра I Ујединитеља — *ујућује на народно и државно јединство...*

Свуда и у свако доба треба да се буди пијетет код свих Југословена према витешким примерима чојства и јунаштва најбољих Југословена.

Национални задатак друштва ако би се на тај начин, несметан ни од кога, чак још и помаган од меродавних, спроводио, сигурно би се тада успело да: Косово Поље, Куманово, Брегалница, Цер, Рудник, Кајмакчалан, Добро Поље, Оплепац... света имена, буду увек на срцу и на уму свих Југословена. Тада би настало, како је рекао Волфганг Гете: „Када би, неким чудом, пијетет продро у људске душе, излечио би човечанство од већине зала од којих оно, можда безнадежно, болује.“

Југословенски национализам друштва истиче код њих, управо треба да истиче, нарочито још и то — стварати и одржавати пријатељске везе свога народа са свима народима, у првоме реду са суседима, разуме се на бази рада државне спољне политике. То лепо цитира Вој Илић-Млађи, који вели:

„...Пријатељи смо држава свију
И пристаице вечнога мира
Али уз услов: да уговори
Нису безвредна парчад папира!...“

II — Југословенски хуманизам:

Југословенски хуманизам, који у раду друштва треба и има да се спроводи, јесте рад на томе да се код Југословена, свакога посебице и свих ускупно, потстичу црте *југословенске хуманости*.

Хумани задатак друштва при томе своје раду почиње од убеђења у етичке особине Југословена, већ познате и учвршћене:

— *братска привреженост*, љубав према ближњем,

— *човечанска наклоност*, болећивост према свакоме, па и према другим народима, чак иако су непријатељи били у прошлости.

Југословенски хуманизам увек има и треба да се ослања на величину југословенске душе. Он је вазда полазио од поставке, да је велики само онај народ који великодушно прашта.

Хумани задатак друштва треба да жели и има да тежи: „да се побољша и уздигне економски и социјални положај свих Југословена, посебице и ускупно“. Сви Југословени треба да раде на томе, да мисле и да се осећају: да су срећни и задовољни.

Хумани задатак друштва, чији је то претежно циљ, истиче хуманост као црту карактера, као етичко обележје Југословена, код којих је увек била социјална правда претеча чак и национализма. Код Југословена вазда је владало уверење: да сваки треба да ради, да би могао напредовати.

Рад тај истиче нужност, повлачи за собом услов: „Сви Југословени, сваки за себе и сви укупно, имају дужност — да економски слабије и ниже уздижу и помажу и да најзаслужније и најбоље истичу.“

Југословенски хуманизам, кроз хумана друштва, треба да, као неки *потстрекач социјалној побољшања*, упућује и убеђује све и свакога Југословена:

— хумани задатак, економско јачих је да се слабији и нижи помажу. Јер, побољшањем људи и постављањем свакога на право место, побољшавају се увек и прилике у друштву, у народу и у држави,

— хумани задатак свих Југословена, економски слабијих и јачих јесте: да свесрдно помажу она друштва, она удружења, која имају хумани циљ (Црвени крст).

Хумани задатак друштва истиче нарочито још: *великодушно праштање* свима који су чинили грехове према срећи и напретку Југословена, под условом да се то више не понови...

Југословенски хуманизам у главноме жели, тежи и има да настоји: да би се *створила слога и свест за ђомагање* и тиме поставио етички *темељ солидарности*, опште и узајамне љубави и ђомагања не само међу браћом разних племена Југословена, већ и према другим народима и тако донело користи и Југословенима и Човечанству.

III — Југословенско ђосвећивање:

Југословенско ђосвећивање, народно просвећивање, које у раду друштва треба и има да се истакне, углавном има задатак: да се код свих Југословена, ма где били, изведе и укорени *југословенско културно јединство*.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Југословенско просвећивање друштва базира на етничким особинама Југословена:

— бистрина и окретност Југословена,
— наклоност и приврежност Југословена као југословенској мисли, датираној одавно и сачуваној кроз све мучне периоде историје.

Југословенско просвећивање друштва жели и тежи: да сви Југословени буду културно духовно тако изједначени, сједињени, да у свакоме погледу чине један народ. Када се то постигне, тада речи Витешког Краља Александра I Ујединитеља: „Никакве границе ни подвојености из прошлости, као ни Дунав, ни Сава, ни Дрина, неће раздвајати племена истог народа, већ да нам увек везују и спајају интересе народа и душу народну у нераздвојну целину — Југославију, коју никад нико раздвојити неће”, биће стварност... Тада ће Југословени бити најснажнији у свакоме погледу.

Југословенско просвећивање друштва истиче просветни напредак, који налаже: *јединство мисли, јединство доктрине и схватања* код свих племена у Југославији — како у погледу љубави према Краљу и Отаџбини, тако и у погледу културног напредовања свих Југословена као етничке целине — народа и, Краљевине Југославије као самосталне државе.

Југословенско просвећивање друштва треба и има да истиче, како вели Вој. Илић-Млађи:

„...Место племенског грешног странчарства И недостојних племенских трења —
„Један Владалац и једна земља —
„И један народ!” — ето решења!...”

Југословенско просвећивање друштва, чији би то био поглавити циљ, имало би у тим друштвима улогу: да буде као неко *културно ођишице за остварење*:

— *једне чисто југословенске културе* — чак једног чистог југословенског језика,
— *једне чисто југословенске њихе*, где би њени чланови проносирали: „*Да се код свих Југословена оствари један чисто југословенски менталитет*”.

Југословенско просвећивање друштва, чији би био поглавити циљ, имао би још и као неки *пропагандистички задатак*:

— *ујознати све Југословене* ма где били са свима тековинама Краљевине Југославије. Јер, ко не познаје своју Отаџбину, тај је у њој као туђин,

— *ујознати све странце* о културноме напредку Југословена и Краљевине Југославије. Јер, у колико нас они буду боље упознали у толико ће нас више ценити, па и волети.

I

„ЦРВЕНИ КРСТ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ”

„Црвени крст као хумани покрет у пуноме смислу Југословена (као што је то и код свих других држава —

код нехришћанских држава под другим именом) има своју централну управу у Београду.” Његов је задатак: „У миру и рату неговати милосрђе и унапређивати здравље.”

„Црвени Крст Краљевине Југославије” као друштво је хумана и повлашћена аутономна народна установа. Под тим именом оно се признаје:

— искључиво као једино друштво за целокупну територију Краљевине Југославије и као,

— помоћни орган санитета војске и морнарице Краљевине Југославије за време рата (чл. 3 Закона).

Црвени Крст зову га Срби, Crveni Križ зову га Хрвати, Rdeči Križ зову га Словенци. И, он — са свим свеједно како га који брат зове — *симбол је човечанској милосрђа, њелениности и хуманости*.

Кад се загледа у ма коју страну историје нашега Народа или кад се завири у наше дивне народне песме, види се како се у страшном простору: болести, невоља, умирања, смрти и зверстава провлаче светле сенке, које обележавају милосрђе и доброту.

Тамо запажамо „*Косовску девојку, где преврће по крви јунаке*”.

Тамо чујемо дозивање рањеног: „*Завиј меми љуте ране, лејла моја Црногорко*”.

Тамо гледамо јунак-девојку: „*Како вади из мутне Мораве крвава непријатеља*”, можда и убицу свога брата, свога оца или свог драгог.

Тамо запажамо, чујемо, гледамо и осећамо у простој души младе жене више мотиве, који је побуђују на такво племенито дело, на такво милосрђе. И из овог чина ми као да да чујемо глас највеће мајке, глас, који нам говори: „*Ја сам природа, ви сте моја деца, становници сте целе земље, а браћа сте целој света, њомозите један друјоме*”.

Народне песме Југословена бележе да су, поглавито код Црногораца вршиле улогу болничара на бојном пољу жене. То казује песма:

„...Као чавке попадале мајке,
Носе воде, перу ране љуте...”

Народне песме, као и историја нашега Народа износе много дивних примера милосрђа. Али, ово милосрђе чинила је неорганизована и добровољна, да је назовемо војска, која је била *ђуна воље да њомојне ближњем* не питајући ко је и шта је.

Таква неорганизована и добровољна војска била је *несјрежна, без знања и без средстава*.

1 — Црвени Крст, Crveni Križ, Rdeči Križ као установа створен је на бојном пољу и то не давно...

Крваве борбе за време аустриско-сардинског и Француског рата у Италији, који је почет 26 априла а завршен 11 јула 1859 год., биле су повод те је он створен.

WWW.UNILIB.BG
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Анри Динан, Швајцарац, који је и сам учествовао у битци код Солферина 24 јуна 1859 год., посматрајући како рањеници леже у локвама крви непревијени, гажени од топовских возила и војника и слушајући тешко запомагање рањеника и болесних, одмах по повратку у своју домовину написао је чувену књигу: „Успомене са Солферина“. Он је тим покренуо и акцију за образовање добровољних друштва, која ће у рату притицати у помоћ рањеним и болесним, с тим да се они као и санитетско особље имају сматрати неутралним од ратујућих страна.

Анри Динана хумана идеја одмах је прихваћена од више Европских Држава и већ 1863 и 1864 год. образован је „Међународни Комитет Црвеног Крста у Женеви“, који је створио Женевску Конвенцију, која у изводу од 6 јула 1906 год. садржи ове одредбе:

1) О рањеним и болесним, који припадају војсци, а који падну у руке непријатељу, води бригу и старање непријатељ. По узајамном споразуму обеју ратујућих страна рањени и болесни могу се изменати.

2) Санитетски персонал, који је искључиво употребљен у санитетској служби, као и свештеници, неутрални су.

3) Санитетске команде и установе заједно са својим војничким стражама неутралне су све дотле док се не буду употребиле на штету непријатеља. Персонал ових команда и завода и тада још остаје под заштитом Женевске Конвенције, ако употреби своје оружје за саодбрану или заштиту својих болесних или рањеника.

4) Неутрални персонал са својом приватном имовином, спремама болничарских чета и пољских болница, које падну непријатељу у руке, враћају се награђено својој војсци, чим то војни обзир дозволе и кад се о рањеницима буде довољно побринуло.

5) Становници, који рањене и болесне војнике приме и негују, добивају нарочиту заштиту и особене олакшице.

2 — Српски Црвени Крст основан је 21 јануара 1876 год. Он се за пуних 53 године свога опстанка прилагођавао променама, које је изазивао развој живота и рада Народа и своју организацију мењао и подешавао према насталим потребама.

Српски црвени крст променио је до 1918 год. троја правила:

I — Прва правила:

Прва правила су примљена на првоме оснивачком скупу 21 јануара 1876 год. а потврђена од Кнежевске владе 25 јануара 1876 године.

Председник Кнежевске Владе био је Љубомир Каљевић (26-IX-1875 до 24-IV-1876), који је био и министар Унутрашњих дела.

Министар војни пуковник Т. Николић издао је тада „Ујуства за службу војног санитета народне и стајаће војске“ и узео у обзир и Црвени крст и тиме је регулисана приватна помоћ према потребама на бојном пољу и у болницама.

Црвени крст по чл. 30 „Службе војног санитета“ имао је дужност, да пошаље по 1 свог изасланика за сваку пољску болницу и дивизиски санитет. Њихов задатак био је да одржавају везу између војних власти и Црвеног крста, да се брину о санитетским потребама на првим линијама војске и у пољским и резервним болницама, као и да чине све могуће олакшице рањеницима и болесницима.

Српски црвени крст, одмах после неколико месеца свога живота, дошао је у прилику да прими тешко бреме спасавања рањеника и болесника, кад је Србија огласила рат Турској 18 јуна 1876 год.

Српски црвени крст имао је тада пуне руке посла, јер је цео ратни санитетски посао скоро сам обављао.

Војни Санитет, на чијем је челу као шеф био д-р Белони, био је врло сиромашан, јер је имао на лицу само:

1) Инструмената: 119 цепних етвија, 74 кутије за ампулације, 25 кутија за ампулације и ресекције, 4 велика сандука за операције у болницама, 250 американских клешта, 500 Петитових и 400 Шлинкових турникета, 20 иригатора, 500 штрцаљица за ране и 50 клистера, 500 еластичних катетера, 50 буџија, 924 носила систем Паликрушкин, 2 носила по аустријском моделу, 50 Правацових штрцаљица, 100 бешика за лед, 1 кола за тешке рањенике, 60 комада платна од каучука, 50 пољских операционих астала, 1 седло с 2 литијере, 1 седло са 2 каколета, 5000 дрвених удаха, 1000 штака за болеснике, 3921 колан за ношење тешких носила српског проналазаска и 100 пољских нужника.

2) Завојног прибора: 20 бисага пуних најнужнијег завојног прибора, 28 кожных торба за завоје, 1 корпа за завоје, 1 француска хируршка кантина, 24 енглеског тифтика, 3000 рифи фачли и 4530 рифи платна.

3) Лекова и апотекарског прибора: 90 пари пољских апотека, док свега 12 самара за товарење тих сандука на коње, 6 шатора за завојишта.

Српска војска чим је ушла у акцију неспремна и дефекти Војног Санитета одмах су се почели испољавати на све стране. Видело је се колико је потребна приватна помоћ, па да санитет буде савршен.

II — Друга правила:

Друга правила су усвојена на другој Главној Скупштини 17 маја 1877 год. а потврђена од стране Кнежевске Владе 10 августа 1877 године.

Председник Кнежевске Владе био је Стевча Михајловић (24-IV-1876 до 1-X-1878), док Министар Унутрашњих дела Рад. Милојковић (24-IV-1876 до 25-VII-1879). Та се правила зову: „Правила Српског друштва Црвеног крста за добровољну њокој ратним рањеницима и болесницима“.

Српски црвени крст опредељивао је и износио у другим правилима:

www.unilib.rs Чл. 1. У време рата учествује поред Кнежевског Српског Војног Санитета сагласно са наредбама војних власти у лечењу и неговању рањених и болесних војника и у администровању војних болница.

Чл. 2 У време мира спрема све што је нужно за помоћ у време рата. Према чему се друштвена радња дели на:

а) Спремање завоја, материјала и личности потребних за примање, лечење и неговање рањеника и болесника за случај рата, а то све из својих приватних средстава и својим заузимањем.

б) Потпомагање војно-санитетских установа и завода у време рата свима силама и средствима, која буде Црвени Крст имао на расположењу.

Чл. 8. У случају рата Главни Одбор опредељује у споразуму са Војним Министарством изасланике, који ће бити код војске: појединих корпуса, дивизија и бригада. Њихова је дужност да одржавају везу између Црвеног Крста и војних власти посредно или непосредно и да се брину о санитарским потребама војске и болницама.

Српски Црвени Крст са овим правилима ушао је и радио и у ратовима, које је Србија водила 1877/78 и 1885 год.

1) *Рат Турској*; Србија је огласила после, када јој одобрила и, пошто је то учинила Русија 1 децембра 1877 год. И, ако је Војни Санитет Српске Војске био много искуснији и увидео недостатке и празнине у прошлом рату ипак су прилике биле у многоме горе и теже.

Војни Санитет, на чијем је челу био Др. В. Ђорђевић био је врло сиромашан, те је Министар Војни Пуковник С. Грујић пред рат 29. јула 1877. год. наредио:

1) Да се формирају корпусна и окружна санитарска одељења и пољске болнице: Шумадски Кор да спреми свих 6 пољских болница, Тимочки 4, Моравски и Дрински по 2 пољске болнице.

2) Да они корпуси, који су поред турске границе формирају још и окружна санитарска одељења за бригаде II. класе.

3) Да се сва санитарска одељења, пољске и резервне болнице снабду за времена с потребним материјалом.

4) Да се све санитарске старешине упознаду са свима прописима и службом.

5) Да сваки војник мора набавити прописан први завој итд.

Српски Црвени крст на жалост делио је и сам тадашње мишљење јавног мњења, да Србија за много година неће ратовати, па је и код њега настала најрадикалнија демобилизација одмах после првог рата са Турском свега што се имало. То пак је ишло тако далеко, да многи чланови Црвеног крста позвани да и даље плаћају ону малу сумицу од ½ динара месечно одбили су наводећи да Српски Црвени крст нема смисла више ни да постоји.

Српски Црвени крст брзо се разочарао и увидео своју грешку. И, кад је оглашен други рат са Турском сву своју готовину у новцу,

прибору и материјалу, као и све своје људство ставио је војсци на расположење.

Војни санитет на чијем је челу био др В. Ђорђевић био је нешто бољи. Али, ипак није био раније припремљен како ваља, нити је после вођен како треба.

Српски Црвени крст учествовао је као установа и у овом рату, али као и у рату 1876 год. са Турском долазило је до честих неспоразума са Министарством војним, пошто је надлежност била изукрштана и што се често није хтела признавати аутономија Црвеног крста.

2) *Рат Буџарској*; Србија је објавила 2 новембра 1885 год. и Војни Српске Српске војске био је већ богатији, како у материјалу тако и у стручном особљу.

III – Трећа правила:

Трећа правила су примљена на XII Главној Скупштини, 3 априла 1890 год., која су израђена на основу стечених искустава из ратова и у споразуму са Министарством војним и која су потврђена 25 априла 1890 год. и од стране Министра војног генерала С. Грујића.

Српски Црвени Крст тада је истицао у *Трећим правилима*:

Чл. 1. У време рата припомаже Војном Санитету у лечењу и неговању болесних и рањених; у време мира у споразуму са Војним Санитетом спрема оно, што ће бити потребно за означену помоћ у време рата.

Чл. 9. Ради лакшег одржавања везе између Црвеног Крста и Министарства Војног, као Врховне Војне Санитетске Власти придаје се Главном Одбору у помоћ Начелник Санитетског Одсека Министарства Војног или који други виши санитарски официр, који има право присуствовати седницама председништва са саветодавним гласом. Његов ће задатак бити да обраћа пажњу Главног Одбора или председништва за војне потребе, да радњи друштвеној показује најсходније појаве, да олакшава њену везу са Војним Министарством и војно-санитетским установама и да потпомаже извршење донесених одлука.

Чл. 11. Главни Одбор може у споразуму са Војним Министарством а према показаној потреби одредити своје нарочите комесаре код појединих дивизија, којима ће дужност бити: да одржавају везу између Црвеног Крста и Војног Санитета тих одељења војске и да се старају, радећи вазда у споразуму са дотичним референтом санитета о задовољној потреби рањеника и болесника, у колико би за то била потребна помоћ Црвеног Крста.

Српски Црвени крст са овим правилима радио је и у свима ратовима, које је Србија водила почев од 1912 год. са Турцима, па до краја 1918 год., када је дошло до потпуног Ослобођења и Уједињења нашег целокупног троименог Народа, Срба, Хрвата и Словенаца.

Кад је Србија ушла у рат са Турском октобра 1912 год., имао је он у својим мага-

цима нешто спреме, да се једва могло снабде-
ти 1.000 кревета. Рат је међутим показао
да је било потребно опремити 50.000 кревета.

Брзе набавке и прispела помоћ са стране
попуниле су оскудице и недостатке.

Српски Црвени крст на тај начин не само
да је успео да укаже помоћ у том рату, на
истоку до Једрена, на западу до Драча и на
југу до Солуна, већ је задржао и извесне ре-
зерве за доцније.

Када је избио рат са Бугарском 1913 год.
Српски Црвени крст иако је доста добро био
снабдевен многим потребама, ипак је имао ве-
лику оскудицу у новцу.

6) Рат Србије са Аустро-Угарском, који
јој је објављен 16 јула 1914 год., изненадио је
Српски Црвени крст. Јер је у својим магаци-
нима имао само спрему за 20.000 кревета, која
је претекла из Балканских Ратова.

Војни Санитет, на чијем је челу био д-р Л. Ген-
чић, од 1912—1916 год. и д-р Ј. Стајић од 1916—
1918 год. иако је ангажовање од свих лекара, као и
целокупног особља, било у сваком погледу изврсно,
имао је много тешкоћа нарочито у рату 1912/13 и
1913 год. Јер су тада друмови којима је требало ева-
куисати рањенике и болеснике били посве рђави, што
по селима није било никаквих zgodних зграда, где би
се болесни и рањени могли склонити и што су чи-
тави крајеви били посве оскудни у доброј пијаћој води
и потребним дрвима за гориво.

3 — *Српски Црвени Крст* под тим именом
делао је све до 1919 год. Тада се отпочело
размишљати да се прошири на целу државу.

Све вероисповести, верујући у *једног Бога*,
који тражи: „Поштење и честитост и налаже
милосрђе и племенитост и захтева љубав пре-
ма ближњем и према своме суграђанину, као
и оданост и пожртвованост према *Краљу* и
Отаџбини“, у томе су биле сагласне.

Српски Црвени крст још 22 августа 1919
год. ушао је у „Лигу Друштва Црвени крст“,
коју су основали 5 маја 1919 год.: Амерички,
Енглески, Француски, Италијански и Јапански
Црвени крст.

4 — *Српскохрватскисловеначки Црвени
Крст* створен је 1919 год. Он је променио
и добио нова правила: као —

IV — Четврта правила:

Четврта правила израђена су тек 1923 год.
Она су ставила у задатак племенитој установи
друштва „Црвени Крст“ да што више распро-
стире милосрђе нашег целокупног народа. Цр-
вени крст тако проширен на целу Краљевину,
имао је извесне измене и допуне 27 априла
1925 год. По самој природи својих послова
и по основној идеји и циљу који има, треба да
представља, ако не све становништво наше
целе Отаџбине, оно бар да обухвати што већи
део становништва, без разлике на пол и на
веру.

Српско-хрватско-словеначки Црвени крст
није и не сме да буде разлог, те да бра-

ћа разних вера буду одвојена и да се њега
клоне. Јер и *Коран*, а и *Хадиси* (изреке
Мухамеда) на много места истичу, да је сваки
Муслиман обавезан да чини милостињу и до-
бродичинство, а то је девиза и Црвеног крста,
која истиче: „У миру и рату њећуј милосрђе
и унајрећуј здравље“. Можда је потребно овде
истаћи, да је Турска, иако муслиманска др-
жава, приступила Женевској Конвенцији још
1878 год., где је само променила амблем.

5 — *Југословенски Црвени крст* развија
што ширу акцију. Он публикује и нова пра-
вила: као —

V — Пета правила:

Пета правила израђена су и публикована
23 новембра 1933 год. Она су нарочито пре-
цизирала: да је Црвени крст једини претстав-
ник приватне помоћи:

1 — За време мира:

— да указује прву помоћ народу у случају ве-
ликих елементарних несрећа, разних епидемија и дру-
гих општих народних невоља, по Правилнику, који про-
писује Главни одбор Друштва;

— да припрема особље и средства за извршење
задатака предвиђених Законом о Друштву Црвеног
Крста и овим Правилима, по Правилницима, које про-
писује Главни одбор и по упутима Извршног одбора; и
— да спрема бројно јак, здрав и одушевљен
Подмладак за идеју и рад Црвеног Крста, по Пра-
вилнику и програму рада Подмлатка Црвеног Крста,
Цкоје прописује Главни одбор.

2 — За време рата:

— да потпомаже санитет државне војне силе,
као помоћни његов орган, при евакуацији, транспор-
товању, нези и лечењу наших болесника и рањеника
и заробљених рањених и болесних непријатељских вој-
них лица;

— да потпомаже и активно суделује у организа-
цији и извођењу санитетске противваздушне и против-
гасне заштите становништва;

— да посредује око добијања и поделе помоћи
и општења заробљених и интернираних лица са спољ-
ним светом, око рапатрирања и хоспитализације бо-
лесних и рањених заробљених непријатељских лица; и

— да својим особљем и сопственим материја-
лом ублажује неизбежна зла рата, уколико то зависи
од њега... итд.

Пета правила као правила „Југословенског
Црвеног Крста“ установила су ове органе:

- 1 — Главни одбор,
- 2 — Бановински одбори и, београдски об-
ласни одбор,
- 3 — Срески одбори,
- 4 — Општински одбори, повереништва,
- 5 — Школски одбори „Подмлатка Црвеног
Крста“.

6) — Југословенски Црвени крст као
представник човечности, племенитости, ми-
лосрђа и благородних осећања, у колико буде
више ухватио корена у нашем народу, у толико
биће мање: —

www.unilib.rs сла, несрећа, беда и невоља,

— порока и пакости;

— здравље народа биће много боље и рањени и болесни војници, кад се буду борили за Краља и Отаџбину, брже ће оздравити, боље се опоравити и пре осјособити за свој свети позив — дужност према себи и својој кући и позив према Краљу и Отаџбини.

7 — Југословенски Црвени Крст, као установа има свети задатак. Сваки онај, који је његов члан, значи да жели себи добро, да буде здрав и користан себи, а тиме и друштву, Отаџбини и Краљу. И, у свима културним државама, сваки грађанин без обзира на пол, смара за своју племениту дужност и част, да помаже и да буде члан Црвеног крста:

— Јер, он треба и има да се шири код свију и свакога, свуда и у свако време, како код одраслих, тако и нарочито код омладине,

— Јер, он је лепа школа за морално и друштвено васпитање, као што и Посланица Коринћанима II 9/7 препоручује:

„Сваки по вољи својега срца,

А не са жалошћу или од невоље;

Јер Бог љуби онога, који драговољно даје.”

Краљевина Југославија благодаречи сиљним успесима своје непобедиве војске и свима родољубивим напорима свога целокупног троименог народа, као и свести и разумевању свих управних органа, постала је велика и славна. Треба бити на то горд, а то свакога треба да подсети, да је сваки створен и рођен да буде користан и племенит, Народу и Отаџбини, а што може лако да се постигне.

Југословенски народ, троимени народ — Срби, Хрвати и Словенци наше Отаџбине познат је у свету као народ мача и части. И он свакако неће ни на овом пољу изостати иза осталих културних држава, јер сутра кад и ако би устребало бранити Отаџбину, ко ће му је бранити него он сам. А да је буде могао бранити треба да је здрав, а здравље пак било је, јесте и биће главна њобуда за оснивање Црвеног Крста.

8 — „Црвени Крст, Краљ. Југославије“ као знак неутралности има: Црвени крст на белом пољу, кога носи: све особље санитарских јединица и установа код војске: санитарски официри, сви лекари, лекарски и санитарски пољници, свештеници, болничари и све људство на служби код санитарских трупа и установа — и све особље за добротворну не-

гу рањених и болесних. Црвени крст, на белом платну махом се носи на левој мишици за време рата, где се још утискује жиг јединице и установе, у којој дотични служи са бројем списка под којим је заведен. Црвени крст се ставља и на сву санитарску спрему војске, као и на спрему особља за добровољну негу рањених и болесних.

Црвени Крст Краљевине Југославије има своју заставу: црвено и бело платно у оквиру круга, коме је пречник 10 м. и она заједно са државном заставом обележава места санитарских јединица и установа: превијалишта, завојшта, пољске и позадне болнице. Та се места обележавају са црвеним фењером.

9 — Југословенски Црвени крст као установа на војиној зони и у позадини има приоритет. Он предвиђа и даје одвећ ревносима у овом самарићанском послу за време мира извесна одличја:

— захвалницу, која се исписује на повели,

— сребрна медаља Црвеног Крста,

— златна медаља Црвеног Крста и,

— орден Црвеног Крста.

„Црвени Крст Краљевине Југославије“ као хумана и аутономна установа целога народа сматра да цео Југословенски народ треба да је његов члан.

„Будите члан Црвеног Крста!”

Vit.

А. Г. Балаж: Теразије

За правилно разумевање проблема физичког васпитања народа

Сви знамо да свака нова установа наилази на тешкоће, које углавном потичу од нераумевања и урођеног конзервативизма, и зато су оне по правилу више силом него милом увођене. Није ли увођење обавезне основне наставе имало исте тешкоће које данас има увођење обавезног телесног васпитања! А коме данас и на ум пада да подигне глас против основних школа! Физичко васпитање народа мора исту судбину да преживи као и све остале нове установе које су се увађале, и да се бори са исконским противницима: *нераумевањем и конзервативизмом своје средине.*

Са једног излета течајеваца обавезног телесног васпитања.

Утешна је појава да су све нове установе, које су имале дубоке корене у опште друштвеним потребама, коначно односиле победу. То ће свакако бити случај и са физичким васпитањем народа, јер оно није везано ни за какве политичке режиме, већ је биолошка потреба друштвеног развитка и опстанка. Али, упркос свих тих повољних изгледа, свакој новој установи мора се крчити пут у друштвеној средини која показује и мало расположења и мало разумевања за њу, и то не само сретствима законске принуде него и свим сретствима убеђивања и пропаганде. Потребно је такву установу приказати не само под окриљем закона и власти него и у светлости разума и општих потреба.

Физичко васпитање народа, особито његов најважнији делокруг: обавезно телесно васпитање ваншколске омладине, наилази у нашој средини или на потпуно нераумевање или на погрешно разумевање, и то је поред осталог

један од разлога да његово спровођење има каткад да савлађује јак отпор који се у тежим случајевима мора строгом применом санкција отклањати, отпор једне средине која је иначе навикнута, због свог историског развитка у великим и брзим скоковима, да без велике реакције прихвата корените реформе друштвеног живота.

Нема већег нераумевања и погрешнијег схватања него гледати на физичко васпитање, а специјално на обавезно телесно васпитање, само као на неке скупине за „гимнастичење” и „дангубљење.” Истина, ту се врше разне телесне вежбе, али оне нису саме себи циљ, већ методе да се постигне други циљ опште социјалног, народног и државног значаја. Данашњи начин производње и друштвеног живота све више оставља појединца самом себи. Појединац се све више измиче контроли и старању породица и друштва, док његови животни услови постају све тежи, и за његово васпитање и лично формирање све неповољнији, управо такви да код њега развијају асоцијална и анационална осећања. Код таквог једног стања ствари има ли онда што природније него тежња целог друштва, односно државе, да таквог усамљеног и угроженог појединца узме у заштиту и побрине се да, уз побољшање његових животних услова, подиже и васпитава његов дух и тело.

То се државно старање о појединцу у почетку ограничавало само на побољшање услова рада, па се доцније оно проширава и на разна осигурања, што је доказ да је схватање заштите радника у сталном превирању, и према еволуцији тога схватања та заштита узима разне облике. У последње време са том еволуцијом схватања заштите радника дошло се дотле да се тражи од савремене државе да се она побрине о употреби слободног времена и одмора радног народа, и данас је тај проблем стављен на дневни ред исто онако као и сви други социјални проблеми, и то у свим државама, без обзира на њихове унутрашње политичке режиме. Механизација рада захтевала је скраћивање радног времена, а скраћивање радног времена поставило је питање употребе слободног времена. Јер друштво, када једном скрати радно време, не може остати равнодушно како ће се и где тај одмор употребити, пошто је неопходно да се радник врати задовољан и окрепљен на посао у који ће, као такав, и више воље и више снаге

www.unetis.net Напротив, остане ли друштво без интереса за радника на одмору, овај се излаже разним опасностима које му могу разорити и дух и тело, и учинити га некорисним и за привреду и за државу, а опасним за друштво. Потребно је, дакле, постарати се да се тај одмор искористи на један разуман начин, који ће користити и појединцу и целини. Треба се сетити ових значајних и топлих речи које је г. Лео Лагранж, потсекретар за физичко васпитање у кабинету г. Леона Блума, упутио преко „Политике“ Југословенској омладини: „Ми стварамо нови свет младих. И ја хоћу да свет младих живи бољим животом него што смо живели ми. Хоћу да заволи сам себе, да

тичу проблема наднице и радног времена. Хамбург значи сазнање да треба тражити смисао слободног времена и његовог обликовања у органској форми, у социјалној функцији заједничког живота, у новом уређењу прилика целокупног народа.

У оквиру тако широко схваћеног проблема употребе слободног времена и одмора поставило се код свих народа и питање физичког васпитања народа, и, само у томе оквиру постављено, правилно је остављено то питање. Али то се питање не може једнообразно решити за све народе: његово решење има да се прилагоди свим особеним приликама сваке нације. Не може се решити тај проблем под-

Група течајеваца после маршовања у дворишту манастира Раковице, са градским већницима г. генералом Живаном Ранковићем и д-р Илијом Бацковићем и шефом Отсека за физичко васпитање народа г. д-р Радмилом Белићем.

поштује сам себе. Хоћу да живи заједнички, сложно. Видите то је важно, то формира духове... Зашто подижемо сада по целој Француској хотеле, летњиковце за наше младе. Ту су сви заједно. Ту се упознају, приликом недељних одмора, излета и приликом годишњих распушта”.

Секретар Светског конгреса за слободно време и одмор, одржаног 1936 у Хамбургу, изјавио је да се социјално питање и сви проблеми, који су с њим у вези, не могу решити само тиме што се лече извесни симптоми предузимањем социјално-политичких мера, који се на пример

једнако за аграрне земље као и за индустријске, или за земље које су потпуно национално уједињене као и за земље где је тај процес уједињавања још у току. На крају мора се водити рачуна и о особеним расним одликама, обичајима и култури сваког народа. Све те специјалне околности у којима живи један народ имају одлучно утицати на решавање тога проблема, и отуда ми видимо како су разно национално организоване употребе слободног времена, односно, у ужем смислу, разно организовани системи физичког васпитања народа. Пада у очи да су индустријске земље осо-

биту пажњу поклониле мануелним радницима, и да се старају да им што више омогуће да слободно време употребе ван градова у излетима и путовањима, вежбајући и освежавајући своје физичке и духовне снаге. Поред тога те су земље обухватиле тим проблемом и утицај лепог места рада, станбених радничких прилика, амбијента радионица итд. Међутим, аграрне земље морају у том погледу особито пажњу да обрате селу. Што се тиче села, не може се оспорити да ту највећа зла потичу од злоупотребе слободног времена.

Проблем употребе слободног времена имао се у нашој земљи решити и с обзиром на њен претежно аграрни карактер и с обзиром на особене прилике у погледу историјског развитка њеног националног уједињења. И та су два момента, нарочито овај последњи, збиља била од пресудног утицаја приликом доношења Закона о обавезном телесном васпитању од 2-II-1934 и Закона о организацији соколства од 5-XII-1929 г., који су поставили темељ нашем националном систему употребе слободног времена и одмора. Сам тај факат да постоји још, поред ових закона, и специјално министарство, коме је поверено старање о спровођењу обавезног телесног васпитања омладине као специјална и главна дужност поред старања о физичком васпитању народа у опште — довољно сведочи да се у нашој земљи озбиљно схватио проблем употребе слободног времена и одмора, и да ми на томе пољу нисмо изостали иза других културних народа, него да их следујемо, и то не слепо њима подржавајући, већ рационално се прилагођавајући нашим потребама и нашим специјалним приликама.

Проблем употребе слободног времена и одмора код нас је схваћен на начин да је сва пажња обраћена на првенствено мушку омладину, без обзира на њену сталешку припадност, а до одређеног доба старости, за коју Закон о обавезном телесном васпитању прописује, под претњом строгих казни, *обавезно похађање различитих течајева* по свим општинама. Што се тиче осталог света ван ове омладине, за њега се старају соколске организације, које су, за разлику од званичних и обавезних празничних течајева, приватне и добровољне, али обилато помагане од самоуправних и централних државних власти. Иако се разликују по своме правном карактеру и начину организовања, обе те установе имају истоветан циљ: да у народу, највише код омладине, развијају физичку отпорност, национални дух и морално васпитање. Цео је наш, дакле, систем подешен тако да се слободно време употребљавати на јачање и хармонично развијање тих трију особина. Другим речима тај систем има да створи од омладинца примерног грађанина, одушевљеног Југословена и непоколебљивог браниоца Краља и отаџбине. У духу тих високих циљева израђен је званичан

програм за општу и специјалну наставу обавезног телесног васпитања који је и од Југословенског соколства у целости прихваћен. Тај програм обухвата у главном: 1) *морално и национално васпитање* — Историју, Земљопис, Краља, Отаџбину, Родољубље, Веру, Јединство, Државу и др.; 2) *хигијену* — личну чистоту, општу чистоту, храну и пиће, заразне болести и чување од њих, бојне отрове и заштиту од њих и др.; 3) *стројне вежбе*; 4) *наставу гађања и руковање оружјем*; 5) *познавање земљишта и карата* — објекте и њихове називе, оцену отстојања, познавање карата и др.; 6) *игре у пољу* — игре осматрања и извиђења, маршовање, логоровање и др. Опште телесно васпитање обухвата све вежбе обликовања, у које у главном спадају: гимнастика, трчање, скокови, бацања, народне телевежбне игре које су познате у домаћем крају, пливање и лет-

Течајевци после обављеног маршовања и пољског ручка окупљени око својих наставника и старешина.

њи излети, смучање, естетске вежбе — основни кораци из народних кола домаћег краја, и друго.

Овако обиман и разноврстан програм, који треба прећи са нашом омладином у слободном времену, претпоставља једно веома напредно социјално законодавство и још много других услова. Ово важи нарочито за ваншколску омладину у градовима, пошто је омладина на селу мање више по природи селачких радова и по социјалној структури нашег села у повољнијем положају у погледу уживања, одмора и слободног времена. Путовања, логоровања, излети, који су заступљени у програму обавезног телесног васпитања и који по нашем мишљењу претстављају најмоћнија средства за развијање јединствене националне свести, љубави према отаџбини и стварања радости и дружељубља, не могу се извршити ако се претходно законом не уреде односи рада и капитала на такав начин да се раднику обезбеди слободно време — дневни, недељни и месечни одмор.

Поред тога сва та скупна и диригована

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

кретања из места у место морају имати најшире повластице на свим државним саобраћајним средствима и нарочито попусте и осигуране установе за смештање и опскрбу. Макако, дакле, поједине државе решиле проблем употребе слободног времена, тај проблем увек стоји у тесној вези са другим социјалним проблемима, и зато мора да постоји најприснија сарадња између сваке социјалне акције, званичне и приватне, и ове акције за рационалну употребу слободног времена, назване *Акције рада и радости у ширем*, или акције *Телесног васпитања омладине*, у ужем смислу речи. Кад је реч о званичним акцијама, као што је код нас обавезно телесно васпитање, указује се неодложна потреба за установљењем при надлежним министарствима једне специјалне службе за организовање ове сарадње. Та би служба имала да се стара искључиво о стварању свих услова у погледу времена, повластица и опскрбе, који су неопходни да би се један од веома важних делова

Течајевци обавезног телесног васпитања задовољни враћају се са излета.

програма обавезног телесног васпитања (путовања, логоровања и излети) могао спровести. Тако организована сарадња код нас не постоји, што је велики недостатак у организацији нашег система употребе слободног времена, и то чини путовања и логоровања практично неизводљивим; а путовања су од огромне важности, специјално за нашу земљу у којој многе недаће и неслоге долазе највећим делом што се браћа исте крви и језика довољно не познају. Сем тога и друге не мање важне тачке званичног програма обавезног телесног васпитања постају неизводљиве због недостатка уређених места и просторија. То је тзв. питање вежбаљашта и вежбаоница, где би омладина имала да проводи слободно време под руководством управе празничних течајева или других организација и установа које се баве физичким васпитањем омладине.

Ово неколико набацаних примедба у погледу на све потребе које су скопчане са спровођењем физичког васпитања народа, или са акцијом „Рад и радост” у ширем смислу, показују на један очигледан начин колико се за те сврхе мора ангажовати материјалних средстава и људства; а поред тога истичу и сву важност и потребу једне смишљене и добре организације која би имала да повеже све јавне и приватне иницијативе и установе које се сусрећу на пољу физичког васпитања народа.

Сви су народи од давнина имали своје разне начине употребе слободног времена. Позната су разна витешка такмичења у старих Јелина, Римљана и други народа. Лов, бацање камена са рамена, клис, рвање, трчање, народне игре и друго — омиљене су забаве којима се наш народ одаје у часовима одмора. У стара времена то није био никакав социјални и национални проблем, пошто су сви били у могућности и да имају одмора и да уживају све радости одмора. То постаје социјални и национални проблем тек откад је почео да се све више сужава круг људи који имају све могућности за те освежавајуће и окрепљујуће радости, а да се увећава круг људи који те радости немају ни у кући, ни у радионици, ни ван куће, ни ван места становања, и од тада то збиља постаје и социјални и национални проблем у толико оштрији и актуелнији у колико масовно осиромашавање постаје веће. Лепоте природе и плодове и угодности савремене цивилизације треба учинити што приступачнијим широким народним и радним слојевима, и ту лежи кључ проблема употребе слободног времена и значај свеопштег покрета „Рад и радост” (*Joie et travail, Kraft durch Freude*) У нашој земљи, изразито земљорадничкој, тај се проблем не поставља у тој оштрини, бар не из оних разлога из којих се поставља у индустријским земљама (Немачкој, Француској, Енглеској итд.), али његову актуелност и важност условљавају географски положај наше државе и столетни посебни живот разних покрајина и делова нашег народа. Овај први моменат налаже, с једне стране, јединство воље и духа, а, с друге стране обучене и здраве телом и духом војнике; онај други, узајамно упознавање и постепено претапање у једно тело и једну душу. Ко пажљиво прочита званичан програм обавезног телесног васпитања и проучи пажљиво организацију празничних течајева, видеће да су та два момента била од пресудног утицаја на наш систем употребе слободног времена. Идеја је снажна, здрава, самоникла, и опште корисна; само још недостаје једна исто тако снажна и несаломљива воља да је до крајњих консеквенца спроводе у дело.

Д-р Радмило Белић

О млеку и контроли млека

У целокупној организацији контроле животних намирница, коју треба утврдити нарочитим законом, морао би се одредити изузетан положај једној од најважнијих животних намирница, а то је млеко.

Млеко је прво сретство за исхрану, које се даје човеку раније или доцније после његовог рођења. Млеко је у већини случајева и последња храна тешког болесника; оно је важно хранљиво сретство за болеснике и реконвалесценте и када мајка ма каквим поводом буде спречена у природној исхрани, млеко је често недељама, па и месецима једина храна новорођенчету. Али, и здрави се нерадо лишавају млека за своју нормалну исхрану, што су нам врло јасно предочиле жалосне прилике за време рата, кад смо се радовали свакој могућности набавке млечних препарата (сушеног и кондензованог млека) иако нам нису особито пријали.

Баш стога треба нарочито и изриком нагласити, да у односу на начин производње и добијања, као и његове даље прераде све до испоруке потрошачу, млеко спада у најзанемареније животне намирнице. Због овог занемарења постаје млеко врло опасним артиклом за исхрану по здраве људе.

Том приликом ваља узети у обзир и чињеницу, да је млечна контрола предвиђена у оквиру закона о животним намирницама, коју су под притиском прилика створиле и одредиле поједине вароши као већи потрошачи, ипак потпуно недовољна, јер она није кадра да контролише све и врло тешко ће узаптити баш оно млеко које је најопасније по људско здравље.

Већ и сама замисао закона о животним намирницама, да се контрола млека организује на сличан начин као код других животних намирница узимањем проба, које се шаљу на преглед оним малобројним државним установама за испитивање, показала се као потпуно погрешна. У свакој вароши, па и у сваком месту уопште где има потребе за овакву контролу, ваља устројити због млечне контроле станице за животиње, које ће дати поуздане оцене млека.

Још једна и то врло велика погрешка досадање контроле млека је баш у томе, што се код ње водило рачуна само увек о хемиској страни, докле се чисто на хигијенске основе млека није обраћала довољна или чак и никаква пажња. Али и тамо где су се поред хемиског

испитивања употребљавали и нарочити опити у хигијенском смислу, утврђена је брзо њихова проблематична вредност упркос тешкоћа и трошкова ових опита, јер је потпуно искључено да се без нарочитих законских прописа може упливисати на побољшање прилика млечне производње и поступка са млеком. Другим речима, ми не можемо досадању млечну контролу, ма како нам изгледало пробитачно њено увођење код нас у неколиким местима, друкчије посматрати, него као слаб и недовољан излаз у томе правцу, који ће најзад раније или доцније упутити да млечну контролу установимо тамо где је по логици њен стварни почетак, ако хоћемо њоме да постигнемо знатне успехе. А то је на местима производње.

Ако хоћемо тачно да испитамо млечну контролу, производњу млека и његову продају, биће целисходно да при томе разликујемо шест великих фаза, наиме:

- 1) Стварање млека у животињи,
- 2) Добијање млека из животиње мужем,
- 3) Поступак са млеком непосредно после муже,
- 4) Чување млека до транспорта,
- 5) Транспорт млека до станице за поделу,
- 6) Подела и продаја потрошачима.

Пре свега је појмљиво да каквоћа млека у првом реду зависи од стања животиња. Без обзира на разлике у количинама млека, које дају разне расе, можемо укратко рећи, да равничарске расе (холанђани, олденбуржани, англени ит.д.) дају велике количине млека са мање масном садржином, докле брђанске расе (бернци, швицери, монтафонери, сименталери, алгајери, пинцгауери и т.д.) дају мање количине млека, али са маснијом садржином. Од највећег је пак значаја по особине млека опште здравствено стање животиње и више или мање брижљиво чување т.ј. нега и исхрана. Чисте, добро проветрене и по плану саграђене штале, у којима се могу грла сачувати од загађивања са ђубретом (по примеру холандског смештања); издашно приступачне сунчаној светлости, чести боравак у пољу на свежем ваздуху уз умерено кретање, веома повољно утичу на здравствено стање животиња, а тиме посредно побољшавају каквоћу њиховог млека.

Од нарочитог је утицаја храна, која се даје животињама. Добро, довољно и целисходно храњење повећава трговинску каквоћу и вредност млека, нарочито његову масноћу и тиме појачава његову хранљиву вредност. Пре-

www.лазвод суве хране зими на зелену траву с пролећа и лети ваља поступно извести а не нагло, јер иначе млеку шкоди и слабо га подносе, нарочито новорођенчад. Стога се препоручује постепени прелаз, којим се лако отклањају ове незгоде. Покварена, буђава или прокисла храна, као и веће количине разних отпадака и мекиња размућених у води или лишћа од репе искваре знатно укус млека. Често се и при крају лактационе периоде код нормалног млека појављује горак или слан укус. Као и покварена храна, тако и покварена вода којом би стоку појили, даје млеку непријатне, а често и штетне особине. Такође је познато, да се многи лекови (на пример јод, жива, арсеник, алоје и тако даље) који се употребљавају при лечењу оболелих грла, излучују у млеко и тиме га онеспособљавају као сретство за исхрану. Мање се обраћа пажња, или боље речено не води се рачуна о околности, да млеко извесних болесних животиња претставља велику опасност нарочито за нашу децу. У том смислу мање долазе у обзир акутна обољења праћена јаком грозницом, већ из тога разлога што обично већ на почетку болести млеко пресакне или тако знатно промени свој изглед да не може да се употреби за потрошњу. Изванредно су пак опасне оне хроничне притајене болести код којих млеко месецима, па често и годинама, задржава свој обични безазлени изглед и нормални укус. Међутим је оно том приликом тако јако преплављено патогеним клицама, да изазива тешке здравствене поремећаје, нарочито код деце, код којих је отпорност црева у првом добу живота и сувише слаба, да би могла бити довољно заштитена противу продирања штетних клица. Овде треба на првом месту да поменемо туберкулозу и запаљење вимена.

Туберкулоза је врло распрострањена болест међу говедима и може се просечно узети да 30% од свију крава болује од ње. Али ни свака млечна животиња, оболела од туберкулозе, не излучује туберкулозне бактерије у своје млеко. Опасне су у том погледу нарочито оне краве које пате од туберкулозе вимена, због тога што том приликом често изванредно велике количине туберкулозних бактерија доспу у млеко, које је привидно потпуно непромењено у свом изгледу. Али и други т. зв. „отворени туберкулозни процеси“ (плућна, цревна, материјална туберкулоза) могу посредним путем да испуне млеко туберкулозним бактеријама. У овом смислу су врло интересантни резултати испитивања енглеске туберкулозне комисије, које је она изложила 1922 год. на млекарском конгресу у Лондону. Према тим објављеним подацима своди се 98% људске плућне туберкулозе на заразу од људи. Међутим 87% вратне и грбне туберкулозе код деце испод 5 година, 18 до 28% туберкулозе костију и зглобова, 38% туберкулозе жлезда, као и 41% смртности од туберкулозе код деце потиче код

свију ових случајева од заразе са крављим туберкулозним бактеријама (*Tuberculus bovinus*). Код болести вимена су нарочито опасне по људе хронична запаљења вимена изазвана стрептококама, с тога што млеко у пркос ових болести дуго показује једноликост у непромењеном изгледу и укусу. Млеко које садржи велике количине ових стрептокока изазива више или мање тешке поремећаје здравља код болесника са сточним или цревним катаром, нарочито код деце.

Болест чија је преносивост на човека позната још од XVII века, је говеђи шап. У случајевима тешких оболења од ове заразе промени се очигледно и изглед млека. Али код лакних оболења, као и за време реконвалесценције, задржава млеко свој обични изглед, али не губи заразну способност. Обољење које настаје по ужитку овако некуваног млека скопчано је веома јаким боловима, а код деце нарочито слабијег састава је такво обољење управо опасно по живот, — пошто се у почетном стадијуму јављају јака грозница са високом температуром и знатно слабљење снаге, којима се у даљем току болести придружују и септични процеси, т. ј. тровање крви. Истина је да се на основу закона о сточним заразима забрањује разношење сировог млека из заражених места. Али нема прописа за строги надзор о тачном извршавању ове забране. Због тога је неопходно нужно да се овакви прописи што пре формирају и прошире и на све млечне прерађевине.

Кад дакле млеко које се још налази у животињском телу задобије таква својства, због којих постаје опасном животном намирницом за људе, проширује се сасвим природно тај круг опасности у знатној мери од тренутка када млеко излази из животињског тела. Већ и само место где се обично врши мужа, штала, пружа у изобиљу прилике да се млеко загади, ако се не поступа као што треба. Чисте штале, са добрим одводним постројима за мокраћу, чешће кречење зидова, чиста и уредна кровина, свакодневно тимарење животиња, чишћење вимена нарочито пред мужу, чврсто везивање репа за време муже, чисти судови, чисте руке, а нарочито чисто и суво мужење, — ето то су услови, које сваки сеоски домаћин може да испуни без великих трошкова, тако да ће већ тиме много допринети добијању чистог млека.

По завршеној мужи се млеко одмах износи из штале, да не би било изложено штетним утицајима шталског ваздуха. Затим га треба процедити кроз чисте пешкире за филтрирање, или још боље кроз филтре са стерилном ватом, како је сад то обичај у модерним млекарским установама. За овим процеђивањем треба расхладити млеко што више, па га онда тако опремљеног чувати у добро проветреним просторијама (млечним коморама) до транспорта за расподелу. Многе грешке млека проузроко-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ване су бакцилима, а настају већином због нечистих просторија за чување. Тако црвено млеко (*B. prodigiosus*, *B. lactis erithrogenes*, *Sacrina rubra*), плаво млеко (*B. cyanogenes*, *B. synsuaeum*), жуто млеко (*B. synyanthus et rosea*); сапуњаво млеко (*B. lactis saponasei*); балаво или кончавно млеко (*B. lactio viscosus*) и разне врсте кока. Судови изнутра јако зарђани дају млеку лојани укус.

Све што је речено за чистоћу млека приликом његова добијања, важи и за транспорт и поделу. У продавницама мора да је млеко увек покривено и треба га нарочито лети сигурно заштитити од мува.

Свему пак до сада реченом треба додати још, рекли бисмо, као отежавајућу околност и човека, који као манипулантна особа са млеком често пута увећава не мало опасне моменте, било због небрижљивости, било због недовољног разумевања, а делимично и због грамзивости. Због небрижљивости, јер често не пази на најобичнија правила чистоће и тиме проузрокује загађивање млека и изазива на тај начин опасности које произлазе из његове нечистоће. Због недовољног разумевања, јер без помисли на последице доноси млеко од болесних животиња на тржиште. Или пак у млекарству уноси лица која болују од извесних заразних болести, односно су их прележала и остали као стални избаивачи заразних клица (трбушни тифус). Због грамзивости пак, што никако не може да се окане разводњавања млека; међутим се зна да вода на селу није увек безпрекорна. Какву специјалну опасност у овом погледу претпостављају нарочито напред поменути стални избаивачи клица, доказали су довољно многобројни случајеви тифуса од зараженог млека, што је после рата констатовано у целом свету.

Америка је била прва која је увидела и схватила потребу реорганизације у производњи млека и контроли његовој; за њом су пошле Енглеска и Немачка. Једна од најосетљивијих тачака у целокупном снабдевању млеком је та околност што је код нас млеко потпуно слободан трговински артикал и што свугде свако може да се бави трговином ове важне животне намирнице. Ко се пак ближе позабави начином млечног снабдевања, а нарочито прерадом млека и његовом продајом потрошачима, може да доживе невероватне ствари, од којих се човеку диже коса на глави. На улици или под кућним тремовима, отворено изложено сваком загађивању, на колима упаковано на прљавој слами, у т.зв. пиљарницама, укратко свуда се издаје млеко под најподозривијим околностима, које пркосе сваком санитарском пропису. Рука која је малочас предала купцу слану робу или петролеј, или, што је још много опасније, рука која је малочас у спаваћој соби простирала или намештала постељу детету болесном од шарлаха или тифусном болеснику, дохватиће без даље

процедуре млечну меру која стоји на загађеној прљавој тезги и завући тај суд у канту са млеком да га напуни за продају.

И тако оно што се дешава код поделе може се видети и при разносу (транспорту), као што ни поступак са млеком у местима производње није много бољи. Не грешимо ако кажемо да је данас утврђено да један врло знатан део извесних епидемија по варошима води своје порекло од зараженог млека.

Са овим кратким излагањем образложили смо извесно у довољној мери преку потребу да меродавни државни фактори што пре и то темељно васпоставе ред.

Али из овога приказа се такође јасно види да у млечној контроли будућности главна сарадња има да припадне ветеринарима. Тај факт су већ давно признале Нордиске државе (Скандинавија и Данска), које, као што је познато, на пољу производње млека и млечне хигијене стоје на првом месту у целом свету. Па и друге државе, које су за њима уредиле своје снабдевање млеком и контролу (као Америка, Енглеска) такође су најпотпуније водиле рачуна о ветеринарској контроли штала и млечних животиња.

Хемичарима животних намирница и ветеринарима као стручњацима у том погледу припада, дакле, главна задаћа у контроли животних намирница и због тога се мора свакој установи за испитивање придати једно ветеринарско одељење, односно код мањих одредити једног ветеринара као сталног експерта.

Можда је пало у очи да досад нисам поменуо и трећег стручњака, људског лекара, који такође по целом комплексу питања о начину контроле животних намирница има да даје своје стручно мишљење. Али је положај лекара у контроли животних намирница по себи тако јасан и одређен да ћу његову улогу обухватити само кратко у следећем: Лекару, као позваном чувару људског здравља, припада врховно вођство у контроли животних намирница и њему се мора обезбедити сваки могући утицај на контролу целокупног обрта животних намирница. Али са обзиром на његово важно санитарно деловање треба га што мање оптеретити са мучним контролним радом, који захтева доста времена. Али зато се мора дозволити сваком лекару да у свако доба може затражити контролу животних намирница, да по потреби сам узима пробе, нарочито пак да у случајевима подозривих оболења употреби цели контролни апарат животних намирница.

Али ни најбоље установе за испитивање и контролу животних намирница неће достићи постављени им циљ ако не буду издашно потпомогнуте целисходним правосуђем. Ово је већ Аустрија признала и старала се да нарочитим законом о томе олакша судијама посао. Ову врло важну тачку дакле ваља имати у виду при стварању новог реда при овом врло

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.важном животном питању. Али закон о животним намирницама, са свима прописима који му припадају, само је врло мали део велике области судиске делатности, па се не може тражити од свију судија, да владају њиме у свима детаљима. Па ипак баш правосуђе по споровима из области животних намирница захтева разложно просуђивање и правилну примену идеја законодавца.

Не може да буде моја задаћа да ја по овоме изнесем опширне предлоге; остављам то увиђавности и разумевању меродавних јуристичких кругова, да овде пронађу оно што треба да задовољи правду. Можда би се могло узети у процену не би ли било препоручљиво установити нарочите судске испоставе, или би било згодније и целисходније придати судијама стручњаке као сталне саветодавце. Али свакако је у интересу саме ствари да се судијама олакша доношење сигурних и правилних пресуда.

Ако све до сада речено треба још једном да укратко обухватим, дошли бисмо до следећих закључака:

1) Државни прописи у Краљевини Југославији, у колико се односе на надзор животних намирница, обухватају мање више само извозне артикле и донекле унутрашњу потрошњу. Требало би због тога створити један основни закон са потребним прописима којима би се темељно преуредио целокупан обрт животних намирница и прилагодио приликама наше државе.

2) Вођење целокупне контроле животних намирница, коју би уредила непосредно држава, или би је ставила под свој врховни надзор, ваља доделити лекарима, којима се за целокупну службу испитивања имају придати хемичари животних намирница и ветеринари.

3) У колико досад постоје такве државне установе за испитивање животних намирница, самосталне или придодате другим установама, треба их проширити и употребити за испитивање већ постојећих налаза (врховну оверу), и придати им нарочита одељења за даља истраживања и научне опите.

4) За нужна испитивања треба у појединим деловима државе устројити по могућству што више испитних станица, које би служиле за потребе контроле животних намирница на територије бановине.

5) У местима где постоје веће творнице и установе за производњу животних намирница (творнице масне робе, конзерве, меснате робе, млечних прерађевина и т. д.) треба за надзор над њиховом манипулацијом устројити државне специјалне станице за испитивање.

6) У сврху надзора над обртом млека имају се издати нарочити прописи, који ће обухватити све радње, почев од производње до поделе и продаје млека и свих млечних прерађевина потрошачима, и устројити по могућству што више испитних станица, које имају да обезбеде што јачу контролу.

7) Препоручује се постављање нарочитих државних органа при бановинама, којима има да се повери врховни надзор тачног вршења контроле над целокупним обртом животних намирница у области њиховог делокруга. Они би били покретни и обилазили стално додељену им територију, мотрили на стално испуњавање свих државних правила и настојали да се контрола животних намирница у целој држави изради подједнако, саобразно месним приликама.

8) Нарочито пак пажњу ваља обратити на стварање, изградњу и устројство практичне контроле животних намирница код општина, у коју сврху треба прикупити досад стечена искуства државних, општинских и градских ветеринара о прегледима меса и млека. Јер су она најподобнија академски образована веза између органа за контролу животних намирница и установа за њихово испитивање.

9) Да би се постигло једнообразно схватање и тумачење државних прописа којима ће се регулисати обрт са животним намирницама, и тиме обезбедило једнако правосуђе по споровима, који би услед тога настали, било би потребно да се, у споразуму са министарством правде, израде нарочита упутства и наређења.

10) Закон о животним намирницама има се прилагодити приликама обрта животних намирница у Краљевини Југославији, а његове прописе, који би се односили на испитивање и оцену животних намирница, треба прогласити меродавнима за целокупну контролу као и за правосуђе.

Мил. К. Цветковић

Фалсификовање намирница

Велика одговорност коју хемичар животних намирница има у чувању народног здравља у нашим градовима тражи од њега да буде исправан код давања мишљења о вредности појединих намирница за живот и да свим силама законске могућности поради на искључењу из промета фалсификата и недозвољених сурогата. Колико год је његова дужност скопчана са чувањем потрошача од куповања штетних и мање вредних намирница, толико је и оправдана са економског становишта подједнако за потрошача и произвођача. Далеко смо од помисли да све наше продуcente и трговце намирница за живот означимо као фалсификаторе. У данашња тешка времена исправан продуцент и трговац не може тако лако да се бори у погледу цена са непоштеним конкурентима на тржишту. Разлог је сасвим разумљив. Док једнога куповна цена неке мирођије стоји рецимо дин. 50.— по кг., другога иста намирница стоји само дин. 26.— по кг., ако се узме да дода 50% брашна, што није редак случај. Последњи, са много већим процентом зараде, има рачуна да продаје намирницу по куповној цени, а можда и нижој од ње, у сваком случају по нижој цени од поштеног трговца, који мора продајом да добије и неку просечну грађанску зараду. Гоњењем фалсификатора животних намирница у Београду, поштен трговац и продуцент ипак је узет на тај начин у заштиту. Он се не мора бојати да ће при том бити ухваћен за фалсификовање намирница, оглобљен и да ће му сва неисправна роба бити заплена. Већа пажња мора се обратити београдским трговцима на велико и код њих чешће пута вршити преглед него код ситних трговаца. Трговац на велико својим недозвољеним манипулацијама са намирницама за живот доводи у неприлику и у материјалну одговорност малог трговца, који није робу „препарирао“, него и не знајући за њену неисправност распродава конзументима. Законска одговорност је подједнака за оба трговца; зато надлежним органима мора у првом реду бити до „уништења извора фалсификовања“.

Није млеко једина намирница за живот код које се врши манипулација у циљу повећања квантитета на рачун квалитета. Понајвише се фалсификовање и стављање на тржиште сурогата место исправне робе

догађа код оних намирница за живот код којих није могуће обичним посматрањем приметити никакве знаке неисправности, ма колико били искусни у познавању робе. Зато и постоје, на основу Закона о контроли намирница за живот, општинске лабораторије у којима се систематски врше испитивања...

Ради бољег диференцирања и упознавања са појединим појмовима намирница за живот изнећемо њихова тумачења. Тако под:

а) *храном у ужем смислу* подразумевамо оне хемиске супстанце без којих организам не може бити, т.ј. које служе директно за изградњу организма или за стварање енергије. То су беланчевине, масти, угљенохидрати и вода;

б) *храном у ширем смислу* називамо такав облик хране који није хемијски хомоген, него се састоји из смеса основних хранљивих супстанца. Овамо спада све оно што се у обичном животу назива храна (млеко, хлеб, месо, поврће, мед итд.);

в) *мирођијама или зачинима* означајемо такве природне или вештачке творевине које немају хранљиве вредности, него служе само за побољшање мириса или укуса приправљеној храни.

У намери да у овом чланку, колико нам простор допушта, прикажемо неке манипулације код фалсификовања животних намирница и мирођија, са којима најобичније и свакодневно долазимо у додицај, ради прегледности и бољег увида изнећемо ову табелу.¹⁾

Бројеви од 1—7 означају врсту фалсификовања према сврси, коју оно треба да постигне. Тако под:

1) значи да је намирница за живот сасвим или делимично прерађена као сурогат, а задржала је само изглед, мирис или укус оригиналне намирнице;

2) додавање мање вредних материја, које са декларисаном намирницом немају ништа заједничког. Сврха додавања је повећање тежине или волумена. Додаци могу у многим случајевима бити штетни за здравље;

3) одузимање сасвим или делимично једног или више корисних саставних делова ради даље прераде. На тај начин се намирници сма-

¹⁾ Dr. M. Mansfeld: Die Untersuchung der Nahrungs- und Genussmittel.

Табела која приказује начин фалсификовања важнијих намирница

ИМЕ НАМИРНИЦЕ	1	2	3	4	5	6	7
КОБАСИЦА	са јефтинијим месом коњским итд.	брашно	—	вештачке боје	борна киселина, боракс, формалин, флорна једињења;	ужежена маст, плесан;	Кобасице са риљним месом;
СИР	место масног сира, подумрени или мрени;	стране масти (маргарин), минералне супстанце (гипса и др.) кромпир	—	вештачке боје	сода бикарбона, боракс, салицилна киселина и др.	горчина олова из омота;	кувани кромпир, кварк са 70% осољене воде, конзервирано са салицином кис.
ПУТЕР	Маргарин	Стране масти; минералне супстанце; кромпир; сир	више од 18% воде	вештачке боје	исто као код сира	ужежено	много воде са куваним кромпиром
ПШЕНИЧНО БРАШНО	—	брашно од кукуруза кромпира јечма, зоби, жира; гипс, креда, барит (песак)	—	вештачки бељено	—	нечишћено са кукољем; горушицом итд.	—
ХЛЕБ	—	као код брашна	—	—	као код брашна	дрвене стругоине и као код брашна	хлеб са стругоином и сламом
МАРМЕЛАДА	вештачка од шећерног сирупа, винске киселине, воћног екстрата	кромпир-шећер, агар, желатина и др.	—	вештачка боја, сахарин	салицилна и бонзеова киселина не означено	покварена садржи цинка	Мармелада од жуте репе
МЕД	вештачки од инвертног шећера	вода, шећер кромпир шећер	—	жута вештачка боја	—	почетак врења, кисео	вештачки мед
СИРЋЕ	место винског обично	воде, слободне минералне киселине, сирове дрвене, сирћетне киселине	—	супстанце љутог укуса (бибер), паприка)	мравља кис.	отровни метали, бакар, цинк, олово	млачна место сирћетне
ПИЋА (ЛИКЕР РУМ, КОЊАК)	вештачки место природни дестилати	метилни алкохол, денатурисани шпирит, кромпир шећер	—	Забрањене катранске боје, сахарин, штетни мириси и вештачки екстракти	—	паточна уља	—
КАФА	страна зрна (млевена кафа) наут. пржени јечам	—	—	вештачко фарбање, полирано са оловом, гразирано са карамелом, ше: лаком итд.	—	хаварирано	разни сурогати као Франкова цигура

ИМЕ НАМИРНИЦЕ	1	2	3	4	5	6	7
КАКАО	—	Брашно, шећер, млевена љуска	одузета какао маст	—	—	—	млевене љуске од какаоа, пржене крушке, кестење
БИЊЕР	млевено семење од оливо и палме	љуске бибера, минералне субстанце, песак, струготина и др.	—	—	—	велик садржај пепела и песка	мешавина бибера, паприке са сољу и содом бикарбоном
ПАПРИКА	—	барит, црвено обојен, мишиј, оловни хромат, кукурузно брашно	екстрахирана паприка	—	—	код бибера	—
ЦИМЕТ	Љуске од лешника, пиринца, туцане суве крушке	брашно мекнице, дрвене коре итд.	екстрахиран	жути окер	—	као код бибера	цвет од цимета
МАЈОРАН	—	страхо лишће и траве	—	—	—	као код бибера	—
САПУН	—	вода, субстанца за повећање тежине, водено стакло, минерална уља	—	—	—	—	глина, каолин сода, водено стакло
ИГРАЧКЕ, ТАПЕТЕ, ОДЕЛА	уместо лана и свиле памук	Импрегнирано са субстанцама за повећање тежине итд.	—	Шкодљиве боје или импрегнирано са шткодљивим бојама итд.	—	отровна метална једињења (олово, жива, арсен, антимон.)	—

њује или хранљива вредност или јој се умањују саставни ароматски делови;

4) додавање неке материје ради побољшања изгледа или боје;

5) додавање сретства за конзервирање које треба да подужи трајање намирнице. Већина ових додатака делује неповољно на организам;

6) за неисправности под овом тачком узимамо промене које настају на намирницама услед погрешног поступка продукције, недовољног пречишћавања, конзервирања или паковања, услед чега се намирници за живот умањује употребна вредност или може шта више бити штетна по здравље;

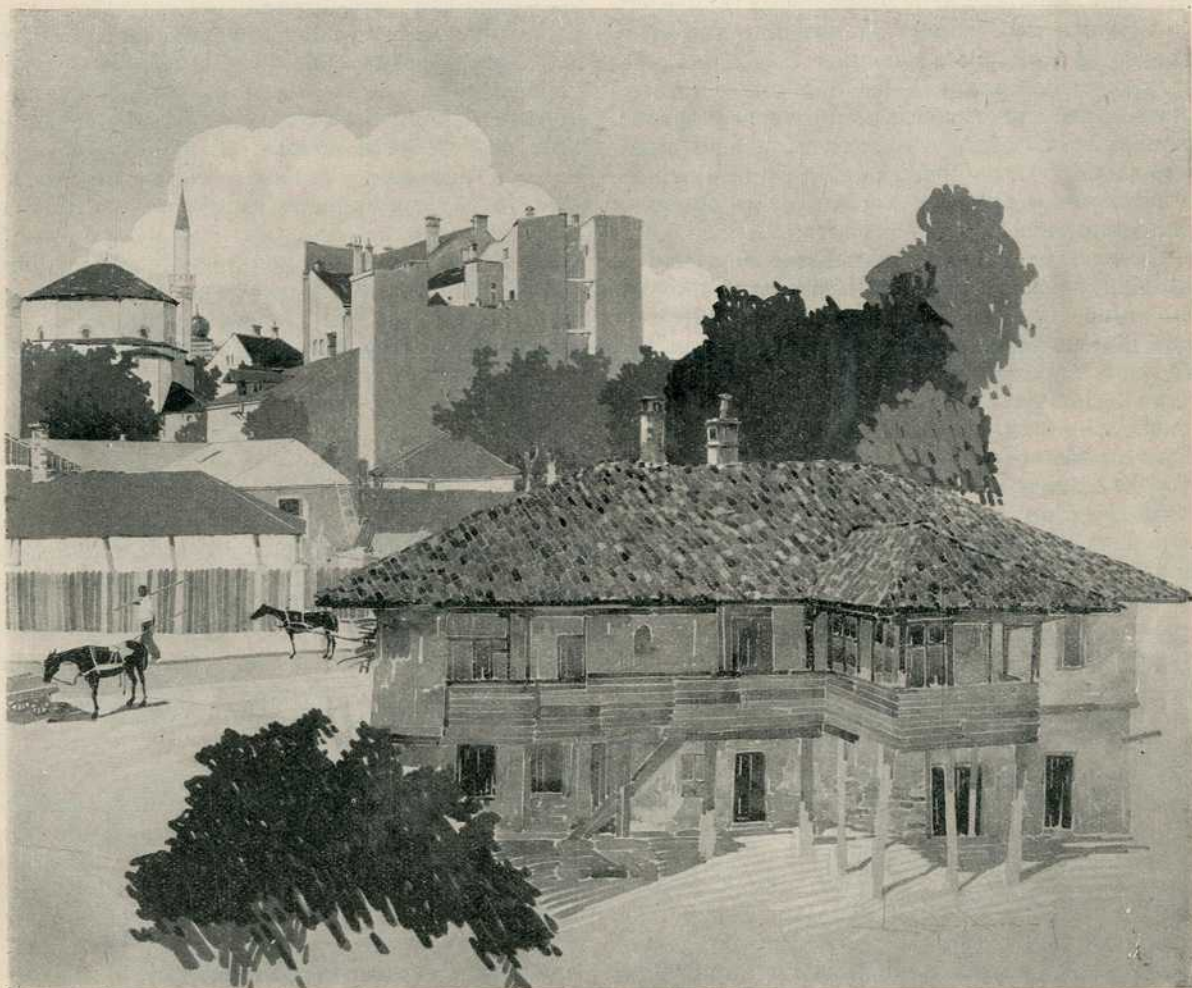
7) начин фалсификовања или стављања у промет правих сурогата настао је за време Светског рата као замена за нестале намирнице. Ови сурогати разликују се од сурогата назначених под 1. што немају претензију да се појаве на тржишту као праве намирнице, него као њихова замена и то под вештачким, творничким именом. Ови сурогати треба по могућности да имају исти састав, бар што се

тиче главних хранљивих супстанца, са намирницом коју замењују, и да јој буду по свему слични. Како за много намирница за живот нема правих сурогата, који би их могли заменити, то у промету налазимо у главном сурогате са мање вредним супстанцама, али који дуже времена остају у свежем стању. Сурогате овог типа означујемо као фалсификате, јер су у већини случајева свој опстанак и после рата одржали захваљујући грамзивости појединих продуцентата, који желе да се на недозвољен начин обогате на рачун широких народних слојева. Сваку од ових појединих манипулација са намирницама за живот називамо фалсификовање, јер јој је сврха да намирници пре него што је стави у промет промени њено првобитно стање. Поред раније наведених могућности фалсификовања, која нису ни једина ни најчешћа, постоје и разни специјалитети појединих продуцентата, што вероватно спада у т.зв. трговачку тајну. Већ према ступњу културе самог продуцента и потрошача зависи како процент придодане стране материје тако и сам начин фалсификовања.

Нису ретки случајеви у нашој пракси из околне Београда, да се код сеоских трговаца, дакле тамо где је култура на нижем ступњу, нађу место алеве паприке црвене офарбане мекне, или брашно замашћено са мало зејтина, да прими изглед „доброг квалитета“; затим на место бибера дрвене струготине и мало песка. О додавању брашна свима зачинима да и не говоримо. У почетку систематског спровођења контроле над намирницама за живот, реткост је било наћи једну мирођију или зачин која не би била забрањена. Када упоредимо цене брашна и осталих мирођија,

онда тек видимо како је разнолика и висока цена брашна и варира према томе да ли купујемо паприку, цимет или — брашно. И не само то. Трговци се у својој великодушности брину и за здравље својих потрошача и у млевену кафу додају примесе које срцу ни мало не штете, као н.пр. пржени јечам или наут. Разлика у цени између јечма и науга (пар динара кг.) и кафе (попречно 80 дин. кг.) објасниће нам одмах колико је трговцима стало до народног здравља.

Ичж. Јован Душошевић

Драг. Стојановић: Бајракли џамија посматрана из улице Господара Јована

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

О заразног запаљењу мождане опне

— Епидемиологија и кретање менингитиса цереброспиналис епидемика на страни и код нас. —

Незнатна егзацербација инфекције са менингококусом у унутрашњости земље, пропраћена новинарским коментарима у дневној штампи, привукла је на себе пажњу шире читалачке публике. Та пажња изазвала је са једне стране претерану бојазан и страх, који су свакако неоправдани, а с друге стране пробудила потпуно оправдано интересовање за ову болест, њену природу, епидемиологију епидемиског менингитиса, као и за начине чувања и принципе предохране здравих.

Користећи се приликом пробуђеног интересовања за епидемиолошке проблеме везане за инфективна обољења уопште, а специјално епидемиског менингитиса, овде ћемо у кратким потезима изложити најбитније о природи и епидемиологији кочења врата.

Сама болест заразног менингитиса као и њене епидемије одавно су постојале, о чему сведоче на пр. написи Arethaeus и Paulus von Aegina још из VII века наше ере; али ова болест, као заразно запаљење можданих опни, клинички је издвојена из осталих врста сличних обољења и правилно дефинисана тек почетком прошлог столећа. Бактериолошки правац у медицини, створен генијалним радовима Пастера, скоро је довео до проналаска проузроковача те болести од стране немачког бактериолога Weichselbaum у 1887 години. Морфолошки и биолошки менингокок — изазивач те болести је диплокок доста сличан са гонококом изазивачем гонореје. Ова клица има нарочити афинитет — сродство према можданим опнама, те према томе нарочито напада мождани покривач и изазива одређену клиничку форму обољења. Клица заразног менингитиса, менингокок, обично улази у здрав организам кроз слузокожу носа и ждрела и после кратке скривене инкубационе периоде, од неколико дана, клица се нагло намножи и изазива познати клинички изражај у низу карактеристичних симптома: јаке главобоље, повећања температуре, повраћања и карактеристичних нервних симптома (дермографизам, симптом Кернига, реакција зеница и др.); у току болести јасно се развија најупадљивији симптом непокретљивост и кочење врата, који и даје назив овој инфекцији. Ток болести има три облика: акутни, субакутни и хронични, а такође и форма обољења може бити различита: од једва приметних форми, абортивних до тежих и фудројантних. Варијација тежине

обољења иде и много даље до сасвим благих тако званих менингококових кијавица и благих запаљења гуше и ждрела. Ове последње форме обољења у вези са клицоношама, које су клинички преболеле болест али нису бактериолошки оздравиле и нису се ослободиле од клица менингокока и носе исте на својој слузокожи (носа и ждрела), највише и доприносе ширењу инфекција.

Најистакнутији француски истраживач последњег доба бактериолог Ch. Nicolle са својим сарадницима открио је и експериментално утврдио нарочити облик инфективних обољења, који се клинички уопште не испољава, јер те че без икаквих видљивих симптома, мада у ствари има све периоде типичног обољења: своју инкубацију, врхунац обољења и најзад оздрављење — реконвалесценцију, изазване вирусом. Из организма невидљиво оболелог вирус се лучи са секретима и екстретима исто тако, као и за време обичног клинички видљивог обољења, са његовим типичним манифестацијама. Постојање таквих облика инфекција утврђено је за многе инфективне болести, и такве форме зв. неприметне болести (maladie inapparente) имају пресудан значај за ширење и одржавање непрекидног ланца инфекција, који баш омогућава чување и развој вируса дуж већих временских периода, слободних од видљивих епидемија. Дакле, аналогно видљивим обољењима и епидемијама постоје невидљива обољења и чак неприметне епидемије, које тињају да би се наједанпут ватра епидемије разбуктала код подесних спољних космо-метеоролошких и епидемиолошких услова. Несумњиво такав облик обољења постоји и код заразног кочења врата и познавање ове важне епидемиолошке чињенице даје нам кључ за разумевање историје епидемија менингитиса и одржавање проузроковача ван периода епидемија у виду расејаних без икаквог уочљивог плана и епидемиолошких веза спорадичних случајева у многим земљама.

Из историје епидемија заразног кочења врата навешћемо неколико података из прошлог и данашњег века. Прва периода ових епидемија обухвата године 1805—1820. Први случајеви били су утврђени 1805 год. у предграђу Женева, месеца марта.

Приближно у исто време константован је и у Америци већи број случајева менингитиса у једној јако еруптивној форми на кожи, са

www.druhim типичним појавама. За време прве периде било је утврђено више случајева у многим крајевима Европе и Америке.

Друга периода простире се од 1837 до 1849 године, када се епидемија највише ширила између војника, захватајући у Француској многе варошке гарнизоне и покрајине, али с том карактеристичном особином да је цивилно становништво било скоро поштеђено а да се је у исто време могао утврдити непрекидни епидемиолошки ланац од једног гарнизона до другог. Током ове епидемиске периде била су забележена многа епидемиолошка гнезда у Средоземном морском басену и у Америци.

Трећа периода простире се од 1857 до 1861 год., при чему се менингитис јављао у виду многих гнезда са лакшим током болести, нарочито у оним земљама, где је владала епидемија за време прошлих периде. Међутим, у скандинавским земљама ова епидемија се манифестовала у једном веома тешком облику са јасно израженом високом вируленцијом клица. У Шведској епидемија је била захватила 22 округа (из 24, колико свега има) када је оболело 11.712 лица са 4.138 смртних случајева.

Четврта периода обухвата године од 1861 до 1864 и карактеризира се јаком жестином, чији је гениус епидемикус, како се то каже, био нарочито снажан, јак. Инфекција за време овог периде захватала је Немачку, руски део Пољске, Ирску и Америку.

Пета епидемиска периода, која спада у наш век (1908 г.) када је ова болест захватила Пруску (3.782 случаја), делом Северну Америку и Канаду. После ових већих експансија заразеног менингитиса можемо у садашње време посматрати само мала епидемиолошка гнезда изолована жаришта и поједине спорадичне случајеве, који се нађу у многим земљама а највише зими и пред пролеће, а оболевају већином деца до 15 година. Мада нам историја пређашњих епидемија даје примера, када инфекција у појединим случајевима специјално вреба своје жртве између одојчади, понекад само између мале деце или младих људи, а веома често нападајући нарочито регруте и војнике по већим гарнизонима.

После кратког упознавања са историјатом епидемија кочења врата, задржаћемо се на епидемиологији ове болести и начину преноса вируса, који се најчешће сеје од стране клицоноша и окултних болесника, јер су типична оболења и сувише упадљива и чврсто вежу болесника за болеснички кревет. Инфекција се шири непосредним контактом здравих са носиоцима вируса на слузокожи носа и ждрела и она се реализује помоћу инфекције капљицама (Tropfinfektion), које лучи болесник или клицоноша а исте примају здрави на слузокожи носа и ждрела, као на улазна врата инфекције. Клицоноша или болесник врши стално приликом издисања, говора, кашља,

кијања, шмркања и сл. избацивање инфекциозних капљица ;овај начин инфекције добро је познат од времена истраживања немачког хигијеничара Flügge. Даљим проучавањем значаја инфекција капљицама дошло је до интересантних резултата нарочито захваљујући радovima француског научника Trillat, који је експериментално утврдио значај најситнијих капљица, ваздушних везикула, а такође и значај везикуларног стања атмосферског ваздуха у погледу преноса инфекција. Поред крупнијих делића, који се избацују приликом аката говора, кашља, и сл. и ситних поменутих капљица Флигеа, једва приметних, постоје сићушне капљице-везикуле знатно мање од поменутих Флигејевих, чије димензије износе приближно 1 микрон (1 μ). Такве везикуле под повољним условима стања ваздуха (влажности, температуре, концентрације алиментарних гасова и др.) могу бити подесном подлогом за одржавање клице и преноса на већем отстојању. Овакво преношење и кретање тако сићушних микроскопских делића, које је подређено закону Стока, у стању је да објасни способност ширења менингокока, као и осталих клица на већим отстојањима. На основу епидемиолошких истраживања утврђено је да је проценат клицоноша у околини од заразног менингитиса висок а нарочитоо првог дана болести кад се пење до 70% (Debré), тј. да од 100 лица, која су била у околини болесника првог дана, 70 постају носиоци менингокока, те према томе могу да постану и разносачи инфекције. С друге стране епидемиолози су опазили да приликом истраживања клицоноша код ђака по школама или код војника по касарнама, просторије, где није било болесника, често дају исти па чак и већи проценат клицоноша, него просторије, где су били утврђени случајеви менингитиса. Ово иде у прилог јаке способности вируса менигита за ширење у околини.

Додуше досада у епидемиологији нема непобитних доказа о индиректном преносу инфекција помоћу мртвих предмета, али с обзиром на биологију вируса и сличност са проузроковачем гонореје није искључена апсолутна могућност таквог преноса инфекција помоћу извесних предмета, као што су инфициране марамнице, запрљани са слузом пешкири и дечје играчке инфициране свежим секретом и др. У горњем излагању већ смо подвукли да се обичан начин преноса и ширења вируса заразеног менингитиса остварује под условима спорадичних појава инфекција, помоћу непрекидног ланца клинички видљивих и невидљивих оболења и клицоноша, али ипак историја прошлих епидемија даје нам примере наглог и експлозивног ширења менингитиса, аналогно ширењу других јако инфективних оболења, која се преносе како директним тако и индиректним контактом. У нашим пак условима спорадичне појаве менингитиса долази у обзир само први начин ширења епидемија пу-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

тем директног контакта здравих са оболелим и клицоношама.

Како у Југославији, тако и у Београду заразни менингитис јавља се спорадично у виду појединих расејаних случајева или веома малих епидемских гнезда, која се једновремено јављају у удаљеним местима у земљи и појединим реонима града. Ове појаве менингитиса обично се подударају са зимским месецима или пред почетак пролећа. Доњи подаци о кретању менингитиса у Југославији и у Београду илуструју епидемиолошко стање за последње године.

год.	Југославија*)			Београд		
	број обол.	број умрлих	% летал.	број обол.	број умрлих	% летал.
1925	120	48	40,00	—	—	—
1926	113	55	48,67	—	—	—
1927	86	40	46,51	9	4	—
1928	100	57	57,00	17	10	—
1929	156	94	60,26	33	8	—
1930	133	73	54,89	10	4	—
1931	131	73	55,72	8	5	—
1932	122	56	45,90	12	7	—
1933	126	65	51,59	8	6	—
1934	122	44	36,07	0	0	—
1935	118	52	44,07	6	4	—
1936	151	64	42,38	8	3	—
1937	—	—	—	8	5	—
Свега:	1.478	721	48,78	119	56	47,06

Заиста, подаци за периоду већу од једне деценије најбоље карактеризују кретање цереброспиралног менингитиса, а у исто време указују на посве незнатно проширење те болести у Југославији и престоници. Индекс морбидитета израчунати на 100.000 становника показује веома незнатну висину, која за Југославију износи свега 1,02‰ док за Београд индекс је нешто већи и то свега 2,62‰. Ово повећавање индекса за престоницу може се објаснити донекле већом тачношћу пријављивања заразних болести у престоници, а такође и лакшим прибирањем епидемских података за Београд него за целу земљу. Без обзира на ниски морбидитет, епидемиолошки значај заразног менингитиса је огроман, имајући у виду високи леталитет код ове болести, а који се креће око 50% или тачније: 47,06% — за Београд и 48,96% — за Југославију, што значи да од свих оболелих менингитисом скоро сваки други умире. Леталитет код ове болести још је већи чим се доцније отпочело са специфичким лечењем помоћу антименингококова серума, јер ово лечење даје позитивне резултате у ранијим данима болести и то, најбоље првих дана оболења, помоћу апликације серума у канал кичмене мождине.

Не треба заборавити да менингитис поред високог леталитета често даје и теже компликације и у случају оздрављења у виду нервних оштећења: глувости, губитка или поремећаја способности говора, слепила и др. Ове теже особине менингитиса стављају болест у низ најопаснијих акутних инфекција и према

томе захтевају од комуналних и државних санитарских власти сировођење најефикаснијих и најригорознијих мера на спречавању те болести у самом почетку њене појаве, при самој појави спорадичних и ако сасвим малих епидемских гнезда.

Проверен и опробан пут и начин спречавања заразних болести уопште јесте превентивно пелцовање помоћу ослабљених или убијених клица или њихових продуката-токсина. Овај пут код многих инфицираних оболења даје одличне резултате тако да чини најглавнију и најоснованију меру профилаксе. Али, предохрана здравих од заразног менингитиса помоћу сличне мере вакцинације досад није дала позитивног резултата, те према томе ова метода, као посве несигурна и неефикасна, не долази у обзир као мера социјалне профилаксе. Стога савремена епидемиолошка профилакса упућује се у правцу строге и ефикасне изолације и дезинфекције.

Специјално, поводом изолације нагласићемо важност чињенице прекида онога ланца прениоца и носиоца клица, који се налазе између извора инфекције — болесника и нове жртве инфекције — здравог човечијег организма. Тај ланац, као што следује из горњег излагања, може бити и сувише дугачак и састоји се из низа клиничких и окулатних болесника и клицоноша. Изолација болесника од сваке могућности директног контакта са здравим једна је од главних метода предохране и спречавања ширења менингита. При изолацији по школама, интернатима, касарнама и сл. треба водити рачуна и о ефикасној организацији контроле и опсервације над изолованим лицима, прибегавајући по потреби истраживању клицоноша путем вршења систематског бактериолошког прегледа секрета из носа, ждрела и гуше на менингококе, проузроковаче ове болести.

Из наше праксе у Београду на спречавању менингитиса навешћемо као меру борбе распуштање учионица и школа, где су се појављивали болесници или клицоноше. Ова распуштања увек су се, дабоме, пратила потребном дезинфекцијом школских просторија, чишћењем учионица а најважније и опсервацијом распуштене деце. Таква опсервација остварила се помоћу постојеће организоване службе школских сестара, које врше службу на терену по упутствима епидемског школског лекара, извештавајући га о сваком нађеном сумњивом случају ради лекарског прегледа и предузимања потребних епидемиолошких мера. Досадањи рад у овом правцу био је увек праћен успехом и до сада у Београду, нарочито по школама, није била опажена ма каква и најмања кумулација случајева менингитиса.

На основу података школског епидемског лекара Референства за школску хигијену, случајеви менингитиса били су тако распоређени

*) Према подацима Центр. Хигијенског Завода.

по школама ди није било ниједног случаја проузрокованог контактом са већ оболелим ђаком или клицоношом из исте школе. У 1931 г. било је два случаја у целој години и то: један случај у школи Краља Александра и други епидемиолошки независан од њега у школи Цара Душана на Булбудеру (оба су оздравили). Године 1932 било је такође 2 случаја: један у школи Краља Петра и други у школи Старине Новака (два смртна случаја). Године 1933, 1934 и 1935 није било по основним школама ниједног случаја заразног менингитиса. Године 1936 било је два случаја: један у школи Војислава Илића и други у школи Доситеја Обрадовића на Душановцу. Године 1937 био је свега један случај у школи Јована Цвијића (завршен оздрављењем), и нај-

зад, у 1938 год. месеца марта пријављен је један случај у школи на Сењаку.

Поред овог случаја 1938 год. било је пријављено до сада 3 случаја из ужег Београда, 3 случаја из Земунског одељка и 1 случај из месног гарнизона.

Из горњег излагања и на основу нашег сазнања о природи и епидемиологији менингитиса, као и из нашег искуства, следује да *сировођење потребних епидемиолошко-превентивних мера заснованих на стручном познавању профилаксе од те болести у стању је да брзо блокира прве случајеве менингитиса и да локализује постојећа епидемиолошка гнезда без даље опасности за ширење инфекције.*

Д-р Сергије Рамзин

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Начин одређивања вредности имања у Београду и њихов утицај на поједине законске одредбе у вези извршења Генералног плана

Утврђивање појма вредности једног имања неоспорно је важан фактор у будућем изграђивању Београда. Овај појам до сада је тумачен на разне начине и од позваних и од непозваних лица. Створена је читава једна професија људи који су „меродавни“ у погледу утврђивања вредности имања у Београду, који на један нестручан начин тумаче како прометну, тако и куповну вредност једног имања и тиме је створена збрка појмова у тумачењу вредности. Зашто се тако до данас радило потпуно је разумљиво, када се има на уму нагли развитак Београда и његове околине; када се од дојучерашњих утрина створила насеља, калдрмисана и са свима техничким условима која су потребна за урбанистичко решење једнога краја; када се улице изграђују на модерној основи, када утицај и разрада Ген. плана добија своју дефинитивну форму; када се формира грађевински правилник; када су одређене зоне зидања; када се утврђују места за јавне грађевине, паркове и скверове; када предвиђени широки булеварии добијају своју почетну и дефинитивно утврђену форму, и најзад када се са каналисањем вароши изводе и завршују тех. радови. Све су ово подаци, који директно, или индиректно утичу на купо-продајну вредност и баш са тих разлога о овоме широј јавности треба пружити могућност што бољег и детаљнијег обавештења, да се у будуће не би створила пометња и тиме наносила штета како општим интересима, тако и интересима појединаца.

Шта се добива од овога обавештења, лако је одмах увидети: да ће појединац имати техничко питање образложено чињеницама, које треба да буде полазна тачка за даљи критериум у утврђивању прометне или куповне моћи једног имања.

Свака варош има своје месне прилике, па аналогно овоме и своје прометне вредности, које зависе, као што напред поменуемо, од многих чињеница; овај покушај треба да буде подстрек свима градовима у нашој краљевини да у интересу како општем, тако и у појединачном, створе могућност оним тумачењима, да се не би дала могућност погрешним обавештењима у шпекулативне сврхе.

Какве ће користи од овога упута директно добити Београд и њени грађани, зависи од

појединаца у колико се истим буду користили.

Жеља ми је да укажем: колико је ово питање од пресудног значаја у даљем развијању Београда, и са колико опрезности треба ово питање озбиљно схватити, као и зашто се поједини законски прописи одређени грађевинским законом примењују на имања, и какве користи из ових примена има како поједини сопственик, тако исто и општи интереси, који су диктовали установљење оваквих законских одредаба.

І ШТА ЈЕ ПРОМЕТНА ВРЕДНОСТ НЕКРЕТНИНА

Општи појам. Прометна вредност некретнина (земљишта и објекта на њему) је она вредност која се добија из оних чињеница, који утичу на њихову вредност. Ти су чињенице: величина земљишта, облик његов, промет места у коме се земљиште налази, објект посматран као технички чинилац с обзиром на његов квалитет и рационалну моћ његовог искоришћења и регулациони план за ово место. Ово је основ који треба да служи за процену оне некретнине у коју улази: вероватноћа купо-продајне цене, у односу на прометну вредност.

Овако посматрајући прометну вредност, дужност је стручног проценитеља да установи ову вредност, те према овоме прометна вредност није никакав уображени фактор који се може тумачити на разне начине, она је позитивни резултати оних чињеница које утичу на њено утврђивање.

Стручњак-проценитељ код утврђивања прометне вредности не сме се довести у заблуду приликом одређивања прометне вредности. Он мора бити јасан и прецизан у утврђивању односа прометне вредности, имајући у виду само напред изложене чињенице, који су једини услови за одржавање прометне вредности. Проценитељу је задатак: да својом проценом обавести странку како стоји са правом вредношћу једне некретнине. Он мора да се држи само утврђених основних начела која ће га довести до рачунског резултата за добијање ове вредности, те ће на тај начин моћи лако да стручно докаже и утврди оно зашта се пита и зашта је као стручњак позван да да своје мишљење.

У досадашњем излагању изнео сам у главним потезима важност ове восте послова у техничким питањима при одређивању вредности једне некретнине. На основу напред поменутог начелног мишљења изнећу и аксиоме које се приликом решавања оваквих питања морају узимати у обзир.

Постављајући ове аксиоме, изложићу одмах и конкретне примере, како бих тиме дао јаснију слику и упут како ће се поступати у појединим случајевима, који се појављују у јавном животу.

На овај начин, овај упут биће путоказ како оних који буду позвани да стручно оцењују поједине прометне и друге вредности у вези са некретнинама, тако и за оне који хоће да једно имање купе или продаду. У исто време званичним установама биће путоказ како ће се оријентисати у овој врсти послова, где имају да цене њихову тачну процену.

Дугогодишњи рад на овој врсти послова довео ме је до закључка, да се из разних примера који су се појављивали у раду на овоме послу, могу извести логични, математички тачни закључци, који повезани једни с другим стварају једну целину која се може корисно искористити за опште добро.

*

Основно начело прометне вредности некретнине је она вредност која даје могућност његове корисне употребе, а створена на бази оних чинилаца који ту вредност одређују.

Објашњење: Главни чиниоци који се имају узимати у обзир приликом примене ове аксиоме следећи су: величина земљишта, његов облик, вредност грађевинског објекта, амортизација услед његовог искоришћавања, и однос Генералног плана према овом имању.

Стручњак проценитељ може проценјивати некретнину и ван граница ове аксиоме, ако у специјалним случајевима наиђе на такав пример, али је дужан да ово одступање образложи у своме извештају због чега се није могао држати ове аксиоме.

*

Процене некретнина деле се на:

а) процена некретнина ради утврђивања купо-продајне вредности — односно просечне вредности за све случајеве приватно-правне природе.

б) процена некретнина за добијање вредности у случајевима образовања маса

в) процена некретнина ради добијања прометне вредности у свима случајевима извршења Генералног плана и примене Грађевинског закона и других законских одредаба.

г) процена некретнине ради добијања финансиског ефекта за одређивање закупа.

д) Процена некретнина ради добијања хипотекарних зајмова.

ђ) Процена некретнина код примене регулац. плана тј. оштетна вредност.

е) Процена некретнина за потребе државних и општинских власти.

ж) Просечна процена вредности земљишта у појединим улицама Београда ради оријентације вредности појединих крајева града.

Објашњење:

(под а)

Код случаја под а) потребно је разликовати и узети у обзир следеће чињенице:

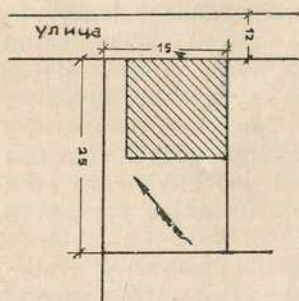
а) Земљиште у коме се крају Београда налази, дакле употреба цене под ж) повећана или смањена према облику, величини, фронту и утицају Ген. плана у погледу регулације.

б) *Грађевински трошак* зграде који се сматра за онај трошак, који је био издан за подизање ове зграде која се цени у време грађења.

в) *Рентабилна вредност* зграде је она вредност у моменту процене, тј. ренте од чистог прихода, узимајући у обзир уобичајену каматну стопу за чист приход некретнине према месним приликама.

Грађевинска вредност — односно трошак зграде, добиће се, ако се представи у први мах нова грађевинска вредност зграде, па се иста смањи за ону вредност обзиром на старост и дотрајалост зграде или слабо одржавање објекта.

Пример 1

Сл. — 1

Имање се налази у средњем насељу. Просечна вредност земљишта према табели просечних вредности земљишта за тај крај је 600 дин. 1 м². Крај има водовод и канализацију. Земљиште је нормално и правилног облика. Лице 15 м², дубине 25 м². Површине 375 м². На земљишту постоји једна зграда од подрума, приземља и спрата. Под зградом је 200 м².

Зграда је на регулационој линији. Зидана је од тврдог материјала 1912 године. У згради постоји паркет, електрично осветљење, водовод и канализација. Улица калдрмосана са модерном калдрмом са асфалтним тротоарима израђеним 1925 године. Подрум испод целе зграде. У приземљу се налазе два стана од 2 собе и остале припадљности, на спрату један већи стан од 4 собе и остале припадљности.

Пита се колика је вредност овог имања (земљишта и зграде) — грађевинска вредност, рентабилна вредност и прометна вредност.

Из ових података изводимо следеће закључке: Старост зграде (од времена зидања до момента процене) $n = 25$ год.

Вероватно трајање овакве врсте зграде је око 100 година. Ови подаци узимају се из

табела које су се у грађевинској пракси обично утврдиле дужим посматрањем објекта.

Време амортизације ове зграде добија се, ако се од вероватног трајања зграде одузме њена старост тј. $100 - 25 = 75$ год., значи да се ова зграда може употребљавати још 75 година.

Грађевинска вредност у времену процене према грађевинској сезони је 600 дин. на 1 м^2 .

Повећана вредност имања услед извршења комуналних радова је од времена изградње зграде до момента израде комуналних радова 15%.

НАЧИН ОБРАЧУНА:

а) вредност земљишта
 $600 + 15\% = 690 \times 375 \text{ м}^2 =$ Дин. 258.750
 (Повећање вредности услед комун. радова је 15%)

б) вредност зграде ако би се сада зидала тј. у времену процене
 $200 \times 3.600 =$ Дин. 360.000
 одбија се умањење грађев. вредности за већ утрошено трајање зграде за $n = 25$ г. за $n = 25 =$
 $\frac{25}{100} = 0,25 \quad 360.000 \cdot 0,25 =$ Дин. 90.000

Дакле вредност објекта у времену процене је $360.000 - 90.000 =$ Дин. 270.000

Укупна прометна вредност Дин. 528.750

Из овог приказа види се: да прометна вредност, односно куповна вредност једног имања није никакав уображени или произвољни фактор, већ чинилац до кога се долази рачунским путем. У овом случају не може се говорити о некаквим уображеним чиниоцима који се често чују од разних посредника без икаквих стварних подлога, јер они чисто пропагирају куповне, односно продајне вредности на бази личне зараде.

Ако упоредимо напред обрачунату куповну — односно продајну вредност имања, према рентабилној вредности овог имања, видећемо следеће:

Приземље:

два стана од по две собе и остало а дин. 700 =	Дин. 1.400
1 спрат стан од 4 собе и остало	Дин. 2.000
Месечни бруто приход	Дин. 3.400
Годишњи приход	Дин. 40.800

Издаци на овом имању:

(Подаци узети из упоредних издатака са великог броја имања у Београду и утврђених чињеница према вредности појединих објеката у сразмери према ренти).

за порез	Дин. 12%
за одржавање имања	Дин. 2,5%
водовод, канализ., сметлиште, димничар;	Дин. 3,5%
осигурање и празни станови	Дин. 3,0%
	Дин. 21,00%

Чист годишњи приход је

$$40.800 - (1 - 0,21) = 32.640$$

(Сва имања на углу у погледу процене земљишта прорачунавају се са 20% веће вредности.)

Пример 2 — случај код образовања маса.

У овом случају отпадају чиниоци — фактори продајне односно куповне вредности, као и фактор рентабилне вредности са повећањем вредности услед комуналних радова.

Принцип пописа масених имања има за циљ: вредност имања која треба да обавести пописну власт о фактичној вредности имања која као главница треба да се унесе у попис. Овде се дакле не ради о некој стриктној примени рачунице, већ само о приближној вредности покојничког имања.

Ако узмемо претходни пример, онда би му пописна вредност била:

а) Земљиште $375 \times 600 =$	Дин. 225.000
б) Зграда (приземље и спрат)	
$200 \times 3.600 - 0,25\%$	Дин. 270.000
	Дин. 495.000

Као што се види масена вредност не диференцира много од првобитног рачуна, јер је поступљено по принципу логичног схватања дужности проценитеља.

*

Из досадањег излагања предњих примера изводи се закључак:

Грађевинска вредност зграде добива се ако се „нова грађевина вредност зграде“ снизи за умањење вредности с обзиром на старост и потрајалост зграде или слабо одржавање објекта.

Грађевинска вредност је у ствари вредност земљишта и зграда.

Рентабилна вредност је она садашња вредност ренте од чистој прихода и садашња вредност остатка који остане кад зграде престану постојати. Све се ово има рачунати уз уобичајену каматну стоју за чист приход некретности према месним приликама.

Као помоћни појам код рачунања рентабилне вредности служи капитализирани приход који ће се рачунати по обрасцу:

$$R = \frac{r \cdot 100}{p\%} \text{ где је } r = \text{годишњи приход}$$

$$p\% \text{ и } p = \text{интерес.}$$

$$R = \text{рентабилна вредност.}$$

Повећана вредност једног имања је она садашња вредност која се добија на основу података оних комуналних радова који су директно или индиректно утицали на повећање вредности имања.

Она ће се рачунати по обрасцу:
 $n \cdot p\%$ где је n = прометна вредност земљишта
и $p\%$ проценат повећања вредности услед ко-
муналних радова.

ОШТЕТНА ВРЕДНОСТ

Прећи ћемо сада на појам оштетне вредности једног имања (експропријације). Ово је једно од најважнијих питања која тангирају сопственике приликом извршења Генералног плана. Често ће се чути како општина безразложно проширује улице у јавне сврхе и тиме ствара код сопственика умањење вредности њихових имања. Нису ретки случајеви да се грађани једне вароши безразложно жале на законске прописе о експропријацији, наводећи масу разлога против проширења улица или тргова.

Читава је повика од стране сопственика имања на општину, тражећи накнаду односно оштетну вредност због ових проширења.

Далеко би нас одвело, ако би једач регулациони план града изложили јавној критици и контра разлозима који би доказивали сувишност урбанистичких потреба. Овде ћемо се бавити само појмом оштетне вредности, односно накнаде које општина треба да надокнади сопственику имања које је подложно експропријацији.

Шта је у ствари оштетна вредност? Она је у ствари *садашња вредност оштете код експропријација, код губитка стечених права.*

Када се она има надокнадити сопственику прецизирано је законским прописима.

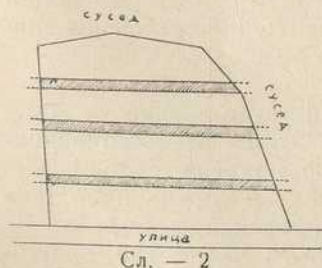
Експроприсане површине земљишта за јавне површине немају у ствари прометну вредност; о њима се може само водити рачуна као о оштетној вредности.

Ова оштетна вредност процењиваће се само у случајевима када било која власт из јавног интереса просече или прошири улицу.

Код просецања нових улица, или проширења постојећих улица или тргова до највише 20 м' ширине (чл. 56 грађевинског закона) или ако градилиште код кога се ово одузимање врши има још бар 25 м' дубине, оштетна вредност земљишта не треба се давати са разлога изнетих у грађевинском закону. Зашто је то тако видећемо из овога примера:

Пример 2.

Неко лице врши парцелацију већег комплекса земљишта у ширем грађевинском реону. Површина овог комплекса је 6ha. Постоји ген. план за тај крај. Сопственику је омогућена рационална парцелација овог комплекса. Пита се колика је вредност комплекса и колика ће бити вредност парцела по извршеној деоби.

Сл. — 2

Поставља се питање зашто сопственик мора да уступи 30% просечно од свога имања општини за улице, и зашто се сопственику не даје никаква оштетна вредност?

Претпоставимо да вредност непарцелисаног земљишта износи 20 дин. по м².

За 6ha изнела би вредност Дин. 1,200.000

Ако се земљиште парцелише у парцелама од 1000 м² број парцела изнео би по одбитку 30% земљишта за улице у саобраћајне сврхе 42 засебна грађевинска плаца.

Пошто би се ове парцеле продавале по спровођењу комуналних радова (калдрме, тротоара канализације и водовода)?

Узмимо коефицијент 0,25% да се имање повећава у својој вредности овим комуналним радовима по 1 м².

Остатак земљишта значи повећао би се по 1 м².

$$0,25 \times 42000 \text{ м}^2 \times \text{Дин. } 10,50 \text{ по м}^2$$

Значи сопственик добија следећу вредност:

а) остатак земљишта после извршене парцелације по првобитној цени 42000.20 дин. Дин. 840.000. Повећана вредност имања комуналним радовима по 1 м² 42.000 × 10,5

Дин. 441.000

Свега Дин. 1.281.000

Из овога обрачуна јасно се види да сопственик своје имање не уступа за улице бесплатно већ му општина у ствари даје оштетну вредност у повећању вредности имања комуналним радовима. Јасно се види разлог због чега је законодавац предвидео у грађевинском закону уступ земљишта за јавне потребе за оне сопственике који парцелишу своје имање. Овде је узет у обрачун минималан коефицијент повећања вредности. Док у случајевима где имање има већег утицаја и на друге комуналне и регулационе важности овај коефицијент нагло скаче.

Овако се поступа за оне сопственике који сами добровољно подносе деобне планове.

Шта се ради у обрнутом случају где сопственик не парцелише своје имање, већ општина мора из саобраћајних разлога да спроведе предвиђени генерални план.

Законом о експропријацији предвиђено је да се за свако земљиште које се путем закона узима за јавне и саобраћајне површине мора сопственику дати праведна накнада. Значи, овом законском одредбом сопственику се даје право да се услед општих потреба после извршеног просецања, може користити овом законском одредбом.

Зато је грађевински закон предвидео за овакве случајеве (чл. 124 Грађ. закона) примену законског доприноса.

Да видимо за исти пример како ће изгледати оштетна вредност дата сопственику, а исто тако да видимо основну примену доприносне вредности за овај случај.

Сопственику је у напред изложеном примеру просецањем нових улица узета површина од 30% целог имања што износи 18.000 м². Како смо претпоставили вредност земљишта по 20 дин. по м² сопственик би добио оштетну вредност за ово просецање 18.000 × 20 = Дин. 360.000.

У оваквим конкретним случајевима законодавац је сасвим логично и праведно дао општини право наплате законског доприноса да не би законске одредбе предвиђене чл. 56 Грађ. закона и чл. 124 истог Закона биле у контрадикцији. Шта би значило ако овај законски члан не би постојао? Користили би се они сопственици оштетним правом где је општина приморана да отвара јавне и саобраћајне површине, док оштетне вредности били би лишени они сопственици који драговољно траже парцелацију свога имања.

Како изгледа наплата доприноса у овом другом случају?

На заосталу површину земљишта од 42.000 м² као што смо у малопређашњем примеру изнели повећана вредност износи 10,5 дин. по м² што би значило да би сопственик у овом случају имао да плати општини на име доприносне вредности 42.000 м² × 10,5 дин. по м² × Дин. 441.500.

Општина плаћа сопственику оштетну вредност улице Дин. 360.000.

Разлика у корист општине Дин. 81.000.

Као што се види из овага, закон је праведан; сопственику је у овом случају дата иста могућност парцелисања остатка његовог земљишта.

Према напред изложеном примеру можемо извести следећи закључак:

а) рачунање максималне вредности земљишта у грађевинском реону, које се може најбоље искористити парцелацијом у градилишта и

б) рачунање вредности земљишта у ширем грађевинском реону, подалје од ужег реона.

У првом случају оштетна вредност за уступање земљишта за јавне и саобраћајне сврхе обрачунава се на бази вредности остатка корисног земљишта S према месним приликама додајући вредност оних чиниоца који су утицали на пораст остатка земљишта подобно за парцелацију.

Тада се укључује максимална вредност овог земљишта X добија када се остатку земљишта S дода вредност повећане вредности комуналним редовима T узевши у обзир и евентуални

интеркаларни каматни фактор $\left(1 + \frac{P}{100}\right)$

$$X = S \pm T \cdot \left(1 + \frac{P}{100}\right)$$

У другом случају важиће исти принцип са разликом, што ће повећање вредности комуналним редовима ићи у сразмерном проценту за онолико мање, колико је преценат кому-

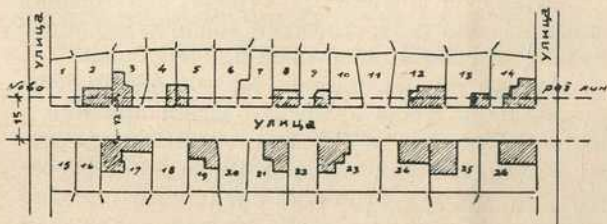
налних радова мањи у односу према првом случају.

*

Прећи ћемо на примере оштетне вредности у случајевима извршења регулације, проширења постојећих улица или тргова код већих изграђених блокова.

Овде ћемо изнети примере најосетљивије природе зашто се често пута чују разна пребацивања и критике на такозвани допринос предвиђен § 124 грађ. закона. Видећемо њихову оштетну вредност и примену законског доприноса, као и оправдање зашто се у оваквим случајевима оштетна вредност овако изражава.

Пример 3

Сл. — 3

Узећемо једну улицу која треба да се по регулац. плану прошири од 12 м' на 15 м' ширине. Регулацијом се сече само једна страна, док друга остаје на регулац. линији и не вуче за собом никакву оштетну вредност.

Друга страна повлачи се за три метра на нову регулац. линију и потреба регулације изискује проширење ове улице; у обрачун оштетне вредности на тој страни улазе и зграде које се регулацијом руше. Поставља се питање оштетне вредности, сваком сопственику по наособ, примена доприносне вредности и сразмера ове оштетне и доприносне вредности и на једну и на другу страну фронта ове улице на којој се извршују комунални радови. Треба одмах додати, да имања која се секу и после регулације остају грађевинске парцеле. Фронтони појединих имања као и њихове површине су различите.

Из напред речених објашњења видели смо шта је оштетна вредност. Ову оштетну вредност која се има дати појединим власницима за њихове делове који се експропришу за проширење ове улице обележићемо са $T_1 + T_2 + T_3 + \dots + T_n$

Ове појединачне оштетне вредности добиће се директним споразумом са сопственицима или путем законске процене у којој учествују по два процениоца изабрана од стране сопственика, по два процениоца изабрана од стране општине, и петого члана као претседавајућег кога бира Окружни суд за град Београд. Овај начин процене путем изборног суда произилази из закона о атару општине града

Београда, којим се изрично налаже овај законски пропис.

Како ће се добијати ова оштетна вредност ствар је већ раније објашњена, да се има узимати сваки конкретан случај у посебно разматрање.

Случајеви који се приликом ових оштетних вредности појављују могу бити следећи:

за земљиште:

1) ако остатак земљишта после извршене регулације остаје и даље грађевински плац;

2) ако остатак земљишта после извршене регулације не остаје као грађев. плац — али ипак је могуће зидање;

3) ако се регулацијом земљишта деформирана, (смањене површине лица) у ком случају се треба вршити комасација са суседом т.ј. откуп целе парцеле и давање пуне оштетне вредности.

Начин рачунања оштетне вредности за ове случајеве

За случај под 1) $n - 40\%$	} $n =$ прометна вредност 40% коефицијент одбитка од прометне вредности услед мале површине експропријација без икаквог утицаја на остатак парцеле

За случај под 3) $n =$ пуна прометна вредност.

Што се тиче процене оштетне вредности за зграде оне ће се ценити по већ ранијем датом примеру под ознаком 1. По себи се разуме, да ће проценитељи у сваком конкретном случају процене зграда водити рачуна шта се мора процењивати од постојећих објеката који се руше регулацијом и гледаће могућност евентуалне адаптације где се то да урадити у интересу смањења целокупног коштања експропријација, која ће се суме после уносити у обрачун доприноса.

Пошто се овако буду утврдиле оштетне вредности услед регулације, приступиће се примени доприносне вредности.

Шта је доприносна вредност или допринос? Чл. 124 грађевинског закона гласи:

„За проширење или пресецање постојећих улица или тргова може општина наложити власницима имања нарочити допринос. Овај допринос може ићи највише до 50% од коштања експропријација и вредности коловоза, према томе да ли улица или трг служи више локалним или саобраћајним сврхама.

Као основа за разрез овога доприноса служиће фронт једног имања узимајући у обзир и површину истог.”

Важност и оправданост овог законског прописа је потпуно јасна. Законодавац је овим

прописом хтео да у комуналним радовима учествују у сразмери и сопственици и општина. Корист је обострана, те према овоме је логично тумачење овога прописа.

Ради објашњења и логичне примене овога прописа општина је развила овај законски члан и издала детаљнији упут доприноса. Овај упут примљен је од техничког и правног одбора чланова градског већа. На овај начин створено је у детаљима логично разматрање и технички образложена примена овога прописа.

Овај упут гласи:

Чл. 1. За одређивање процентуалне висине, начина обрачунавања, наплате и рокова плаћања важе одредбе овога упута, по коме ће се у будуће једино вршити наплата регулационог доприноса.

Чл. 2. Сваки сопственик имања на територији општине града Београда поред чијег је имања општина извела регулацију (проширила или просекла улицу или трг) после ступања грађевинског закона на снагу, или ће извести и изградити у будуће, дужан је да плати општини регулациони допринос за подмирење насталих трошкова по § 124 грађев. закона према овоме упуту.

Чл. 3. Регулациони допринос који плаћају сопственици имања обухвата следеће трошкове:

- набавку земљишта т.ј. експропријацију и зграде на овоме;
- трошкове рушења и расчишћавања терена;
- трошкове процена и преносних такса;
- трошкове израде коловоза.

Чл. 4. Висина доприноса одређује се према карактеру улица у колико службе више саобраћајној или локалној намени.

Ова висина креће се између 10% до 50% од укупне суме трошкова по чл. 3 овог упута коју одређује технички одбор, а одобрава градско веће.

Чл. 5. Према својој намени улице се деле на четири класе:

- саобраћајне које подносе $10\% - 20\%$
- саобраћајно-локалне $20\% - 30\%$
- локално-саобраћајне $30\% - 40\%$
- локалне $40\% - 50\%$

Код дужих улица класификација може бити различита за поједине делове између двеју попречних.

Класификацију одређује тех. одбор.

Чл. 6. Допринос за поједина имања обрачунава се пропорционално дужини фронта и површини земљишта по обрасцу:

$$d = \frac{D}{\sum \Pi + \sum I} (\Pi n + I n)$$

у коме је d парцијални допринос

$D =$ процентуални износ укупних трошкова по чл. 3

$\sum \Pi =$ укупна површина регулисаних имања према одговарајућој улици

L_{rs} = укупна дужина регулисаних фронта према истој улици.

P_p = регулациона површина према фронту једне улице

L_p = дужина регулационог фронта према једној улици.

За имања на угловима и која излазе на две или више улица, површина која улази у обрачун доприноса за једну улицу, пропорционални је део целокупне површине према фронту из те улице.

За површине и фронтове служе катастарски подаци и копије планова.

Оверене податке о трошковима за израду коловоза, рушења зграда и расчишћавања терена доставља техничка дирекција, који се прикључују елаборату обрачуна.

Оверене податке о трошковима експројације откупа, процене и преносних такса доставља отсек добра, који се такође прикључује елаборату.

Чл. 8. Раније уступљено земљиште по грађ. закону за које сопственик није примио никакву накнаду узеоће се у обзир — приликом обрачуна доприноса. Вредност овога одредиће одбор за експројацију а одобрити градско веће.

Неће се узимати у обзир земљиште које је уступио раније сопственик имања пре ступања грађев. закона, ако исто није ушло у састав катастралне парцеле.

Сваки сопственик дужан је да по позиву и огласу отсека добара, достави податке о раније уступљеном земљишту у року од месец дана од дана појаве.

Рекламације по изради обрачуна неће се узимати у обзир.

Чл. 9. Сопственици имања дужни су да плате доприносе према фронту сваке улице, ако имање излази на више улица.

Задужење ће се вршити из сваке улице посебно према времену израде. *Површина која се уноси у обрачун предвиђена је чл. 6.*

Обавеза плаћања доприноса терети имање, без обзира како су стари и нови сопственик уговорили. (чл. 113 грађев. закона).

Чл. 10. Начин обрачунавања се врши за сваки део улице између двеју попречних, по одређеној процентуалној висини.

Ако се с једне стране улице налазе комплекси земљишта или зона великих парцела, обрачун се има вршити за леву и за десну

страну, тако да обе стране сносе по $\frac{D}{2}$ према

чл. 6.

Вредност експројација распростраће се на што већу дужину улице, како би се постигла већа правичност задуживања.

Ако се просецањем дела улице добијају нови фронтови, тако да се прометна вредност имања осетно повећава, може се за тај део улице одредити већи проценат доприноса који може ићи до законског максимума од 50%. Овакве случајеве оцениваће одбор Е-А у сарадњи са тех. одбором, а одобраваће градско веће.

Чл. 11. Износ доприноса може се обрачунавати привремено пре завршетка радова на изради коловоза, ако је сума експројације дефинитивно утврђена.

Општина може вршити посебно обрачунавање за набавку земљишта и посебно за израду коловоза само у истој процентуалној висини.

Чл. 12. Ако сопственици кроз чија или поред чијих се имања просеца или регулише улица својевољно пристану да плате допринос још пре завршетка радова регулисања и контролисања улице, да би омогућили брже спровођење регулације, допринос се може обрачунати по приближним подацима тех. одбора и отсека добара, стим да се дефинитивни обрачун састави према подацима завршних радова, по коме ће се вршити наплата.

Чл. 13. У улицама у којима се из буди којих разлога није могла извести потпуна регулација било да је на сметњи зграда чије је уклањање онемогућено, или експројација није дефинитивно окончана или сопственици имања намерно чине сметње, допринос се може обрачунати за целу улицу, као да је регулисана ако је изведено $\frac{2}{3}$ укупне дужине и ако је пролазни саобраћај омогућен на целој улици. Сва имања подлећи ће плаћању доприноса.

Чл. 14. Сопственик имања који сматра да је према одредбама овога правилника неправилно задужен може у року од 15 дана, од дана саопштења, тражити од градског поглаварства исправку задужења.

Противу одлуке градског поглаварства може се употребити правно дејство по постојећим законским прописима. Жалба не задржава извршење наплате.

Инж. Милош Д. Анђелковић

(Наставиће се)

Париски зоолошки врт, упоређен са нашим зоовртом

— Како би требало допунити и реорганизовати наш зоолошки врт, служећи се примером и искуствима страних зоолошких вртова. —

Доносимо извештај инж. А. Крстића, шефа отсека за паркове и шумљавање, о његовом путовању у Француску и Немачку, које је учињено у току новембра 1937 године у циљу проучавања појединих комуналних установа и изградње разних јавних објеката.

Г. Крстић се специјално задржао на прегледу зоолошких вртова, јер о њима не постоји стручна техничка литература, те је једини начин упознавања са вештином њихове изградње проучавање на лицу места.

У овом броју доносимо извештај из Париза, а у следећем ћемо донети извештај из Немачке — из Минхена и Нирнберга.

У Паризу сам се задржао на разгледању Међународне изложбе, Вансенског зоолошког парка и Зоолошког врта у Жарден де Плант.

На изложби сам нарочиту пажњу обратио на вртарски уређај у вези са архитектонским и скулпторним украсима, воденим декорацијама (водоскоци, базени, фонтане) и другим украсним апликацијама (перголе, вазе, клупе итд.) којима ова изложба обилује. Исто тако прегледао сам декоративно осветљење и илуминацију водоскока, базена као и цветних рундела. Но, поред разгледања естетских решења и декорације саме изложбе, задржао сам се на проучавању целокупне диспозиције.

Од објеката сам прегледао:

- 1) аквариум
- 2) Урбанистичку изложбу града Париза
- 3) дечији врт
- 4) Забавни парк
- 5) одељак паркова и
- 6) стаклену башту у белгиском павиљону.

1) АКВАРИУМ — У парку Трокадеро постојао је један минијатурни аквариум, који је сада за изложбу проширен и чије је проширење стајало 4.000.000.— франака. Плаћа се специјални улаз од 2 франка. Аквариум је на два спрата под земљом, искључиво са вештачком светлошћу и, за разлику од пештанског и минхенског, у фантастичном стилу, неправилном и слободном. Тај стил донекле појачава ефекат код гледалаца, посетилац има утисак као да је у пећини, али није практичан за један стаљан аквариум, јер не дозвољава рационално искоришћавање простора, систематски распоред базена и бољи преглед водене

фауне по зоолошкој систематизацији. Ипак, мишљења сам да је опортуно један део, а нарочито улаз аквариума, решавати на овај начин; док даље, живописним аранжирањем, у појединим базенима, речног односно морског дна и без тога се постизава довољно ефекта у реченом смислу. У сваком случају треба избећи стереотипно примењивање националне орнаментике, као што је на пр. у пештанском зоолошком врту, чијој примени овде апсолутно није место. Поред свега, овај аквариум има једно преимућство и над минхенским, наиме живописнији је и монументалнији. Осим тога изазива веће интересовање и ефекат код масе, при иначе истим инвестицијама. С друге стране минхенски систем има ту предност што је лакши и практичнији за одржавање, озбиљнији премда и скромнији у погледу ефекта. Зато сам мишљења да би једно комбинаторно решење између ова два за Београд било најбоље, наравно у много скромнијим димензијама, са посвећивањем нарочите пажње слатководним рибама и јадранској групи, до које бисмо лако могли доћи уз сарадњу океанографског института у Сплиту.

Париска колекција је веома разноврсна и богата и то од најфантастичнијих форми и боја морских медуза, па до најбизарнијих облика морских риба. Има и великих раритета, као што је на пр. бела јегуља, камбале итд. Инсталације су исте као и код минхенског аквариума и зато ће њихов опис уследити кад буде речи о минхенском зоолошком врту.

2) УРБАНИСТИЧКА ИЗЛОЖБА ГРАДА ПАРИЗА — Урбанистички део није тако добро заступљен. Пројекти су махом старијег датума и већином француских провинцијских градова. Вртарство је врло слабо заступљено. Зато саобраћај и градске инсталације (осветљење, водовод, канализација) врло су добро демонстриране, а нарочито подземни део. Илустровање целог тог сплета и сложеног система духовито је изведено, и у том погледу ова изложба пружа одличну поуку.

3) ДЕЧИЈИ ВРТ — Овде је више задовољена естетска страна, док функционалност — по мом мишљењу — није на висини; те стога на комунално старање ове врсте не би се дало ништа из овог врта применити.

4) **ЗАБАВНИ ПАРК** — Поред једног неизмерног богатства атракционих постројења овај се парк разликује од других и тиме што је све решено у једном оригиналном фолклорном амбијенту; наиме реконструисани су читави квартави старих нормандских вароши и градова Провансе. То даје целој ствари интиман штимунг, који је тако потребан при забављању масе.

5) **ОДЕЉАК ПАРКОВА** — Једно велико преимућство целе изложбе се састоји у томе, што је на обалама реке и што је у зеленилу. Тај вртарски елемент много доприноси пријатном и естетском изгледу целе изложбе. Разноликост павиљона и често драстично шаренило украса у многоме је ублажено зеленим декором? При изградњи односно пласирању појединих великих објеката на изложби, често милионске вредности, водило се строго рачуна да се ни једно велико дрво не посече. Само по гдегде су јаче поткресане гране да би се отворио изглед на овај или онај павиљон.

Осим грандиозне и незаборавне панораме од Ајфелове куле ка Трокадеру, са величанственим водоскоцима и сасвим упрошћеним и модернизованим вртарским партером, али који баш због те своје величанствености повећава целокупни ефекат свега и свачега на овој перспективи, око сваког павиљона постоји по једно или више вртарских решења, изведено са мањом или већом вештином. Тако нарочито пада у очи складно ешкарпирање пелуза око великог трокадерског базена, баште пред аргентинским, мађарским и јапанским павиљонима, које носе фолклорно обележје дотичних земаља, унутрашња дворишта талијанског павиљона и цветна тераса код павиљона Велике Британије. Ово последње, врло оригинално решење, доказује како се често висинска разлика може решити на јевтин начин, а да при том у целости буде задовољена и естетска страна целог проблема. Наиме, прелаз са горње терасе ка Сени овде је изграђен у виду троугластих степени, уоквирених бетоном, тако да сваки троугао сачињава једну рабатну. Поједине од ових рабатни засађене су увек различитим цвећем, тако да гледане одозго оне чине утисак шаховске табле. Исто тако има неколико врло успешних вртарских уређаја око павиљона керамике, са воденом декорацијом и пластиком.

Што се тиче одељка паркова на изложби, ту је заступљена француска хортикултура, а нарочито шпалир-воћке најразличитијих форми. Исто тако четинарско растиње и цвеће. У овом одељку има неколико уређења домаћих вртова са врло успешним скулпторалним и архитектонским украсима. И овде је увек вода неизбежан декоративни елемент.

6) **ЗИМСКА БАШТА** — У великом белгиском павиљону служи увек замореном од изложбе посетиоцу као једно лагодно изнена-

ђење и истовремено пријатно одмориште. Она исто тако служи и као архитектонска допуна целог павиљона, а у првом реду треба да покаже високи ниво белгиске хортикултуре. За све време трајања изложбе цвећарски производи били су стално авионом доношени из Белгије.

Из свега изложеног намеће се једна чита дедукција: да и београдско сајмиште, које иначе има врло добру диспозицију, треба што више украсити зеленилом, воденом и светлосном декорацијом, ситним архитектонским апликацијама и скулпторалним украсима. Све то скупа не претставља велики издатак, а у многоме ће допринети лепшем изгледу сајмишта. Јер сајам треба да репрезентује привредну моћ земље и њену економску делатност, а чим је реч о репрезентацији ту и естетска страна треба да буде у пуној мери задовољена. По томе се и разликује сајмиште од обичног вашаришта. Ми морамо да признамо да је сајам код нас један релативно нов појам.

ПАРИСКИ ЗООЛОШКИ ВРТ У ВАНСЕНСКОЈ ШУМИ

Он заузима 14 хектара — а наш врт 7 хектара.

Има око 560 примерака сисаваца — а код нас 200, 3000 птица — наш 700.

Изградња је стајала 27,000.000.— франака, а нас 1,500.000.— динара, и то махом из сопствених прихода и поклона. Вредност нашег живог инвентара износи 1,000.000.— динара, већином од поклона.

Особље сачињава код њих 100 људи — код нас 30.

Посета за три и по године: 4,000.000 лица — код нас за једну и по годину: 550.000; рекордни дан посете код њих: 120.000 (недеља за време изложбе), а код нас: 26.000 (недеља за време сајма). Али треба истаћи и то да Париз има око 3,000.000 становника, а Београд 300.000. Ово упоређење није баш тако срећно изабрано, јер се ради о једном од највећих светских вртова и нашем, који је још минијатурни. Но, поред свега тога, сравњујући ове цифре немамо разлога да будемо незадовољни. Нарочито треба истаћи нашу цифру стајања, која је запањујући ниска, и број посетилаца, који је, у односу на број житеља, код нас много повољнији него у Паризу. Ово треба захвалити дневној штампи и њеном учесталом писању о Зоолошком врту.

Затварањем једне улице пројектује се проширење Вансенског врта још за 2 хектара.

Главне карактеристике

Скоро без изузетка све животињске настанбе решене су у вештачком стењу од армираног бетона. Унутрашњост настанби је савршено уређена; увек довољно простора, са

одличним инсталацијама. Светлост је увек одозго, просторије толико велике, да могу примити и већи број животиња. При изградњи руководили су се принципом да просторије буду што веће, само што је питање величине искључиво питање сретстава, која се имају на расположењу, како у погледу саме изградње, тако и нарочито у погледу одржавања (загревање, чишћење, оправке итд.). Поред улаза за публику при сваком склоништу постоји и службени улаз (за чуваре). Гвоздени делови веома су солидно изграђени, могуће нешто и сувише тешко и луксузно. Унутрашњост просторија је нешто тамнија, што је врло повољно за лето, док зими то претставља недостатак. Он се одстрањује кварц-лампама, међутим кварцовање нема тај значај, јер ултравиолетни зраци не могу да прођу кроз перје и длаку. Тропске животиње ипак врло радо иду под лампу, али то је зато што лампа греје. Код многих птица зими се стављају сандучићи са проклијалом травом, да је кљуцају. Антропиди су од публике одељени стаклом као и у минхенском врту. Последње лето овај врт имао је следеће значајније губитке:

1 скупоценог сибирског тигра — по свој прилици од меса) и

200 амадриаса (мантл-павијан мајмуна) од туберкулозе.

Врт се снабдева водом из једног дубоког бунара, који даје 6/сек, л., што није довољно, те постоји појачање градског водовода. (Код нас искључиво савски водовод).

Спољни простори за животиње су веома велики и скоро увек без оградe (Хагенбеков систем) и одељени су од публике ровом и ниском неправилном баријером од стења. У том баријеру местимично је сађено цвеће, а местимично постоје узвишења за публику. Љубазношћу г. проф. Урбена добићемо димензије профила ових ровова, премда сам ја на лицу места, код свих важнијих животиња, ове ровове премерио.

Код слонова поред ровова постоји још један појас од 45 см. од клинаца у 5 редова, док код опаснијих и деликатнијих животиња (осим лавова и тигрова) постоји још један специјалан мали баријер, који има задатак да држи публику на жељеној удаљености од животиња.

Груписање животиња није по геозоолошкој систематизацији — као у Минхену — већ по зоолошкој, али ни тај систем није сасвим скрупулозно сачуван, и то: било из грађевинских разлога, било због постизавања бољег ефекта код публике (разноврсност, контрасти, монотонија, умор гледалаца), због грејања, локалних прилика (стране света, вегетација). У великом пејзажу поједине групе су невидљиво одељене, тако да се добија код гледалаца илузија целине и велике животињске заједнице. Скоро увек велике животиње прате птице:

тако су зебре са дивљим ћуранима или азиским и тачкастим ждраловима, антилопе са сарус-ждраловима (грао и бели) и т. д.

Уколико су поједине животиње у обори-ма, ови су ограђени ретким плетивом (12 см. × 12 см.) (изузетак волиере) са солидним бетонским стубовима. Еластичност плетива, као и ови стубови, довољна је гаранција за јачину оградe, док реткост плетива пружа бољи преглед животиња. Осим тога, овакво плетиво претставља уштеду у материјалу — поцинкованој жици — а животиња се услед његове еластичности не може повредити.

Гибони су у две групе на малим острвцима и са хладним склоништем, што дозвољава париска клима, док су у Минхену са полухладним склоништем, т.ј. настрешница у дрвету и склониште са обичном температуром. Наравно да овом париском аранжману треба дати предност. Питање топлоте код појединих врста животиња често је код разних вртова контрадикторно решено, али свуда се назире јасна тенденција за што већим очвршћавањем и аклиматизацијом.

Минхенски врт нарочито је постигао завидне резултате у резистентности животиња, зато је код њега и најбоља продукција од свих европских вртова. Код нас, специјално, не долази у обзир само екстремна клима, већ нарочито ветар — кошава, који има пресудан значај на конструктивну страну врта.

Према изјави професора г. Урбена, као и д-р Хека из Минхена, њихове управе немају амбицију да повећавају број животињских врста, већ да појачавају број животиња у појединим већ постојећим групама. Разлози су следећи: један зоолошки врт треба да има један извештај број врсти чији оптимум зависи пре свега од расположивог простора, финансиских средстава и прихода, броја становника итд.

Избор врсти пак зависи од околних прилика, менталитета и културног нивоа становништва, као и других локалних околности. Имати што више врсти, значи и већи издатак око издржавања, док стремљење да буде заступљено што више врста, евентуално све врсте, у ствари претставља апсурдност, јер животињско царство броји на неколико хиљада врсти, док по зоо-вртovima, и то реномираним, обично је заступљено од 60—100 врсти. При завођењу нове врсте управе добро промисле и уваже све околности, па тек онда донесу решење, док повећање броја у појединим групама чине без великог преомишљања.

Одржавање једне групе зебри или фламинго-а и др. од три или пет односно седам и више примерака скоро исто стаје, док је ефекат сасвим различит. Осим тога животиње су навикле на колективан живот у групама, стадима и јатима и много се боље осећају. За једног чувара, да ли ће опслужити 3 или 5 зебри, исти је посао, док је сасвим друкчије да ли он има да опслужи три групе

од свега пет примерака. Издатак на храну износи 22% од свих трошкова око одржавања врта, док сав остали део одржавања сачињава: персонал, администрација, огрев, лечење, осветљење итд.

За производњу домаћих животиња, по речима др Хека, често је довољан пар, док код дивљих, то је редак случај. Дивљим животињама мора да се пружи могућност веће селекције, иначе врло брзо настаје дегенерација и општи губитак. Осим тога код њих је чешћа Њпојава сексуалне неподударности. Ово је све јасно кад се има у виду како је човечанство дошло до домаћих врсти. Осим тога код дивљих животиња треба увек рачунати на несрећне случајеве, те и са те тачке гледишта боље је имати више примерака једне исте врсте.

Из свега изложеног, као и из онога што следује за београдски зоолошки врт, препоручљиво је држати се следећег програма:

а) Постојеће врсте у врту бројно појачати и употпунити их, тако да буду способне за размножавање.

Тежити томе да физиолошки пораст бројног стања животиња надокнади физиолошке и др. евентуалне губитке у врту.

б) Увести још неколико нових и интересантних врсти, уколико то простор и сретства дозвољавају, како би се достигао оптимални број за један врт средње величине.

Те нове врсте биле би следеће:

1) Антропоиди; 2) Пингвини; 3) Нојеви; 4) Отери и морски лавови; 5) Макаке; 6) Тапире; 7) Антилопе орикс бејза; 8) Јагуари; 9) Гуаноко; 10) Гепарди и 11) још неке врсте птица.

в) Исто тако треба радити на прикупљању ретких животиња у нашој домовини: видри, мечића, рисова, босанских орлова и сл.

г) Као врло јевтино, а што нарочито интересује наше масе, требало би аранжирати у двама подигнутим стакларама терариуме, и то у једној домаће рептилије (са далматинским црним гуштером), а у другој егзотичне. Заједно са крокодилима у десном крилу и нилским коњем у левом, ово би груписање и у зоолошком погледу задовољило. С обзиром на несразмерно ниску улазину у Београдском зоолошком врту, могла би се наплаћивати специјална улизница од 1 дин. у терариум. Овде је једино питање скопчано са издацима за централно грејање за ову зграду, а то и иначе морамо решити због нилског коња још ове зиме.

8) Реконструисати и даље уредити наш врт до дефинитивних димензија: стење са великим језером у централном делу уредити као у Паризу, — са пећинама, водом итд., улазе повећати, слободан пејзаж за тигрове изградити, како би животиње из кавеза прешле у полуслободу, исто то за мантл-павијане, базен за фоке и пингвине, брвнара за бизоне и др.

Имитирати у малом пејзаж Обедске баре за барске птице са стакларом за њихово презимљавање и изградити сва друга склоништа. Завршити ресторацију и продавнице. Ово последње ће пружити и нове приходе. Делимично поплочати стазе, а нарочито пред животињским склоништима где се свет задржава. Изградити потребне службене просторије, карантин, магацине, станове за особље итд. За све ово потребан је кредит од 600.000 динара.

ђ) Као неминовни програм за даљу изградњу Зоолошког врта намеће се питање изградње антропоидног одељења са аквариумом у сутерену. Овај би објекат коштао око 2,500.000.— динара, што би могло бити остварено путем зајма, који би се отплатио за неколико година из прихода од овог објекта. Јер не треба изгубити из вида да одељење за антропоиде изазива велико интересовање код публике. Исто тако и аквариум интересује публику, а што је најглавније трошкови одржавања су минимални.

е) Изградња једног централног павиљона за зверове (лавове, тигрове, пуме, рисове, јагуаре и пантере) могла би се одложити за доцнија времена.

ж) Појављује се идеја стварања једне депанданс у Кошутњаку са неколико врста животиња „ин екстензо“ искључиво из наше земље (као у Аусбургу). Овде би могле бити заступљене следеће врсте: срне, јелени, дивокозе, босански брдски коњи, биволи македонски, веверице, фазани, лабудови, дивље патке, галебови, детлићи и сл. Поједине од ових животиња живеле би у потпуној слободи, док друге у великим и пространим забранима. Целокупна инвестиција око уређења састојала би се у ограђивању забрана, подизању неколико шумских колиба (од дасака и трски) и искоришћавању Топчидерске реке.

Цела ова колонија могла би се одржавати са једним јединим човеком. Исхрана би била допунска. За ову сврху довољна би била једна петина Кошутњака (60 хектара).

Поред научних, естетских и забавних разлога у прилог оснивања ове зоолошке депанданс говоре још и следећи разлози: Кошутњак би оживео и интересовање за њега као здравствено излетиште Београђана знатно би порасло. Према томе и приходу од трамваја на овој прузи би скочио.

Наравно да се његова посета не би дала ни из далека мерити са посетом Београдског зоолошког врта, али и трошкови око одржавања били би сасвим незнатни и могли би се компензирати улазицом од 1 динара, макар и од малобројне посете.

Једно је неоспорно да је потребна интервенција Београдске општине, како би се наш свет што више привукао Кошутњаку. Поред шумарско-ловачког музеја, ресторације, евентуалног зоолошког гаја и Топчидерска река може идеално послужити у ту сврху.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Од просторија за сервис париски врт има следеће: канцеларије, лабораторију, салу за секцирање, карантин, магацине, сењаре, кухињу, штале, тушеве за особље, станове за особље које неминовно мора бити стално у врту (код жирафа, слонова и др. има по један кревет за ноћног чувара), радионице: столарска, ковачка и фарбарница за таблице. Осим тога има двориште и натстрешница. Постоје још: један велики ресторан и два мања, неколико продавница, четири јавна клозета и три јавна улаза и два службена.

Општи утисак: фрапира чистоћа и солидност унутрашњих постројења и инсталација. Даље, величанственост изгледа на вештачко стење и слободне стеновите пејзаже, али истовремено веома нелагодно делује сувишан бетон, једнообразност у изградњи настамби, увек бетон, бетон и само бетон. Решавано је и питање настањивања појединих врсти животиња које немају ничег заједничког са стењем (степске животиње, многе птице итд.). Све то делује исувише монотono, наметљиво и досађује посетиоцу.

Чине се покушаји и напори да се што обилнијом садњом ублажи тај сувопарни ефекат бетона, али њега има исувише да би се то постигло. Додуше, бетон добија патину, разнобојан је, али ипак исувише доминира.

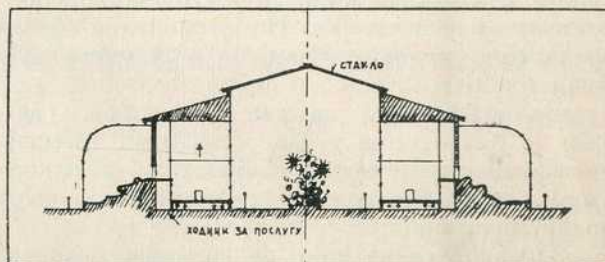
Једно остаје факат да ипак главни део врта, велику перспективу, односно централни пејзаж, треба решавати на овај начин, јер импресионира и делује моћно. Одговарајуће врсте животиња у оваквом амбијенту фасцинирају посматрача. Али, поред свега тога, више од једне четвртине врта не сме се решавати — по мом скромном мишљењу — на овај начин, иначе се добија неизбежна монотонија, односно досада. То нарочито пада у очи већ при првој поновљеној посети. У врту треба што мање зграда, а нарочито наметљивих и недискретних стилова, што више разнообразности, вегетације, травњака и уопште зеленила, јер врт треба да остане врт, па ма се звао и зоолошки.

ПАВИЉОН ЗА ЗВЕРОВЕ У ЖАРДЕН ДЕ ПЛАНТ ИЛИ ЗВЕРИЊАК У УЖЕМ СМISЛУ — стаје 4,000.000.— франака. Прво питање које се намеће: зашто су изградиле овако скупocen објекат, кад већ имају у Венсенском парку све те животиње и то у полуслободи по захтевима савремених принципа? Одговорено ми је:

„...још једнако остаје проблем шта је боље?“ За одгој и множење животиња, на-

учна испитивања и посматрања, контролу итд. много је боље имати животиње овако по ка-везима, једне поред других. Јевтиније је и одржавање, а има и публике која више воли овај систем јер је прегледнији, а и посетилац је у непосреднијем додиру са животињом. Осим тога, гледалац види животињу из близа и од ње га дели само решетка. У ствари ово је права менажерија, а онај други систем је зоолошки парк, који пружа још и друге ефекте. У овом павиљону су следеће животиње: лавови, тигрови, леопарди, црни пантери, јагуари, рисови, пуме итд.

Диспозиција код овог објекта врло је практична и види се јасно из следећег профила:

Зверињак у ствари решава питање концентрисања зверова у једној згради, те услед централног грејања нарочито је рационално одржавање преко зиме. Оригинално је решење ходника за послугу и инсталације, као и кутије за исхрану. Осим тога, преграда између појединих кавеза су тако монтиране да се по потреби могу три одељења спојити у једно (подизањем преграда помоћу чекрка). Осим тога постоје и мала вратанца између одељења. Ово нарочито долази у обзир кад треба спарити нове животиње, или услед сукоба, болести и др. одвојити, или кад скотну женку треба изоловати итд. Испод зверињака је велика гаража, кланица и магацини.

По истом принципу је саграђен и антропoidни павиљон. Само овде су кавези од простора за публику одвојени стаклом.

Имају једну велику горилу, орангутане, шимпанзе и друге велике мајмуне.

Одељење за макаке је у ствари један стаклени павиљон. Једна страна се може отворити и лети, кавези који су на точићима и шиннама могу се избацити напоље.

Остали део Жарден де плант сасвим је застарели систем, још од Наполеона без промене.

Инж. Александар Крстић.

Реорганизација трамвајског и аутобуског саобраћаја Београда

I

1 – РАЗВИТАК ЈАВНОГ САОБРАЋАЈА БЕОГРАДА

Године 1891 окончани су преговори између Београдске општине и фирме Периклес Цикос из Милана, којој је уступљен монопол трамваја и осветљења. По уговору је било предвиђено грађење трамваја у укупној дужини од 21 км..

Већ 1892 год., на дан 1 октобра, свечано је био пуштен у саобраћај први трамвај – садашњи трамвај бр. 1. Био је са коњском вучом, као и други који су за њим у саобраћају пуштени.

Прва пруга на којој су трамваји били са електричном вучом је садашња линија бр. 3. Пуштена је у саобраћај 1894 год.. Тек 1904 год. електрични трамвај потпуно потискује трамваје са коњском вучом. Те године су линије Жагубица–Електрична централа и Калемегдан–Славија добиле електричну вучу.

Године 1919, пошто су трамваји и осветљење промениле многе власнике, дошли су у руке Општинске. Београдска општина је од последњег власника – Белгиског друштва – примила 7 линија. Линије су биле са дотрајалим шинама, већином једноставног колосека. На њима је саобраћало 26 моторних кола и 12 приколица; и кола и приколице потпуно дотрајали.

После реорганизације, којој је Општина приступила, – за које време је изграђено нових колосека, замењено дотрајалих шина и поправљено подлога, затим набављено нових трамваја – стање је следеће:

Укупна дужина трамвајских пруга	80,7 км.
Од тога пруге дуплог колосека	60,8 „
Од тога пруге једноставног колосека	14,88 „
и најзад помоћне пруге	5,04 „
Саобраћајна дужина трамвајске мреже	42,0 „

Број трамвајских кола:	
Четвороосовних моторних	35
Двоосовних моторних	74
Двоосовних приколица	70

Укупан број путника у 1936 год. 52,355.311.

Укупан број аутобуса у саобраћају	15 ком.
од чега општинских	8 „
и предузећа Перишић	7 „
са укупним бројем путника	3,454.565.

2 – ГЛАВНИ НЕДОСТАЦИ ЈАВНОГ САОБРАЋАЈА БЕОГРАДА

- 1) Недовољан број саобраћајних јединица (трамваја, аутобуса и др.).
- 2) Преоптерећене раскрснице код „Коларца” и на Теразијама трамвајским саобраћајем, који у многеме омета редован саобраћај другим возилима, а које се сваким даном, са развитком Београда, све више компликује.
- 3) Узаност Краља Милана улице, која отежава паркирање возила због дуплог колосека трамвајске пруге, и уопште јако отежава саобраћај.
- 4) Немање прелазних карата на трамвајима и аутобусима.
- 5) Релативно мала комерцијална брзина трамваја с обзиром на пространост Београда.
- 6) Недостатак једне добре и јефтине везе са даљим излетиштима Београда (Авала, Липовица), као и са Бањицом на којој се приређују све веће државне прославе, војне параде, као и зборови војних обвезника.
- 7) Употреба кола која су још из прошлог века.
- 8) Употреба трамваја, а нарочито трамваја са приколицама, у ужем центру града.
- 9) Недовољна веза многих крајева, а нарочито периферије међусобно без посретства центра.
- 10) Једноставни колосек на линији: бр. 7 од „Коларца” до Палилулске пијаце, као и на линији бр. 2 у Карађорђевој улици, и најзад на линији бр. 9 на целој њеној дужини.

3 – ОСНОВЕ ЗА РЕОРГАНИЗАЦИЈУ САОБРАЋАЈА У БЕОГРАДУ

Пре него што пређемо на излагање како треба у Београду преуредити саобраћај, да прегледамо прво употребне вредности појединих врста саобраћајних средстава, њихове добре особине и мане.

а) ТРАМВАЈИ

У свима градовима, којима су потребна јавна саобраћајна средства, трамваји се врло радо употребљавају.

Имају добре особине: да могу превући релативно велики број путника, да не кваре ваздух ни испуштањем гасова ни дизањем прашине, и да најзад троше електричну енергију релативно константно, тако да градској електричној централи служе као један од важнијих

www.konferencije.com
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

економских фактора, и најзад да им одржавање релативно мало стаје.

Мане су им: релативно велики инвестициони трошкови (колосек и ваздушна мрежа), затим везаност за шине која много омета саобраћај у јако прометним и уским улицама, и најзад велика галама и бука (приликом мерења у Прагу, за време дана тишине, утврђено је да трамваји причињавају највећу буку од свих саобраћајних сретстава).

Из тих разлога трамвај може да се употребљава у довољно широјој улици која није преоптерећена саобраћајем, док је у уским и преоптерећеним улицама потребно прибећи другим саобраћајним сретствима. Велики градови, са развијеном подземном саобраћајном мрежом, и јако развијеним површинским саобраћајем, приступају укидању трамваја из истих разлога. Типичан пример за то је Париз, у коме од 1936 год. више нема трамваја.

б) АУТОБУСИ

Аутобуси се могу поделити у три групе:

1) Аутобуси којима служи бензин за погон, 2) којима за погон служи нафта и 3) којима за погон служи гас из дрвета и угља.

Ако се бира између ове три врсте, избор ће у сваком случају пасти на трећу, тојест на газобусе. За то постоји више разлога, а најважнији је економичност и употреба домаћег горива.

Ако упоредимо економичност појединих врста у погледу цене горива на коњску снагу и час имамо следеће:

а) бензински мотор троши између 250–300 гр. бензина по кс. и часу. Узмимо средњу вредност од 275 гр., по цени од 6 дин. то ће бити износ у новцу $6,0,275 = 1,65$ дин./ксх.

в) Дизел мотор троши 0,18–0,24 кг/ксх, што просечно износи око 0,21 кг/ксх при цени од 3 дин. за 1 кг. нафте биће: $0,21 \times 3 = 0,63$ дин./ксх.

Гасни мотор троши 1 кг. дрвета по кс и часу просечно, што износи при просечној цени дрвета у Београду од 120 дин. $= 1 \text{ м}^3 = 600 \text{ кг.}$, прерачунато у динаре $120 : 600 = 0,2$ дин./ксх.

Према томе гасни мотор из економских разлога треба усвојити као најбољи, и прелазити са бензинских мотора на дизелове моторе већ на гасне. То ће код нас важити догод буду тако високе царине на течно гориво, и догод се не буду пронашли домаћи петролејски извори.

Добре особине аутобуса су: релативно велика комерсијална брзина, могућност заобилажења препрека у саобраћају и са тим у вези могућност њихове примене у јако прометним или тесним улицама, и најзад релативно мали инвестициони трошкови и лако увођење нових и факултативних линија.

Мане су: да не може примити у време јаког оптерећења толико преоптерећење као

што може трамвај, да диже прашину, и да пушта гасове.

Из тих разлога, аутобус је врло погодан за саобраћај у центру и преоптерећеним улицама, а такође се може употребити и за сезонске линије и помагање трамвајском саобраћају, и најзад за везу предграђа, где мали број путника не даје могућност инвестирања већих капитала.

У том погледу је Београдска општина употребљавала аутобусе онако како то њиховој сврси одговара, само би требало да их има у већем броју, а посебно да пређе на погон дрветом.

с) ТРОЛЕЈБУСИ

Тролејбуси претстављају најновију врсту саобраћајних средстава. Произишли из комбинације трамваја и аутобуса, они су имали за циљ да повежу добре особине и једних и других, и у том су погледу у последње време потпуно успели.

Добре су им особине, велика комерсијална брзина, могућност савлађивања великих успона под пуним оптерећењем, могућност заобилажења препрека, бешуман ход, без мириса, потрошња електричне енергије и са тим у вези све добре особине трамваја као главног консумента градске електричне централе, најзад далеко мањи инвестициони трошкови него код трамваја (само ваздушна мрежа).

Мане су му, што је стварање нове линије скопчано са изградњом ваздушне мреже, тако да је немогуће употребљавати их за факултативне линије, и што троше 20–40% више електричне енергије него трамваји.

Како се види, тролејбус има врло много добрих особина, а мало мана, тако да није чудо што он све више у напредним земљама потискује трамваје и аутобусе, мада је по свом постанку старијег датума.

д) МЕТРО

Најефикасније јавно градско саобраћајно средство данашњице је без сумње метро. Има велику комерсијалну брзину (40–50 км/с). Може превозити огромне масе света, па и за време највећег оптерећења. Трошкови експлоатације и одржавања су минимални. Једина му је мана што изискује огромне инвестиционе трошкове, тако да се исплаћује код градова од преко пола милиона становника, док градови од преко једног милиона морају да га уводе. Једино специјалне прилике места дају рентабилитет и код мањих градова.

С обзиром на нагли развитак Београда, који сада заједно са Земунском и предграђима која оптерећују његов саобраћај има око 310000 становника, као и с обзиром на његову пространост, ми видимо да ће се потреба за једним метроом појавити у релативно кратком времену.

Рачунајући са садашњим прирастом ста-

новништва имаће Београд са Земуном кроз десет година око 500.000 становника. Према томе метро, макако он данас изгледао за Београђане као далеки сан, поставиће се сигурно као проблем у следећих десет година.

Дакле, из свега овога излази да треба решавати београдски саобраћајни проблем стављајући му као главну базу трамвајски саобраћај, а као допуну тролејбусе и аутобусе, имајући у виду да ће се кроз десетину година приступити изградњи подземне саобраћајне мреже.

II

1) ГЛАВНЕ САОБРАЋАЈНЕ ЛИНИЈЕ БЕОГРАДА

Три правца која везују периферију са центром претстављају у Београду главне саобраћајне линије. Те линије су:

а) Александрова—Теразије—Земун, на којој саобраћају трамваји бр. 6 и бр. 14, са укупним бројем путника у 1936 год.: 12,914.940.

б) Калемегдан—Славија—Аутокоманда—Предграђе Краљице Марије, на којој саобраћају трамваји бр. 1 и бр. 10. са укупним бројем путника 10,765.000. Ако урачунамо и аутобуске линије, и на овој ћемо линији добити број путника између 12 и 13 милиона.

с) Линија Топчидер—Теразије—Панчевачки мост, која у садашњем времену није онаква каква би требала да буде, а то је да има правац Топчидер—Железничка станица Сава—Теразије—Железничка станица Дунав, већ иде заобилазно, поред Лондона (бр. 3) и поред позоришта (бр. 9). Сад, на оваквој, имамо укупан број путника 10,326.630.

Према томе овим линијама, које већ сад показују једну тако велику активност, треба да се поклати првенствена пажња, а нарочито узев у обзир да ће за релативно кратко време, као што смо у уводу рекли бити приступљено грађењу подземне саобраћајне мреже Београда, и да ће први београдски метро бити грађени у овим правцима.

Расмотримо дакле ове линије:

1) Линија Краља Александра—Теразије—Земун

Ова линија, на којој је већ сад највећи број путника, — а која ће изградњом Београда на левој обали Саве, као и постанком сајма има још већи значај у саобраћајном погледу, — јесте прва на којој треба вршити реформе.

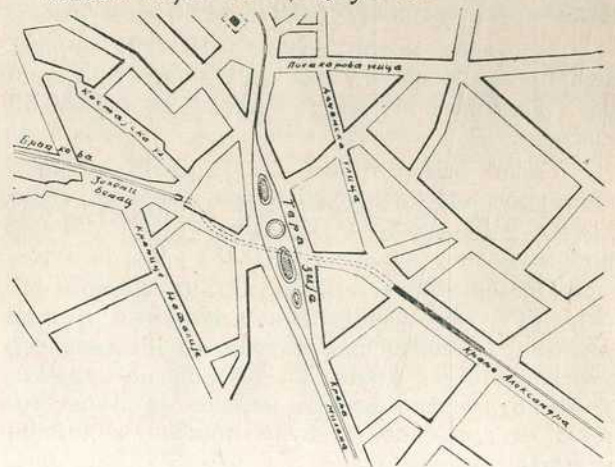
Садашње њено стање је: две линије, од којих једна иде од Земуна до Нове скупштине, а друга од насеља Краља Александра, Александровом до Споменика. Међутим, ако би се пруга бр. 14 завршавала код техничког факултета или студентског дома, имали бисмо далеко већу могућност савлађивања максимал-

ног преоптерећења линије бр. 6, која је у то време нарочито јако оптерећена на том делу од Теразија до Техничког факултета. Тако би се могао смањити број возила на линији бр. 6 а повећати на линији бр. 14, онако како то одговара потребама саобраћаја. Тиме би се знатно растеретио и саобраћај на раскрсници код Коларца. За време сајамских дана и пруга бр. 6 би требало да се завршава код Сајма.

Друга етапа у развијању те линије била би пребацивање линије бр. 6 потпуно за Земун, или за неку станицу иза земунског моста. Ово би уследило одмах пошто буде завршено насипање леве обале Саве и на насутом терену буде отпочео да се гради нови Београд. То може уследити и раније с обзиром на све бржи развитак Земуна.

Даљим развитком Београда, и појачавањем саобраћаја на Теразијама, једна попречна трамвајска линија, као што би била ова, ометала би много саобраћај. Да би се то избегло, мораће се приступити прелазу преко Теразија у другом нивоу. То би била трећа етапа развијања ове линије. Она би била изведена на тај начин, што би у Краља Александра улици или пред Скупштином или пред негдашњим црквеним имањем био израђен један усек којим би се улазило у тунел, који би пролазио испод Теразија и продирао у Бранкову улицу на месту где су сад клозети. Тунел би се израдио копањем споља (као отворена јама) па би затим био засвођен и преко њега изграђена улица. На тај начин би његова изградња изискивала релативно мале инвестиције.

Решење чвора на Теразијама

То побољшање саобраћајних прилика, које би се извесно на овој линији у трећој етапи, задовољило би потребе саобраћаја на тој линији за дуги низ година, а код саобраћајне прилике буду то захтевале моћи ће се у четвртој етапи приступити спуштању целе линије у други ниво, и на тај начин претворити је у потпуни метро, чија би једина мана била

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

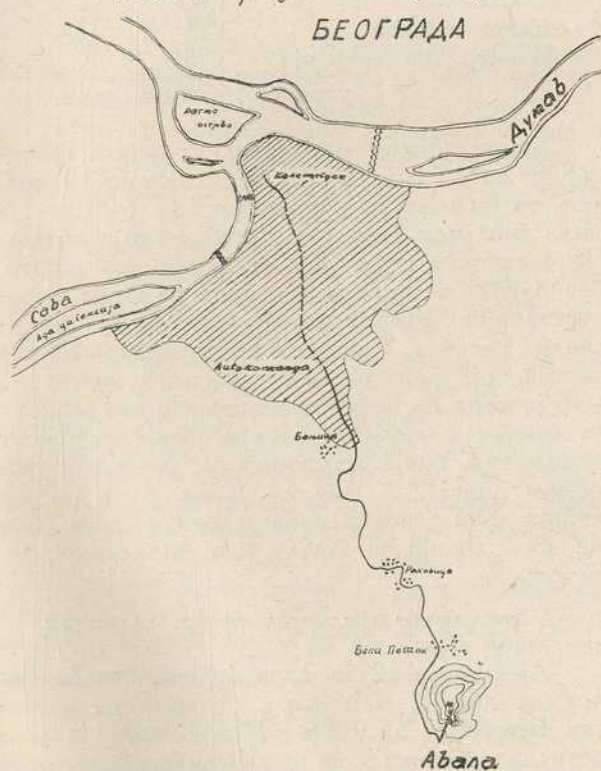
WWW.UNILIB.BS

што Бранкову улицу и прилазе мосту прелази у истом нивоу са другим саобраћајним средствима. Да би се и та мана отклонила морало би се приступити изради тунела на далеко већој дубини и испод Саве што би изiskивало толико велике инвестиционе трошкове колике Београд у догледно време неће би у стању да инвестира.

2) Линија Калемегдан—Славија—Аутокоманда

Та линија, прелазећи преко јако оптерењених саобраћајних чворова (код „Коларца” и Теразије) као и уском и саобраћајем оптерењеном Краљ Милановом улицом, требала би у циљу олакшања саобраћаја да претрпи извесне реформе. Те реформе би се извршиле увођењем већег броја аутобуса као помоћних возила, да би се смањио број потребних трамвајских кола на тој линији, као и увођењем бржих четвороосовних трамвајских кола.

Особина градске железнице

Размера 1:10000

Доцније, када то финансиске прилике буду омогућиле, на овој ће линији бити приступљено грађењу београдске градске железнице, коју замишљамо у следећем виду:

а) Метро под земљом — Калемегдан—Теразије—Славија—Аутокоманда—Вождовац — дужине 5,0 км.

б) Електрична железница над земљом — Вождовац—Бањица—Авала, укупне дужине 12,5 км.

в) Успињача са ужима — подножје Авале

(од крајње станице Електричне железнице) — Споменик Незнаком јунаку, у дужини од 600 мет.

Тај тако изграђен метро задовољавао би следеће преке потребе Београда:

1) Потпуно и коначно решење проблема саобраћаја на линији Калемегдан—Славија—Вождовац, која сад има око 12—13 мил. путника годишње.

2) Стварање линије којом би Београђани имали могућности да иду на излете у ближу околину Београда (Авалу, Шупљу стену, итд.). Од колике је то здравствене користи за Београд који у парковима оскудева, а у туберкулози обилује није потребно ни говорити.

3) Омогућавање масовних скупова код споменика Незнаком јунаку.

4) Лака могућност пребацивања великих маса грађана на Бањицу приликом парада, државних прослава, соколских слетова, који би се на Бањици одржавали, и зборовна војних обвезника.

Све ове проблеме може решити само оваква једна градска железница, какву смо овде замислили.

Да бисмо видели у колико би и са економске стране овакав један подухват био реалан, израдићемо у грубим цртама предрачун амортизационих и експлоатационих трошкова ове линије:

1) Инвестициони трошкови.	
Тунел 5 км. по 9 мил. дин.	45,000.000 дин.
6 подземних станица по 750.000 дин.	4,500.000 „
Електрична железница 12,5 км. по 1,4 мил. дин.	17,500.000 „
Трансформаторска станица и далековод	1,000.000 „
Успињача са крајњом станицом	2,000.000 „
Укупно	70,000.000 дин.

За ову суму годишња амортизација при интересу од 6% и у 50-огодишње амортизационом периоду изнеће $A = 4,445.000$ дин. годишње, те ће трошкови за амортизацију и одржавање изнети укупно 5,000.000 дин. годишње.

Ако претпоставимо да би број путника под садашњим околностима био од директних линија (бр. 1 и бр. 10) и аутобуса око 12 мил. путника годишње, и да би се он под повољнијим саобраћајним приликама повећао за 25%, имамо број путника 15,000.000 годишње. Затим ако претпоставимо да би било толико излетника колико сад има укупно путника на линији бр. 3, имали бисмо 6,000.000 излетника годишње.

За тај број путника требало би 30 кола рачунајући да на једна кола дође 700.000 путника годишње, те би за возила било потребно 24 милиона динара инвестиционог капитала, или рачунајући по 6% интереса и амортиза-

лиони период од 10 година, било би потребно годишње око 3,000.000 дин. или ако додамо трошкове одржавања имаћемо годишње око 4,000.000 дин.

Ако потрошњу електричне енергије рачунамо у истој размери као на трамвајима, имаћемо потребну суму за електричну енергију 6,000.000 дин. годишње.

Потребан број особља биће: 60 кочничара, 60 кондуктера, 32 чиновника и 8 другог особља укупно 160 намештеника. Рачунајући просечно годишње 25.000 дин. на једног намештеника имаћемо годишњу суму плата 4,000.000 динара.

Дакле укупни расходи би били:

амортизација линије	5,000.000 дин.
амортизација возила	4,000.000 "
електрична енергија	6,000.000 "
особље	4,000.000 "
укупно	19,000.000 дин.

Приходи бруто, — рачунајући 1 дин. по путнику до Вождовца, а 2 дин. по путнику до Авале — изнели би $1 \times 15,000.000 + 2 \times 6,000.000 = 27,000.000$ динара.

Према томе би нето приход на овој линији био око 8.000.000 динара годишње, или рачунајући на уложени капитал од $K = 70,000.000 + 24,000.000 = 94,000.000$ дин. то би профит изнео преко 8%.

Значи да би већ под садашњим околностима овакво једно предузеће одбацивало велики добитак, те да би било могуће и са економске стране његово извођење. При даљем развијању ове линије приход би и даље растао.

Материјални ефекат овог подухвата је ипак мањи него што изгледа посматран овако за себе. Пре свега увођењем ове линије трамвајски би саобраћај изгубио минимум 15,000.000 путника, и према томе и одговарајући приход. Ипак, овим смо довољно убедљиво доказали да није дуго време кад ће овај проблем бити постављен и решен на једино могући начин, увођењем градске железнице на ланији Калемегдан—Славија—Вождовац—Авала.

3) Линија: Топчидер—Жел. Станица Сава—Теразије—Жел. Станица Дунав

Та линија, која би требала да замени трамвајске линије бр. 3 и бр. 9, имала би још и ту предност да узме на себе улогу стварања везе између центра и обеју железничких станица. Како би ова линија већим делом ишла под земљом, то би трошкови за њену изградњу били релативно велики. Дужина би јој била 10 км. са 10 станица, а број путника, рачунајући према садашњем стању, изнео око 12,000.000 годишње, те би потребан број кола био око 20. Трошкови би били према томе:

Коштање линије по 9,0 мил. дин. км.	90 мил. дин.
Станице по 750.000 дин.	7,5 мил. дин.
	укупно 97,5 мил. дин.

За амортизацију би било, рачунајући по 6% и за 50 год., потребно годишње око 6,5 мил. динара.

Коштање 20 кола било би 16 мил. динара, или рачунајући амортизацију за 10 година и 6% интереса било би потребно 2,2 мил. дин. годишње.

За особље, које би се састојало из: 40 кочничара, 40 кондуктера, 40 чиновника у станицама, и 10 осталог, или укупно 130 намештеника, требало би годишње, рачунајући по 25.000 дин. на једног, 3,250.000 дин.

Електричне енергије би се трошило за 3,750.000 дин. Према томе би укупни трошкови били:

амортизација линије	6,50 мил. дин.
амортизација кола	2,20 " "
одржавање линије и кола	1,00 " "
плата особља	3,25 " "
Електрична енергија	3,75 " "
укупно	16,70 мил. дин.

Бруто приход од 12 мил. путника, рачунајући по 1,5 дин. од једног, имаћемо 18 мил. дин. те би нето приход изнео $18 - 16,70 = 1,3$ мил. дин. или око 1% на уложени капитал. По садашњем стању ово је недовољно, пошто, базирајући и приход и расход само на претпоставкама, може у ствари ова линија да испадне пасивна. Садашњи бруто приход на линијама које раде на њој износи 15 мил. дин., а то је мање од претпостављеног бруто расхода те линије, а нарочито узев у обзир могућност смањивања броја излетника у Топчидер увођењем линије за Авалу. Према томе ова ће линија доћи у обзир кроз релативно дуже време него линија за Авалу или Александрова—Земун.

2) КРУЖНЕ БЕОГРАДСКЕ ЛИНИЈЕ

Линија бр. 2 је сада једина београдска кружна линија, међутим с обзиром на развитак Београда, од 1920 до сада, лако је увидети да ова линија не задовољава све потребе које би кружне линије требале да задовоље.

Већ садашњим планом трамвајске мреже предвиђено је да се изгради кружна линија која би имала правац од београдског Доњег града — Савским кејом — улицом Франше Депенера — Јужним Булеваром — Господара Вучића до Александрове — затим поред Новог гробља до Панчевачког моста — Дунавским кејом до Доњег града.

Како ова линија иде кејовима, који нису изграђени, а који ни у догледно време неће бити изграђени, а како се за овакву једну линију већ сада поставља потреба, то, по на-

www.chem.мишљењу, треба дати један реалнији план развитка наших кружних линија. То ће рећи, водећи рачуна о потребама периферије која нема кружну линију, ми морамо створити нову кружну линију која ће захватити делове које садашња линија бр. 2 не захвата, а која ће базирати на садашњим потребама, идући кроз већ сад релативно добро насељене крајеве. Таква линија, поред тога што већ сад има услова за активну егзистенцију, олакшала би изградњу и оне прве од општине пројектоване линије, јер би великим делом ишла по истом колосеку. А и по изградњи ове друге остала би да задовољава потребе ближе периферије.

Та линија, која би имала да везује ближу, већ сад релативно добро насељену периферију Београда, требало би да има следећи правац:

Доњи град — Карађорђева — железничка станица Сава — Штротсмајерова — Мостар — Франше Депереа — Јужни Булевар — Вучићева — Краља Александра — Цвијићева — Желе. ст. Дунав — Кнегиње Олге — Душанова — Доњи град.

Ова би пруга већ сад имала услова за активну егзистенцију, те би требало приступити њеном подизању. Нарочито узев у обзир то да би на великом делу растеретила пругу бр. 2 и решила преку потребу везе перифериских делова града између собом, а нарочито везу Берма, Чубуре, Душановца и Јатаган Малеска са Железничком станицом Сава.

На тај начин би била употпуњена мрежа наших кружних линија, на којима би била примењена она трамвајска кола која би се постепено уклањала из центра града, а то су у прво време двоосовни трамваји са приколицима, а доцније и сви трамваји.

Што се постојеће трамвајске линије бр. 2 тиче, за њу се може приметити да има у главном два недостатка а то су: недовољан број возила (што је уопште недостатак београдског трамвајског саобраћаја) и једноставан колосек у Карађорђевој улици. Дупли трамвајски колосек ће бити могуће саградити кад буде изграђен савски кеј, а за повећање броја возила треба општина да се постара.

3) ОСТАЛЕ БЕОГРАДСКЕ ЛИНИЈЕ

1) Линија бр. 3, за коју постоји вероватноћа да ће бити замењена метроом, за сад не треба да трпи велике реформе, које би изискивале велике инвестиционе трошкове. Једино што имамо приметити јесте да би, — с обзиром да линија прелази преко два трга јако оптерећена саобраћајем, требало прећи са трамваја са приколицима на четвороосовне трамваје, који су далеко погоднији, како за случај оптерећености тргова, тако и за савлађивање великог успона у улици Милоша Великог.

2) За линију бр. 4 важе исте напомене као и за линију бр. 3.

3) Линију бр. 5 Теразије—Железничка станица Сава, као и аутобуску линију Железничка станица Сава — Железничка станица Дунав, требало би заменити једном тролејбуском линијом, која би имала правац Железничка станица Сава — Немањина — Милоша Великог — Теразије — Коларчева — Кнеза Павла — Железничка станица Дунав. Разлози: тролејбус има добро особину да му је могуће саобраћање у преоптерећеним улицама, јер може да заобилази препреке; тролејбус троши електричну енергију (домаће гориво) и има далеко већу трајност, и могућност савлађивања преоптерећења него аутобус.

4) Линија бр. 7, која сад савлаује релативно велики број путника, има једну врло велику ману, која у многоме омета њено правилно функционисање, а та је: једноставан колосек од „Коларца“ до „Соколовића“. Та мана ствара врло велике сметње тој линији, а нарочито за време оних дана кад се чине посете гробовима (задушнице и др.). Да би се овој мани доскочило, требало би или изградити дупли колосек или прећи на неко друго саобраћајно сретство. Како је, међутим, у ову линију уложен релативно велики капитал, а у сврху изградње другог колосека на једном релативно малом делу нису потребне велике инвестиције, наше је мишљење да не треба прелазити на друга саобраћајна сретства.

Тај други колосек не би могао да се изгради у улици Жоржа Клемансоа због тога што је она сувише уска, те је наше мишљење да би требало изградити други колосек у Хилендарској улици. Тако би линија у смеру Коларац—Соколовић ишла улицом Жоржа Клемансоа, а у обрнутом смеру би ишла Краљице Марије улицом—Ђорђа Вашингтона — Хилендарском и Поенкареовом. На тај начин би се отклонила главна мана која отежава масовни саобраћај.

5) Трамвајска линија бр. 8, која је преко Теразија и Краља Александра улице ишла за Ново гробље, укинута је већ пре више година. Ако се у будуће покаже потреба за њено поновно увођење, не би у ком случају требало увести трамваје, већ или тролејбусе или аутобусе.

б) Садашња линија бр. 9 има две велике мане. Прва је једноставан колосек, а друга употреба дотрајалих возила. Ради поправке стања требало би искључити из саобраћаја та застарела кола, а на њихово место поставити новија (она која би увођењем четвороосовних кола на линијама у центру била сувишна). Што се тиче отклањања оне прве мане, једноставног колосека, то би ишло теже јер би морала да се проширује улица и на многим местима уклањају травњаци, што би изискивало велике трошкове. Међутим, како би се увођењем новијих трамвија добило много како у погледу брзине вожње, тако и у погледу сигурности и удобности, а како би још уз то тролејбус који би везивао обе железничке станице преко

Теразија растеретио саобраћај на овој линији, лако је увидети да још за дуги низ година неће бити потребно приступити некој радикалнијој реформи на овој линији, можда чак и до увођења треће метро линије, која би њен проблем коначно решила.

7) Трамвајска линија бр. 10 има могућност да се сасвим нормално развија до момента кад ће је коначно заменити други метро Калемегдан—Славија—Вождовац—Авала.

8) На линији бр. 11, требало би завести тролејбус, и то због њеног великог успона, релативно мале фреквенције и због тога што је у центру.

9) Линија бр. 12 Споменик—Дедиње, може за дужи низ година остати у оваквом облику као сад. Кад то више саобраћај на Теразијама не буде дозвољавао, треба прећи на покретније возило, и то на тролејбус, пошто тролејбус савлађује успоне и преоптерећења далеко лакше од аутобуса.

10) Линија бр. 13 би у оваквом облику могла остати све до увођења метроа на линији Теразије—Топчидер. Тада би се могла евентуално и проширити и везивати метро станицу Господарска Механа са Чукарицом и Макишем; као перифериска линија остала би и даље трамвајска.

11) Београдска општина је предвидела изградњу трамвајске линије која би ишла од Мостара кроз Јатаган малу, па Делиградском на „Славију“, даље Београдском и Старине Новака улицом, кроз Професорску колонију до Панчевачког моста. По нашем мишљењу ово не би требало да буде трамвајска линија, а због великих успона и релативно великих инвестиционих трошкова, при чему ће број путника бити релативно мали. За такву ситуацију одговара више тролејбус због мањих инвестиционих трошкова и лакшег савлађивања успона.

11) Садашње аутобуске линије, и то: Београд—Земун, Славија—Душановац, Теразије—Баново Брдо, Славија—Дедиње, Железничка станица Сава—Железничка станица Дунав, које општина у својој режији води, и линије Споменик—Дедиње, Калемегдан—Котез Неимар, и Београд—Панчево, приватног друштва (Перишић), у главном су добро постављене. Може им се замерити употреба страног горива и недовољан број возила.

Општинској политици у вези са употребом аутобуса не би ништа могло да се замери. Једино што би требало прећи са погона страним горивом на погон гасом из дрвета или угља, као и увећати како број линија тако и број возила на појединим линијама.

Аутобусе би Општина могла примењивати и у циљу испитивања услова под којим би извесна линија која је у пројекту радила. На тој линији би се пустили у саобраћај аутобуси, за извесно време од неколико месеци, и саобраћали би по цени по којој би и пројектована линија саобраћала. Према броју путника и начину оптерећења могло би се после тога у-

тврдити која врста саобраћајних сретстава за ту линију најбоље одговара, као и то да ли уопште има смисла такву линију уводити.

ОСТАЛИ САОБРАЋАЈНИ ПРОБЛЕМИ

1) Ако Београд упоредимо са другим градовима Европе, видимо да у Београду долази на једна трамвајска кола 400.000 путника годишње, у Бечу 250.000, у Прагу 250.000, у Букурешту 320.000 и Цириху 200.000, у Базелу 230.000, Загребу 388.000. Из овога излази да је Београд у том погледу најзападнији. Да би у том погледу достигао Праг или Беч, Београду би било потребно 200 кола, уместо сада употребљивих 109. Из тога излази да би требало да Београд набави 90 кола, што би изискивало издатке од око 65 мил. динара. Овај издатак не би много допринео повећању броја путника, као ни повећању прихода. Максимално што би могло да буде последица ове набавке јесте повећање бруто прихода за око 25% или око 16 мил. динара, што би значило да би ова инвестиција била пасивна — (јер ако одбијемо: 9 милиона динара за амортизацију, 2,5 мил. дин. за електричну енергију, 0,5 мил. дин. за одржавање, и 5 мил. дин. за персонал, имали бисмо минимум 17 мил. динара расхода) — за око 1 мил. дин. годишње. Према томе, ма да би ово решење одговарало потребама удобности у саобраћају, није могуће приступити његовом остварењу у целом обиму, већ само делимично. Наше је мишљење да би за прво време било довољно заменити трамваје на линијама бр. 1, бр. 3 и бр. 6 четвороосовним, а кола са ових линија пребацити на перифериске (бр. 9, бр. 7, бр. 10, бр. 13, и бр. 1а), као и на оне који ће се тек изградити, ово би изискивало нових четвороосовних кола укупно 30, или око 24 мил. дин. инвестиционог капитала. Ако би се приступило изради ових кола у радионицама Дирекције трамваја и осветљења, које би биле у стању да поред својих редовних послова избаце минимум 6 кола годишње, имали бисмо за прво време решен проблем возила. За то би било потребно улагати годишње око 5 мил. дин.

У исту сврху нам могу послужити и друга сретства. Пре свега укидање класа на трамвајима дало би такође могућност савлађивања максималног оптерећења.

Још једна реформа би врло много користила, а та је сасецање једног реда клупа у трамвајима (као што је то учинила Загребачка општина), њиме би се добило више места за стајање. Тако би на пример нови четвороосовни трамваји који имају 36 седишта и 60 стајања са укупно 96 могућих путника, могли да приме 28 путника који би седели и 84 који би стајали, укупно дакле 112 путника. Поред тога олакшава се улаз и излаз путника, јер би постојала већа комодија. Нарочито ако се узме у обзир колико само задржавања треба док се пропусти један путник који стоји у средини препуног трамваја, или колико тешкоћа има

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

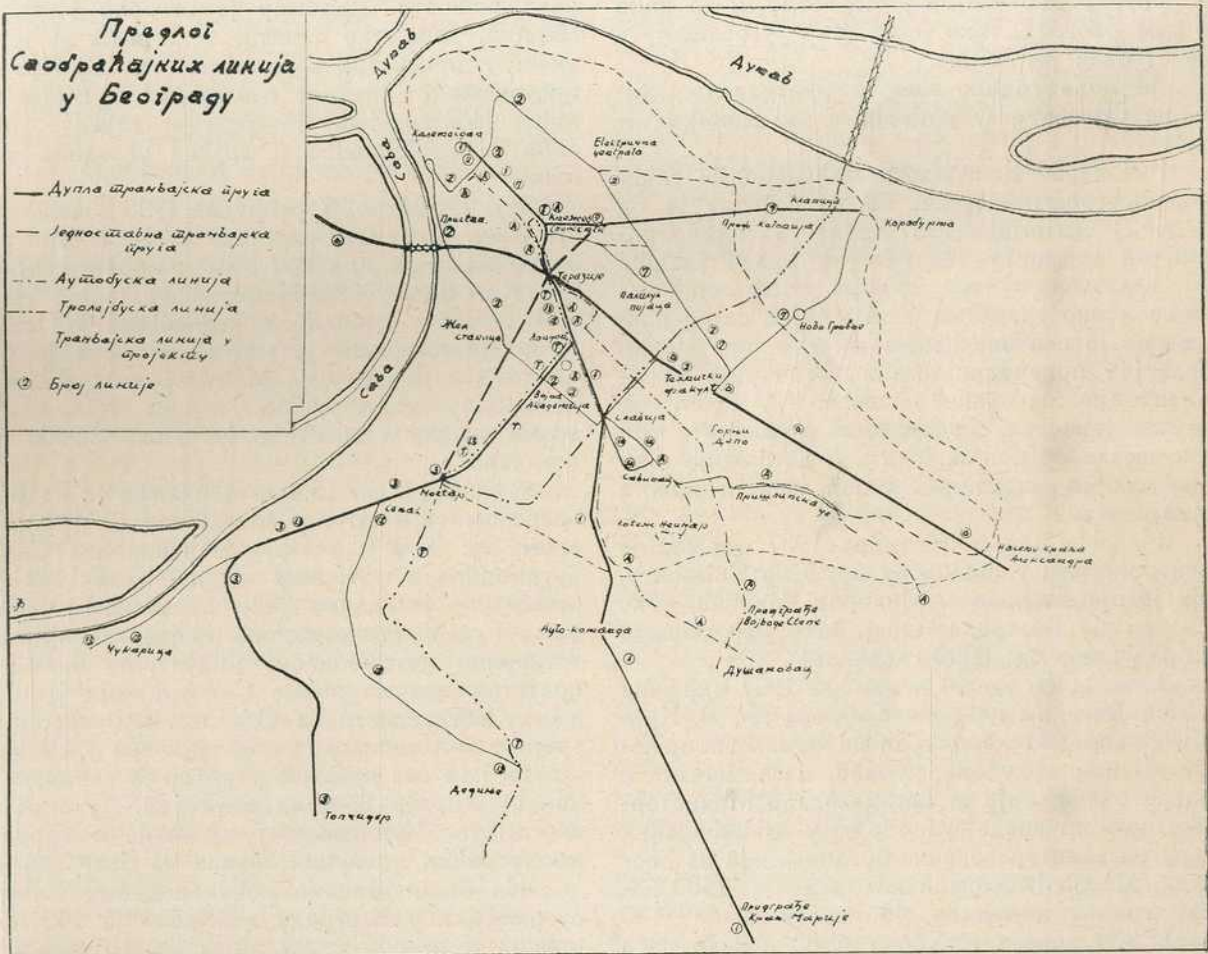
кондуктер да наплати карте у таквом трамвају, лако је увидети колико користи доноси собом то сасецање клупа. Тим сасецањем клупа побољшале би се за преко 10% саобраћајне прилике, онолико колико би се побољшале набавком око 15 нових кола и улагањем преко 10 мил. динара капитала.

2) Преоптерећеност раскроснице код Коларца и на Теразијама. Решавање овога проблема дато је и у ранијим деловима овога излагања. Наиме, ми смо већ нагласили да ће прелазом линије бр. 6 за Земун, и форсирањем употребе лакше покретљивих возила (четвороосовних трамваја, тролејбуса и аутобуса) у центру бити у многоме олакшан проблем раскроснице код

ста; без тога се не може замислити исправно функционисање путничког саобраћаја. Међутим, Загреб је увођењем прелазних карата повећао приходе на трамвајима. Наше је мишљење да Београд у сваком случају у најскорије време треба да реши овај проблем трамвајског саобраћаја на једини могући начин, увођењем прелазних карата.

Закључак

Из свега напред наведеног излази да би београдски трамвајски саобраћај требало и даље развијати, при чему би се он постепено преносио на периферију, док би у центру саобраћала лако покретна возила.

Коларца, као и да ће прелаз Теразија у другом нивоу, за попречну везу, такође олакшати проблем саобраћаја на њему. Увођењем све три метро линије биће овај проблем коначно решен.

3) Све веће европске вароши имају прелазне карте, а Београд још нема. То је један од недостатака београдског трамвајског саобраћаја. Чак и они градови у којима је трамвајска мрежа у приватним рукама имају прелазне карте. Меродавни страхују да би увећањем прелазних карата био смањен приход на трамвајима. Ако би и био тај случај, морало би се приступити увођењу прелазних карата, јер то је прека потреба београдског грађан-

Даље, требало би увести тролејбусе на линијама које смо предвидели, као и аутобусе преправљати на гасни погон, при чему би тролејбус служио углавном за сталне линије које су релативно јако оптерећене, док би аутобуси служили за мање оптерећене, факултативне и сезонске линије, као и за нове још неиспитане.

И најзад, још сад треба водити рачуна и сондирати терен ради стварања услова за финансирање изградње београдске метро мреже, која већ сад у извесним деловима има услова за активну егзистенцију, а која ће током времена имати још више услова.

Првих шест месеци у животу Београдског сајма

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Једва је прошло шест месеци од отварања Првог Београдског сајма а Београдско сајмиште се већ показало једно од најактивнијих жаришта привредног, спортског и културног живота Краљевине Југославије. Активност која се развила на овоме тако лепо уређеном комаду Београда, покрај моста Краља Александра I Ујединитеља, за само пола године показала је да је већ било крајње време да се један овакав подухват у нашој престоници започне. Само један кратак преглед до сада одржаних приредаба на Београдском сајмишту довољан је да нам покаже сав значај установе међународног сајма у Београду, и то како по сам Београд, тако и по целу Југославију и све суседне јој земље.

За пола године живота Београдског сајма, на сајмишту су приређене ове манифестације:

1 — Први Београдски међународни сајам узорака (општи јесењи сајам) одржан је од 11 до 21 септембра 1937 године у свима зградама на сајмишту. На њему је узело учешћа 883 излагача и око 250.000 посетилаца из земље и иностранства. Успех овога сајма превазишао је сва очекивања и то је био велики догађај у привредним манифестацијама Европе, што је било јако запажено од целокупне светске јавности. *Београдске Општинске новине* имале су прилике да већ детаљније прикажу својим читаоцима успех нашега првога сајма.

2 — На дан 6 новембра 1937 одржан је први бокс меч у павиљону бр. 3 на Сајмишту, који је организовао г. Милорад Гаковић, бокс менаџер из Београда. Овај бокс меч одржан је пред више од 3.000 гледалаца.

3 — Од 16 до 20 децембра 1937 одржана је, под Високим покровитељством Њ. В. Краљице, ванредно лепо уређена земаљска изложба живине, голубова, кунића, паса, мачака и смотра оваца, коју је организовало Министарство пољопривреде уз сарадњу живинарских и других заинтересованих организација из Београда. На овој изложби изложено је: 1500 кавеза живине и кунића, 45 кавеза оваца (120 грла), 300 кавеза голубова и 80 кавеза паса и мачака. По материјалу који је био изложен, ова изложба може се убројати у најбоље приредбе ове врсте на Балкану.

4 — На дан 22 јануара 1938 свечано је отворено зимско тенис игралиште у павиљону бр. 1 на Сајмишту. Отварање је извршено у присуству г.г. д-р Вјекослава Милетића, министра за физичко васпитање народа, Бошка Чолак Антића, маршала двора, и истакнутих претставника нашег тениског спорта. Игралиште има нормалне димензије и висина павиљона допушта потпуно несметано тренирање играча, а сам терен је уређен тако да се има уредна тениска подлога под кровом. На овоме играли-

шту већ је одржано неколико тениских утакмица, веома запажених у нашој дневној штампи.

5 — На дан 23 јануара 1938 одржан је други бокс меч у павиљону бр. 3 на Сајмишту пред око 3.000 гледалаца. Организатор меча био је г. Тома Станисављевић, менаџер и наставник бокса из Београда.

6 — Од 23 јануара до 1 фебруара одржана је у павиљону Спасићеве задужбине Радио изложба, коју је приредио Радио клуб из Београда. Ова изложба била је веома добро посећена (преко 22.000 посетилаца) како од стране Београђана тако и од посетилаца из унутрашњости. Изложбу је отворио г. Војко Чвркић, министар пошта, телеграфа и телефона у присуству изасланика Њ. В. Краља, председника Општине београдске г. Владе Илића, Претседника Београдског сајма г. Милана Ј. Стојановића и других угледних званика.

7 — Од 19 до 27 фебруара 1938 у павиљону бр. 5 на Сајмишту одржана је Земаљска ловачка изложба под Високим покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла. Изложба је била изврсно организована а језгро њено претстављао је материјал који је био изложен у Берлину на Међународној ловачкој изложби у новембру 1937 године. Изложба је веома успела и посетило ју је око 22.000 посетилаца.

8 — Од 5 до 15 марта одржан је на Београдском сајмишту, у павиљонима: италијанском, бр. 3, 4 и 5 Први међународни Салон аутомобила и моторних возила. Успех ове изложбе био је толики да је превазишао очекивања и самих организатора. Најизразитији претставници аутомобилске индустрије били су претстављени на овоме Салону, који је одржан у сагласности са Сталним међународним уредом аутомобилских конструктора у Паризу. Датум пак ове изложбе утврђен је споразумно између Управе Београдског сајма, Аутомобилског клуба Краљевине Југославије и Удружења трговаца моторних возила из Београда.

На овоме првоме међународном Салону аутомобила у Београду изложено је 150 путничких аутомобила, 60 теретних, 10 аутобуса, 18 шасија, 3 трактора, 1 багер, 40 мотоцикла, 60 бицикла и 6 разних других возила. Један аутомобилски воз и један тролебус били су специјална акција за посетиоце и интересенте, нарочито за претставнике великих градских општина. На овој изложби Немачка је иступила колективно са својом аутомобилском изложбом у павиљонима бр. 4 и 5 заједно са приватним павиљонима Ханзе и Аранђеловића А. Д. Италија је такође иступила одвојено у своме државном павиљону, док су Сједињене Америчке Државе, Француска, Енглеска, Аустрија и Чехословачка излагале заједнички у највећем павиљону (бр. 3) Београдског сајмишта.

У павиљону Спасићеве задужбине Југословенско новинарско удружење организовало је модну ревију са изложбом „Ошишаног јежа“.

На тај начин само овај Салон аутомобила заузео је око 10.000 квадратних метара бруто простора, што претставља читав један рекорд за изложбе ове врсте код нас. Разумљиво је што је тако обиље кола привукло и огроман број посетилаца који је изнео око 40.000, што је велики број када се узме у обзир да су ови посетиоци махом били само интересенти јер услед неодобравања повластице на железницама било је онемогућено широкој публици из унутрашњости да ову заиста јединствену изложбу моторних возила у Југославији посети.

9 — На дан 12 марта 1938 године у вече, дакле још за време трајања сезона аутомобила одржан је у павиљону бр. 2 трећи бокс меч на Сајмишту, који је посетило преко 3.000 гледалаца. Организатор овога бокс меча био је г. А. Живановић, менаџер из Београда.

Тако је за само шест месеци свога живота Београдски сајам пружио Београду и југословенској јавности девет великих приредаба, поред неколико веома запажених тениских утакмица, које нисмо увели у горњи списак. Кад се узме у обзир да је све ово организовано и беспрекорно одржано за период од цигло шест месеци, онда је јасно да Београдско сајмиште већ у толикој мери претставља једно жариште наших различитих манифестација, да се дешава да често пута једва има размака времена између две приредбе да се стара исели и нова изложба усели и уреди. Толико је једно модерно сајмиште, са зградама и сервисима оспособљеним за приређивање најразноврснијих изложби било потребно Београду!

Да је ово тачно најбољи нам је доказ програм приредаба које се имају одржати у току ове 1938 године. Најважније приредбе, које су већ утврђене и на чијем се организовању форсирано ради јесу следеће:

1 — Други међународни сајам узорака у Београду (пролећни сајам) одржаће се од 30 априла до 9 маја ове године у свима павиљонима Сајмишта. Интересовање за овај сајам је толико да је већ од стране излагача закупљено више од 60% простора и сви су изгледи да ни овога пута неће досада изграђени павиљони бити довољни да приме све пријављене излагаче. Београдски сајам ће и овога пута — бар такви су изгледи у овоме тренутку — поново превазићи изгледе који су од њега очекивани. И овога пута Београд се манифестује као међународно тржиште првога реда и узима обим великих светских сајмова још у своме почетку.

2 — У дане 10 и 11 априла ове године три највеће југословенске филхармоније из Београда, Загреба и Љубљане, приредиће у павиљону бр. 3 на Сајмишту два велика монстр концерта у чијем извођењу учествује 220 чланова филхармоније, Програм ће се извести

пред седам до осам хиљада слушалаца тако да је ово први монстрконцерт ових димензија у Југославији. Извођење овог концерта омогућено је сложном сарадњом Претседништва Министарског Савета, Министарства просвете, Општине града Београда и Управе Београдског сајма. Улазнице за овај концерт већ су у продаји а велики павиљон сајмишта, чија је одлична акустичност већ испробана, располаже са 6.800 седишта.

3 — Од 28 маја до 13 јуна 1938 на целом простору Сајмишта и у свим павиљонима биће приређена Велика међународна ваздухопловна изложба са изложбом ватрогасних справа, падобрана и справа за одбрану од напада из ваздуха. Интересовање за ову изложбу такође је огромно и по свему изгледа да ће ово бити једна од најзначајнијих манифестација ове врсте на европском Југоистоку. Изложбу организује Аеро клуб „Наша крила“ у заједници са Београдским сајмом. Све околне и важније европске државе узеше на овој изложби активног учешћа излагањем ваздухопловства и развојног материјала свих врста на овој приредби.

4 — Од 10 до 19 септембра ове године одржаће се Трећи Међународни сајам узорака (општи јесењи сајам) у Београду који ће вероватно бити највећа привредна манифестација на нашем Сајмишту у овој години. За овај сајам већ су најавиле своје званично учешће у већем обиму Француска и Немачка, која долази са својим засебним државним павиљоном.

5 — У октобру ове године одржаће се истовремено на Београдском сајмишту Велика занатска изложба и II Балкански конгрес Унија за заштиту деце под највишим покровитељством Њ. В. Краља Петра II и почасним претседништвом Њ. Величанства Краљице Марије. Све балканске земље узимају учешћа на овоме конгресу, уз који ће бити приређена и једна изложба предмета који служе заштити и неговању деце. И изложба нашег занатства и II Балкански конгрес Унија за заштиту деце биће приредбе од прворазредног интереса како за нашу привреду тако и за нашу ширу публику која ће имати прилике да, можда на своје велико изненађење, види како многи производи, за које она мисли да су произведени по фабрикама у иностранству, нису ништа друго до производи наших вредних занатлија који и по квалитету и по цени надмашују сличне производе на страни. Конгрес Унија за заштиту деце пак показаће нам прегледно и јасно шта су балкански народи на овоме пољу до сада учинили, па према томе и шта им остаје још да чине.

Разуме се да ће између ових великих приредаба, чији су датуми утврђени и на којима се већ сада живо ради, доћи пуно других мањих приредаба, утакмица, мечева и разних мањих изложби, које ће употпунити слику

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

коју смо овде дали. Доћи ће дакле читав један низ манифестација које су омогућене изграђивањем модерног Сајмишта у Београду са зградама и организацијом способном и увек спремном да организовање оваквих приредби прихвати и помогне. Читава једна активност, које је Београд био до сада лишен, развија се интензивно на терену специјално изграђеном у ове сврхе. Београд може овим бити не само задовољан, него и са правом поносан.

Заслуге за подизање Београдског сајмишта су познате. Ово велико дело, дело је сарадње између Београдских привредника и Општине града Београда. Београдске привредне установе, које су већ годинама чиниле напоре да Београд дође до свога сајма, нашле су у г. Влади Илићу, данашњем Претседнику Београдске општине најшире разумевање, да га исто тако нађу и у Градском већу. Само захваљујући овој сарадњи и схватању важности Сајма у Београду, наша престоница добила је установу која ће, у ово смо уверени, врло много допринети напретку Београда и заузимању у међународној привреди места, које њему и његовом географском положају припада.

Једна ствар ипак до сада није јасно истакнута у овоме учешћу Општине београдске у оснивању и подизању Београдског сајма. Да

су свугде општине учиниле главне напоре да се оснују и подигну сајмови, позната је ствар. Није згодно прецизно набрајање шта су све општине чиниле за сајмове који се на њиховој територији одржавају. Београд у томе погледу учинио је своју дужност. Али, Београд је ову своју дужност извршио на један начин који је јединствен у историји изграђивања сајмова у свету, јер Општина београдска није у оснивање сајма уложила готов новац, већ је само била морални и материјални гарант зајма из кога се Сајмиште изградило, Општинска штедионица и заложни завод града Београда, новцем својих улагача, узела је на себе ризик да одобри зајам једној установи, која је, поред свих лепих изгледа у успех, ипак за банке била једна установа на папиру. Општинска штедионица је овај ризик узела, поделила га са Општином и привредним организацијама Београда и сајам је створен. Успех, који је затим постигнут, показао је да је изабрани пут био врло добар, можда најбољи од свих који су до сада у сличним ситуацијама бирани. И у овоме погледу дакле поступљено је на најбољи начин.

Будућност ће ово само све више и више потврђивати.

Инж. Милосав Васиљевић

А. Г. Балаж: „Сајмиште са Савом“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Док присут вечерњим зраком блиста Београд... *)

Летње млако предвечерје врели један испраћа дан,
Сутону спрема скори дочек величанствени.
На западу облачни, тешки застор, да сунцу уморном
Послужи као вечерњи огртач свечани.

Велики сноп сунчаних зракова кроз плашт овај избија,
На све стране фино ублажену светлост шаље;
Милује њоме сав простор, широку и тihu реку
И брод, што нас носи сада све даље и даље.

У даљини, док присут вечерњим зраком блиста Београд,
На крову лађе срећан седим покрај вас;
Дрхтим под благим, милим зеницама ваших очију,
Као најнежнију музику, опијен слушам ваш глас.

О колико милине, дражи и божанске доброте
Што из погледа вашег неодрљивог сија,
Колико ретке блакости и ненадмашне лепоте
С њим понире у душу моју и сву је опија.

Тај поглед драг цео ми један бескрајан свет открива,
Свет бесконачности душе усавршене Деве,
Свет што над нама сав неограничени козмос надјачава,
У чаробне своје крајеве нежно ме зове:

Полако, нечујно смењује се и одмиче посустали дан.
Разлива се благо кроз цео стишани свемир,
Док се озбиљни све више приближава сутон —
Универсална Доброта и тајанствени Мир.

И док сва фина светлост пејзажа на вашем лицу трепери,
Топлим погледом милујем ваше очи и чело,
У бездан дивни гледам ваших чежњивих зеница,
И осећам јасно да кроз биће ваше цело

Струје Природе вечни закони и да Доброта ваша
И ова што надмоћно свемир осваја сада,
Једна је иста, недељива и неограничена зато.
И схватих о вама да чист божански дух влада.

И док ми душа осветљена сва у вашој ишчезава,
А над нама благо звучи дивна хармонија,
Заједно док блудимо у наш свет снова, у себи узвикнух:
Гле, како се љубав наша у вечни сјај упија!

Д-р МИЛАН МАРКОВИЋ

*) Ова је песма одабрана за штампу под редовним условима на специјалном књижевном конкурс
„Београдских општинских новина“.

Памбона

У варошким парковима најживље је пред вече, па тако и у Карађорђевом. Женски свет и чиновници журе на корзо, радници се враћају с посла, стазама шетају девојчице и шапатом, поверљиво разговарају о девојкама и младићима који пролазе, а у песку и око њега играју се мала деца.

Али пред разлаз обично завлада нека узнемиреност међу девојчицама као да ће растањак бити бар толико дуг колико цео годишњи распуст, иако ће се идућег дана опет видети у овом истом парку или у школи. Тада постају нешто раздражљивије, те се често чак и пријатељство прекида и љубав отказује.

То се некада врши уз давно усвојени обред, у коме главну улогу игра мали прст, али се често дешава да се односи прекину и без тога. И то је најтежи случај. Другарице се одмах поделе на два табора, а у сваком има две струје. Присталице непомирљиве странке тако ватрено бране своју другарицу да се и саме нађу некад увређене, те свечаним кораком прилазе противничком табору и у њему пружају мали прст оној на коју су најквније, са којом имају највише старих рачуна, и тако се очас од једне заваде створи неколико завађених парова.

Али су обично јаче оне помирљиве струје, чији поклисари неуморно, од једног до другог табора, носе поруке и враћају опорукe. Договара се на обе стране, говорнички таленти се откривају, интригантски такође. Живо се расправља о целом догађају и свака реч, сваки нагласак, сваки покрет и став тумаче се, оцењују и цепидлачки мере као на оним апотекарским теразијама; повлаче се из недавне или далеке прошлости инциденти и преседани, траже праузроци и често се налазе у некој переди или бонбони која није била понуђена као што је био ред, или пак, понуђена, није била примљена...

И од тежине случаја зависи да ли ће ова дипломатска игра уродити плодом још истогa вечера или ће се одложити на неодређено време док се духови мало стишају.

Али се обично брзо дође до формуле, коју најзад ипак обе стране радо прихватају.

— Ако она 'оће да се помири, и ја 'оћу.

Али како да се помире кад се и друга страна узјогунила па то исто изјављује истим речима, истим гласом, баш „истацким“?!

Сада оне помирљивије струје, које су после тог успешног корака ка мирном решењу стекле извесну надмоћност, прибегавају последњем разлогу кад су већ обе завађене стране одустале од ма какве накнаде и оштете или извињења.

„Каж: „паметнија попушта” и пружи ка-жипрст.

Јест, али која је та која пристаје да у овом питању буде паметнија!? Да је нека загонетка, ребус или тако нешто, свака би желела да буде паметнија и да јој се то призна, али овде та изјава има недогледних последица и чува се у архиви тог дечијег Друштва народа, архиви пуној старих и непречишћених рачуна, који се у поновном и сличном случају опет потржу.

— Јест, али она је казала код моје маме...

— Е, а заборавила си кад на Врбици није хтела да иде поред ње...

Него и ту најпосле одлучи она сретна суза, оно меко и добро срце, оно мекше и боље...

И тако за тренут помућено пријатељство постаје још јаче...

На ове свађе, заваде и трагедије старији свет и не обраћа пажњу, та оне се тако често дешавају! Разговарају о родитељима, браћи, сестрама, о учитељици или куварици, о играчкама или хаљинама, о некој шетњи или шећерлему... ма о чем било, једна мора бити боља, једна мора имати право. И није никакво чудо што се споречкају око неке ситнице, о, те још како крупне! и разиђу често до два душе и срца увређена поноса, а често и уплакане. И тек тада за њих дознаду и родитељи, те их деца памте још и по ћушкама и батинама...

Тако се и то вече из једне групе девојчица издвојила мала Нада и, бледа лица, несигурна корака, пошла стазом ка изласку из парка, готово поводећи се као да богзна какво бреме носи на раменима.

А заиста је био тежак тај терет! Не слуги свет како те мале душе храбро носе на својим плећима велике терете и колико могу да понесу!

Само се за њом нико из друштва није издвојио, нико није пошао за њом ни да је теши нити да је врати. Нико није ни приметио кад се Нада удаљила. Све су оне остале, радосне и

www.vssed.rs око Ружице, која је била банула у групу и раздрагано свима саопштила:

— Опет се игра томбола!... Пише у новинама!

Кад је то била чула, малој Нади нешто стегло груди па јој лепо неда да дише, док су се њене раширене очи чудиле веселу другарица, које су жудно слушале Ружицу и међу собом се утркивале, прекидајући њена објашњења, хвалећи, свака на свој начин, томболу и причајући једна другој већином драге успомене о луткама, играчкама, књигама са сликама, хаљинама, које су им родитељи доносили са те томболе, а понека богами сетила се добијених ћушака и праскања које је тада у кући владало...

Док су остале девојчице поигравале у месту, отворено или кришом се радујући новим „живацијама“ које ће им томбола донети, а друге се надале да ће их овај пут мимоићи ћушке и свађе, сама та реч следила је Надино срце, а страшне слике натерале су јој сузе у очи. Ужас је неко време био укочио, па је страх понео кући, а тешке успомене и многе изгубљене радости надале се за њом, гониле је без милости...

У то време становали су близу Цветнога трга, на спрату. Имали су три собе, велико претсобље, купатило. Имале су то и друге њене познанице, али ниједна није имала Резику, и зато су је све слушале с дивљењем и са мало зависти када би им причала како њој куварица увек дозвољава да лиже по кујни, а њима сви у кући бране ту највећу сласт.

— „Ја имала нешто фајн за моја мала фрајлајн“, шапне ми на уво а ја се одшуњам до кујне па се сита налижем и варјаче, и кашике, и вандле, и још ми после Резика лепо убрише уста и образе да нико не позна! — хвалила се толико пута Нада.

— А нама нико не да!.. „Болеће те тибал!“... „Покварићеш ручак!“... Јао какви су! јадале се на то њене мале другарице.

Имали су и телефон, и радио, и грамофон, и пуно играчака. Долазило много гостију, и другарица је увек било пуно. Али што је најглавније, како су то њене мале познанице говориле код својих кућа, „Код Наде смеш да играш, брате, колико ’оћеш. Нико ти никад ништа не каже!“ А кад дођу још и другарице њене старије сестре! Њене радости кад је први пут понела бере са знаком Друге женске гимназије и римском јединицом! Љуба је тај дан по подне одвела Наду у посластичарницу и частила је алвом, сладоледом и бозом... Кад се скупи то мало друштво настајао би такав думбус какав се у другим кућама не да ни замислити. Мама свира и пева, тата кукуриче и све друге животиње подражава...

Али, не зна ни сама Нада тачно кад, тек све почело полако да се мења откад су мама и тата стали говорити о некој томболи. Једнога дана однели радио, иако је Нада уверавала

тога човека да није покварен. После тата пронашао да му телефон досађује па га скинули. Онда му сметале две велике слике у златном раму, пуне неких дивних анђела. Па се наљутио на сервис од чистога сребра, кобајаги му прљав па га послао да се очисти. Покварио се за тату и онај сат што је деци причињавао толику радост кад се у пуне сате појави маркиз, кроз отворен прозор маркиза, па пред њом маркиз скине шешир и дубоко се поклони, а маркиза са прозора клима главом...

— Што је мој тата постао несносан! — подражавајући својој мајци, служећи се њеним речима, жалила се тада Нада својој најбољој другарици, оној којој се и своја најповерљивија опажања поверава. — На све се љути, све му је покварено, све му смета, све шаље на оправку!

— А је л’ смеш и сада да га јашиш? — питала Смиља.

— Не смем! — тужно ће Нада па се замисли.

А раније њен тата није стизао ни пицаму да обуче, већ је онако у прслуку морао да клекне да се мало играју „меце“. И триста других чуда правили су. Само се орио смех по кући, а Резика гвири кроз отшкринута врата, смеши се и шапуће: „Гезегнете фамилије“.

(Благословена породица).

Нашла би Нада и друге забаве и радости, и других предмета за игру и весеље, али је око ње све постало туробно и озбиљно, намрштено и љутито. Мама је била све више и дуже невесела и као да је каткада, све чешће и кришом плакала...

— Тата само праска и виче, па и не долази на вечеру! И лепо нам кућа празна без њега! — јадала се Нада оној малој Смиљи.

За толиким стварима отишла је једног дана и Резика. Наспремала се слаткиша, па „све са лизањем“, обукла се, ижљубила Наду и отишла уплакана па се више није ни вратила.

Слутила је Нада да је свему томе крива та проклета томбола, али јој није било сасвим јасно како и зашто, па се обратила Марици, оној што све зна, да јој она објасни. Другарица је после часа одвела кући неким заобилазним путем, зауставила је пред једном кафаном на углу, али унутра нису смеле да уђу: велика галама их уплашила. Прозори били високо, те Марица дигла Наду колико је могла, и опет ништа! Стакло било замагљено. И тако је та томбола остала тајна за њу...

За овим тужним успоменама које су биле сковитале Наду, повратиле се неке друге, мало сређеније али много страшније, те пожурила кући. Поглед јој се изгубио, очешала се о једног пролазника, на другог замало није налетела, трећи пошао на њу па је вешто мимоишао и тада је чула мио глас:

— Казаћу ти нешто!

За тим гласом брзо промакле поред ње неке рите на босим ногама и голим рукама,

гаравим од ђумура и дима. Али како је могла Нада да се не насмеши кад су те рите покривале Тозу!? А Тоza је понос Надин, највећи њен пријатељ, саветник и заштитник, иако само ковачки шегрт. Од кад се са њиме упознала, а томе има тек неколико недеља, слава и углед осталих дечака које она и њено друштво познају, почела је нагло да тамни.

Пуковников Сима лепо прича о коњима. Зна кад је Гуд Хоп однео победу а кад је остао у награди; колико кила носи Виолета, кога је коња јашио Томбац, чији је Фантаст, и пуно других ствари о тркама, али, опет, није то баш тако занимљиво. А Власта професора Владе што уме да прича о Хари Пилу! Он иде на све филмове. Па кад натуче качкету на очи и под четинарима у парку стане да изиграва разбојника како се привлачи, Нада и њене другарице просто занеме, тако је то узбудљиво и лепо.

Али шта је све то према Този!? Нема лепше приче од оне о дрекавцу из гробља више Дучинског потока. Просто премреш од стра'. Права „уживација”, јер прича и не може бити лепа ако није страшна. Само то не сме да се прича пред спавање, никако, као што је то Тоza први пут учинио, па после Нада никако није хтела да уђе у кревет, већ се повукла у други крај собе, ту стала, свукла се, затрчала се да скочи у кревет и — опет стала:

— Јао, мамо, не смем, у' ватиће ме дрекавац за ногу!

Мама је тада дигла високо, високо под саму таваницу и спустила је право у кревет, а Нада се одмах покрила преко главе, склупчала се, дрхтала, дрхтала и уживала: „Јао, што је лепа прича! Да л' ће и сутра тако нешто да нам прича?” Тада се мало умирила, испружила се, протурила лагано главу испод јоргана, насмешила се и погледала победнички по соби, баш као и онај Милоје Валинда из приче кад је петом кукурекнуо а месец прогвирио иза облака.

Па тек приче о вампирима са Лупоглаве, о вукодлацима, вештицама...

Али није само то! Шта тај Тоza зна речи, па све неке смешне, то не зна сигурно ни њихова учитељка. Зна и Наца, него афектира. Не знам „шармантан”, па је „дегутирана” кад се тако „сервира” бела кафа! Али за то је крива њена мама. Зове је Анастаси, већ нема!

— Али Тозу да чујеш! — хвалила се тако Нада једног дана код својих другарица. — Чик да погодите шта су то дурунде?

Другарице ћуте.

— А парњаче?

Ћуте опет и помало се љуте.

— А чандија?

— Па кажи! — одговара једна већ мало нервирана.

— А ципун? — наставља Нада.

— Тица! — истрчала се једна, а Нада прсла у смех:

— Није, није! И ја мислила... Причао како ударио плусак, вода јурнула, а ципун излетео из букве, па и ја мислила да се то нека птица поплашила и одлетела с дрвета...

Ето тај Тоza трком се с неке грађевине враћао у ковачницу, срео Наду, пројурио поред ње и рекао јој:

— Казаћу ти нешто!...

А и тог Тозу, као и многе друге сељацике у раније или доцније доба живота, једна неродна година одвојила је од школе и од села и довела у Београд. Привремено или стално? Да успе или да пропадне?

Тозин отац није био неки јак домаћин, али се није ни оскудевало. Неколико хектара ораница, нешто воћа, која хиљада чокота, мало стоке. Село у горњем сливу Турије, ван пута: јевтина живина, јаја... Што не донесе летина, то се допуни пиљарењем, па доста да се праве планови преко зиме и пред карј школске године.

Али одједном све пошло натрашке. Што су цене пале, ни по јада, али купаца нигде! Шетај цео дан чаршијом, нико се неће ни нашалити да те запита за жито или за суве шљиве. Сувомразица целе зиме десетковала пшеницу, али оно што је остало то родило, родило, па — опет ништа. Удариле кише баш као да не мисле престајати. Бујао је, истина, кукуруз и преко ноћи израставао за читаву судланицу, али пшеница се усправљала, усправљала као да је нека неман празнила некад оборене тешке класове...

Тако је дошао и Видовдан. Тоza, најбољи ђак, деклемовао и био похваљен, па пошао кући и, као будући добар домаћин, прошао кроз Потес да види пшеницу. Шета ивицом њиве поред врзине, прође руком кроз класје — лако! Ухвати га у шаке, али не стеже, боји се као да слути зло. Зађе дубље у њиву, протрља влаће међу шаке, али у шаке не сме да погледа. Лице му бивало све тамније, срце лупало све јаче, на очи му нека магла падала... На излазу из њиве зажмурио — да после себи не пребацује како је захватио само једро или само оно штуро — стегао влаће међу дланове, протрљао шакама као жврњевима, погледао у дланове и — заплакао се Тоza свршени ученик III разреда основне школе...

Вратио се кући уплакан, ступио у двоориште нем и сакупљеним укућанима под липом, око софре, показао дланове црне од главнице:

— Пропала 'шеница!

Знала је то чељад, али крила једно од другог; знали су и сељаци, али тајили један од другог. Као да је цело село мислило да ће се несрећа још некако и моћи поправити ако је прећуте, ако се не прочује.

И због те главнице Тоza се обрео једно јутро у Београду и ступио на занат код Ђоке

ковача. Општина му се нашла у невољи: издала уверење да су књиге изгореле у црквеној кући и потврдила да је он, Тоза, пунолетан за шегрта.

А ни овај Ђока није од беса напустио село и прешао у варош. Кад је оно деведесетседме Морава плавила и за собом оставила глад, отац одвео Ђоку у Јагодину да келнерише. Отуд Ђока побегао с неким возовођом у Ниш и ту неко време радио у железничкој радионици, постао калфа, шврљао по Србији, ратовао, на Солунском фронту упознао се и спријатељио с Тозиним оцем, а после рата настанио се у Београду, па у последње време чак почео и на лицитације да излази, што се сматра као неки виши степен занатства.

Плакао је прво Тоза, жао му било напустити школу и одрећи се учитељског позива коме га цело село наменило, али се брзо утешило кад су му рекли да од „шлојсера“ може брзо постати „машинистер“ и терати самоходну осмицу. Зато је ведрa лица зашао по родбини да се оспрости и да се свима похвали како ће за коју годину дотерати мајсторову машину да им врше жито.

Пешке су дошли до Раље, отуд возом до Топчидера, одатле пешке преко Брда, а на самој раскрсници Тоза застао и зинуо, зинуо као никад дотле. Одлазио је он у Сопот, водили су га једном по'ођани у Младеновац, али шта је то према Београду!? — Чаршија.

Зинуо Тоза и уплашено молио:

— Немо', Тајо, да ме остављаш, украсиће ме раниловићки Цигани! — Мислио да је још у Турији, где децу плаше овим Циганима, као што у Пештану прете неваљалој или немарној деци онима из Буковика. Једва га је отац свео поред Вајферта; него се и сам Тоза после ослободио чим је стао читати на кућама бројеве и називе улица, и одмах оцу рекао: — Не бојим се више, Тајо.

Тако је Тоза постао ковачки шегрт код мајстора Ђоке. Плата осамдесет динара, храна, рубље, бесплатан стан, који му је мајстор плаћао, у оном истом дворишту где је и Нада становала. Била је то некад шупа за дрва, после рата олепили је блатом и окречили, и тако увећали број новоподигнутих грађевина, а данас у њој станују Тоза и два трговачка помоћника...

Прво јутро упутио се чесми, а чесми пошла и Нада.

— А је л' ти идеш у школу? — питао је Тоза без икаквог увода, те се Нада мало дуснула:

— Па сад не идем. Распуст је. Свршила сам трећи.

— И ја свршио трећи! У селу. — Било нечег отвореног, присног, срдачног у његовом гласу, те се Нада одобровољила па стала и сама распитивати:

— Је л' вама предаје учитељ?

— Јо-ок! Учитељка.

Нада није навикла на такве речи, на очи јој пошла нека презрива љутња, али није избила. Пред питомим погледом сељачета и њено га око благо погледало и насмешило се:

— Није лепо да се каже „јок“. Треба да кажеш „не“.

— Немо' да се љутиш. Ја по сељачки. Ти си варошка па знаш, него ти мени узек кажи а ја ћу да те послушам. — Одговорио јој Тоза срдачно.

И за све је послушао, само за „вилиципед“ и „возаљку“ никако. Доцније је Нада због те две речи читаве сате потрзала све своје филолошко знање, чак и мајку у помоћ звала, па није успела. Остало је онако како је Тоза хтео.

И реч по реч, мало јутром, мало више у подне, највише пред вече кад се Тоза врати из радионице, Нада и Тоза постали најбољи другови. Она му обећала да с њим заједно учи лекције па он да полаже приватно, а Тоза је све слушао у дворишту, али Надину мајку највише, и све своје слободно време проводио с овом девојчицом.

И како сада да се Нада не обрадује оним речима кад јој је пре две недеље рекао да је дознао како се прави тротинет, и да ће и њој да начини једну возаљку!

— Их, возаљка! — сладила је Нада и забравила на муке своје, а оне болне успомене брзо утрнуле.

Та да није ових наглих промена зар би те нежне душе преживеле све оне мучке ударце које им друштво свакога дана задаје свирепо и без милости! Утисци се одмењују, весели и тужни, осмеси прате сузе, па који утисак надвлада, под којим ова млада срца подлегну. А овај век све чешће бележи самоубиства деце.

Увелико је Нада весело корачала, готово поигравајући као што деца често и несвесно чине када крију своју радост, оборе поглед, а лице им се у осмех развуче. Унапред се радовала, јер је била убеђена да ће јој Тоза довече испричати како је прикупио све „нитне“, сав „рундајз“ и „винкајз“ и друго што треба за тротинет. Али кад је у памети све те делове изређала и набројала, па и „оно треће што не знам како се зове“ Нада стала, метнула прст у уста и замислила се, па у себи тада тужно закључила:

— Није за тротинет. За то треба тридесет динара, а Тоза је тек месец дана шегрт. Седам је послао кући, остало му само банка, и од ње ме прошле недеље чистио мали сладолед.

Али јој очи брзо заблистале и гласно узвикнула:

— Знаш, за погачу! — и продужила весело кући, мислећи у себи: „Е, нећеш ме, Тозо, преварити као први пут!“

Опет је поигравала, али је брзо приметила да је на улици, те се полугласно упитала:

— Па шта ћу ја овде? Што сам то пошла

www.biblioteka.rs

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

из парка тако рано? — а од једног стола испред кафане „Код војводе Глигора“ дошао јој одговор:

— Море, Васа направи кућу сас ту томболу! На Пашином Брду. Ене га рентијер.

Нада отскочила, преврнула једну празну столицу и побегла за угао, али је тешке успомене задржале, те се наслонила на бандеру, а њене раширене очи питале се: како то?

Због те томболе они већ две године стањују овде, у соби и кујни, у ниским одајама од бондрука, у бедном насељу што се пружило с обе стране дубоког дворишта. А некад?... Па и то некад пуно је доцнијих успомена које су помрачиле оне раније, светле и веселе. Из њиховог лепог стана нестајао је намештај, из увек загрејаних и великих сунчаних соба повукли су се оне љуте зиме у кујну и девојачку собу што гледају у двориште. И опет им је било хладно! Тату је ретко виђала. Љуба се разболела и била врела, врела и говорила све нешто без везе тако да се спочетка Нада мало и смејала. Електрике више није било, а свеће су лелујавом светлошћу обасјавале Љубино измучено лице...

Нада се чвршће ухватила за бандеру кад се сетила те вечери и вриснула пригушено: Јао! Тако је и њена мама вриснула, само много јаче, и пала на постељу преко њене сестре. Дотрчале комшинице, жене, људи. Љуба је била бледа, мирна, непомична, а свет се крстио, говорио да је умрла и клео њеног тату.

— А што га куну? — љутила се тада Нада. — Он и не зна. Што му не јаве? — И кад нико из њиховог стана није хтео да изиђе, него их све више придлазило, Нада се искрала, сишла на улицу и пошла у ноћ.

Помодрела од мрза, стајала је неко време пред оном кафаном што јој је Марица показала, руком је држала кваку, али се дуго није усудила да уђе. Кад је најзад ушла, дим и кисела воња, загушљива и тешка, запахнула је тако јако да јој се згадило па је хтела да се врати, али тада њено младо срце опет ошинуле газдине речи: „Црни Милане, коцкаш се, а кћи ти мртва лежи”.

„Па мој тата не зна. Он није крив” — бранила је у себи оца и пошла између столова да га тражи кроз грају која се час стишавала, час опет весело и хучно се дизала из те гомиле људи, жена, господе, радника и деце саме, мушке и женске, шегрта, кројачких радница и — лупежа.

Нашла га и повукла за рукав.

— Тата.

Отац се окренуо, али тај час неки човек викнуо „Женске ноге!”, тата радосно скочио са столице и одвратио: „Тај сам!”

— Тата, — опет ће Нада, а глас јој већ био плачан.

— Сад ћу! — обрецнуо се отац, — Шта ми звоцаш!

— Али та-та! — бризнула кћи у плач. — Па Љуба умрла...

Шта је после тога све било, Нада се добро не сећа. Кад се пробудила у собама је било топло и свечано, тихо и мирно. И све је било црно, само сандук бео. У њему је мирисало цвеће а у цвећу лежала Љуба, лепа као анђеол на великој слици у широком раму, коју је тата давно некуд послао био, још пре Божића. Сви су ишли на прстима, шапутали, плакали и брисали сузе, а свеће су гореле...

Тата је седео сам. Сви су целог дана били око маме. Тати нико није ни прилазио. Зато је Нада стајала поред оца и чувала га од тих рђавих људи, миловањем га тешила и бацила кивне погледе на свет.

Како је то лепо када неко умре, мислила је тада Нада и више пута хтела да пита да ли би она могла да умре место Љубе, само није знала кога, оца или мајку. Тата је само ћутао, мама само плакала...

И пратња је била лепа, само не оно кад је мама вриснула и пала у несвест док су људи износили ковчег. Маму су вратили у стан, а тата и Нада ишли су за колима. Свирали су музика, али не као грамофон или радио, него лепо, лепше него ишта друго, све нешто тужно и невесело. Љубине другарице ишле су поред кола и носиле цвеће. Тата је корачао за колима, гологлав и погружен, погнуће главе, као неки роб. Баш сасвим онако као што има насликано у једној књизи како воде роба на губилиште на му руке везане ланцима, а крај ланца држи целат у једној руци док у другој носи велики палаш. Само је тада Нада у једној руци носила киту цвећа док је другом водила тату и говорила му шапатом, тешећи га:

— Па ниси ти, тата, крив. Ти ниси знао да је Љуба умрла. Је ли, тато, да ниси?... Па дабоме! — додавала је кад јој отац не би одговорио.

Сећајући се тих дечијих лепота и страха, које је некада и својим другарицама причала, Нада је понављала полугласно:

— Па није мој тата крив! — и поводила се преко неравне турске калдрме, па јој се лице мало разведрило при помисли на оца који им је писао да ће се ускоро вратити са пута и да ће јој донети ратлука из Скопља.

Одавно њен отац не иде више у канцеларију него много путује. Постао је трговачки путник, како њена мама каже.

— Ко је моје добро дете? — пренуло је из тих мисли свакодневно питање старог бакалина, који јој је увек, са прага свога дућана, давао по две велике бонбоне увијене у „злато”.

Весело му пришла Нада мислећи у себи „Ала ће Тоза довече да се радује! Обе ћу њему да дам кад ми каже оно”. А трговац јој пружио не две бонбоне него целу кесицу и рекао:

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilil.rs Ово те части деда Никола за томболу.

Невесело је већ била примила дар, разрогаченим очима гледала неко време овог старог и доброг човека, кога је више волела и од Јоце касапина, и од Мите пиљара, и од Трајка фурунције, па се брзо изгубило све њено дотадашње поштовање према седим власима ове честите старине, утрнула сва њена љубав према њему, у очима јој планули гнев и мржња, али не избише сасвим, — задржала их је сама Нада. Поумила је тада да тресне кесицу на земљу, али се ипак уздржала, успомене јој натерале сузе у очи, те је само испустила из руку и пошла кући, утучена и убијена, не разумевајући више ништа, прегипајући се под тешким теретом, који су људи товарили на њена слаба и нежна плећа, и то баш онај свет који је она највише волела: и њена другарица Ружица, и онај зидар Сотир пред кафаном, па сада и сам деда Никола...

За сузама у очима навирале у њеним мислима чудне слике, речи, препирке, свађе, пребацивања, што је све слушала неко време пошто је прошло две-три недеље од пратње, онако лепе пратње, навирали они вечити мачини јецаји и мамине сузе, сузе...

Поводећи се под овим болним бременом, Нада је ступила у двориште кроз разваљену колску капију и, хтела не хтела, морала је погледати на прва врата с десне стране и на праг пред тим вратима. На њему је преко лета ваздан седела баба Живка, ако већ није тумарала по дворишту, и сркутала црну кафу, као да ту чува стражу и мотри на лица која излазе и улазе.

Увек је та баба наљути. Прву њу види кад се враћа из школе, из вароши, из парка, па тек онда мајку. И баба је својим погледом последња испрати кад од куће одлази. Воли Нада све у авлији, волела би и баба Живку, иако је тако ружна, смежурана, погурена, али... не зна ни сама зашто је не воли. Биће као и друга деца што понеког омрзну без икаквог разлога, па им после криво.

— Права баба кукумавка! — жалила се, истина, својим другарицама. — Само чантра по цео дан. Она је настојница. Други је газда. Долазио једном на се нешто загледао у ону дуњу у дну авлије. „А што нема воде у крчагу?“ обречнуо се на бабу. „Стара сам ти, синко“, пренемаже се она. — „Ја ћу да насипам“, кажем ја нашем газди, а он мени: „Добро, секице. Када роди даћу ти пун зембил“...

— Ју, а шта ћеш да радиш с толико дуња? — питале је другарице.

— Мама ће да направи китникез па ћу свима да дам...

— Мени рибу! — прекинула је једна.

— А ’оћеш мени рака? — питала друга.

И тако је Нада још јула месеца разделила својим другарицама из школе, из комшилука, из парка, свој део дуња који ће добити од

газде зато што свака два-три дана пуни крчаг обешен о дуњу, стари напрсли крчаг из кога вода лагано, кап по кап, пада на стабло па се низ кору слива и земљу под дуњом натапа.

Ето због тог вечитог звоцања Нада је, изгледа, омрзнула баба Живку, али јој опет некако криво што је мрзи, јер увиђа она добро да ни све кирајџије нису баш злато и да некипут има и право што их грди.

— Али, брате, не уме да говори к’о други свет, него само виче, виче, па некад не могу од ње просто да учим!

Ипак потајно жели да се нешто деси, као што има у причама, па да заволи и баба Живку, али баш ништа неће да се деси!

Зато Нада увек пође мало брже кад пролази поред ње, промрмља кроз зубе, ред је, бадава:

— ’бим руку! — и још брже оде даље као да се боји да не извуче какву грдњу, а тако би волела да воли и баба Живку, јер би тада целу авлију волела, баш као она њена другарица Смиља.

Али то вече... Тек што је ступила у двориште, дочекао је крештави баба Живкин глас и, за дивно чудо, није пожурила. Чак је застала и у неверици слушала њене речи, а њено мало срце почело да се смирује.

— Бог и’ убио! Зар им и то још треба!? — чантрала је баба, седећи на прагу пред својом кујницом, држећи давно начету шољицу у руци. Прекрстила се и наставила: — Опрости ми, Боже и Мајко Божија, зар је зато Ристос говорио „Да не зна левица шта чини десница“. Море, боље ће бити да они батале та кумана друштва. Са једнога скину кожу па другом обуку ново одело. Уме то и баба Живка. Мало ли је несреће донела томбола пре три године. Мало ли је оставила коцкара и флинти!?...

Малој Нади повратила се румен у лице, срце јој некако весело залупало, пришла баба Живки, своје неочекиваном савезнику, направила мали кникс и јасно, разговетно, с великим поштовањем и искреном љубављу рекла:

— Љубим руку! — и заиста пољубила баба Живкину дрхтаву, мршаву, наборену и жуту руку.

Старица се изненадила. Гледала је неко време, па спустила шољицу на треножац крај прага, привукла девојчицу, загрлила је и дуго је љушкала без речи.

Нада се већ сва заруменила од миља, радост јој играла очима, почела да се мази у старичином загрљају као да је одавно воли, али је ипак срамежљиво испод ока погледала, трудећи се да одагна из успомена све оне ружне речи којима је некада другарицама описивала своју данашњу једину савезницу против томболе.

Тако јој се и очи овлажиле од радости што се помирила с баба Живком и што сада

њом и целу авлију воли, али је баба те њене сузице друкчије разумела:

— Јадо моја, ниси ти крива! — рекла јој милујући је, а код Наде те речи изазвале нову поворку тужних успомена, оних из последњих страшних дана.

Исте те речи чула је од једног непознатог човека, па је после престао пакао у кући, настао је мир и завладала је беда...

После смрти Љубине неко време је у кући било примирје, па је тата опет све чешће изостајао, мама је све више плакала, кућа се све више празнила, зима је бивала све љућа. А једно по подне тата је био тако љут да се и мала Нада расплакала. То је баш тату тако јако расрдило, чуле се неке страшне речи, пали ударци, један дохватио и Наду...

— Не би' дете! Шта ти је оно криво!? — писнула мама.

— И нећу да га бијем. Убићу га! — добацио тата.

— Ја сам га родила, ја ћу га и убити! — одговорила мама, зграбила Наду са пода и тако су били пошли од куће...

Улицама је давно био пао мрак. Била поледица, ветар дувао, али су их куће ипак доста заклањале. Поумила је више пута да пита маму, али се увек уздржавала: та зна ваљада мама куд је води. И раније је она њу тако изненада одводила код бабе. Али кад су прошли ђачку поликлинику, Нада хтела да се похвали како је ту једном са школом долазила, али свој глас није чула. Тако се јако препала да се измигољила из мајчиног наручја и пошла за њом, трупкајући по цомбастој стази, па је то потсетило на неку причу те је и сама почела да маше рукама, да шири и скупља прсте, да потскакује, баш као и оно мало сељаче које се тиме спасло од смрзавања. Угрејала се, али се и уморила била, а баш тада настала велика узбрдица, те је мајка опет узела на руке.

— Је л' ћемо у... — тек што је проговорила ветар јој напунио уста, а њену маму готово окренуо, те је посрнула. Стаза била уска, намети високи, ветар брисао и заносио, кошава завејавала, ситан, сув и леден снег засипао, — ни уста се нису могла отворити, ни дисати од те кошаве која је као оштрим ножем секла образе...

Знала је Нада ту гадну кошаву. Кад почне да дува не може некад у школу да стигне на време. Поуми да пређе преко улице, кошава је врати, а време пролази, скоро ће и последње звоно! Ако наиђу другарице, похватају се за руке, надишу ваздуха, сложено јурну преко улице и претрче на другу страну, опет негде у заветрину. Ако њих дуго нема, Нада замоли кога од пролазника да је преведе на другу страну, после му каже „хвала” и отрчи у школу.

Али овде, преко Брда, само је свирало, јаукало и носило, носило, умало што и њих

није однело. Мама је све чешће посртала, те се Нада сама спустила на земљу:

— Чекај, мамо! — Клекла на снег, склопила озебле ручице, очи упрла у ону далеку, лепу и сјајну звезду. — Молим ти се, добри Богу, нека буде воља твоја да престане кошава. Има пуно сироте деце па немају дрва, а ова неваљала кошава надува им кроз прозоре и врата пуно мраза у собу па не могу ни да уче. Услиши моју молитву, добри мој Богу, и кажи да престане кошава...

Тако се Нада по два три вечера моли Богу кад год дуне кошава и увек је после престајала да дува. Тако и тада.

— Златно чедо моје! — рекла јој мама, пољубила је и опет понела, а кошава је заиста престала чим су пошле низбрдо.

Мајка се оклизнула и пала у снег, Нада се добро загнурила у један велики намет, али се из њега брзо ископрчала насмејана:

— Боље да се клизамо. 'ајде и ти. Да видиш само, не може да се падне, — говорила је мајци, тоциљајући се пред њом замрзнутом стазом. Крај чесама, трупкајући с ноге на ногу и дувајући у мале песнице, дочекала је весело мајку: — Види како је леп Топчидер! Је л' ћемо опет да пијемо јогурт?

Али мајка није ништа одговорила. Прешле су платане и окренуле некуд на другу страну кроз велику шуму, дубок снег и мрак. Нада је опет била на рукама своје мајке, сећала се једне страшне приче и уживала...

— 'оћемо л' и ми на воз? — упитала је кад је недалеко протутњило неколико сјајно осветљених вагона. — Је л' да њима није зима?

— Неће, сине, ни нама бити више зима, — одговорила мајка, па су дуго шетале по снегу и мраку, те је Нада задремала и од хладноће и од умора.

Пробудила је нека вика. Пред њеном мајком стајао је један господин, нешто мирним и тихим гласом говорио, а њена мама је јетко одговарала као кад се са татом свађа.

И ето тај господин, сећа се лепо Нада, пружио је руке, узео је себи на груди и рекао јој: „Јадо моја, ниси ти крива”. Исте речи које је сада и од баба Живке чула.

— Мамо, не дај ме! — вриснула је тада Нада, буновна, премрзла, али њена мама није потрчала да је одбрани него је мирно пошла за њим.

У трамвају је Нада сасвим заспала и није се више будила, а идућег дана и доцнијих њен отац је био добар и љубазан и према њој и према њеној мами, играо се и шалио, али је ван тога био много замишљен. Најзад, после једне недеље дана отишао је некуд и вратио се тек пре неколико месеци у овај исти стан код баба Живке, у који су се она и мама доселиле убрзо после татиног одласка од куће....

И те последње успомене навреле су у главу мале Наде, а кад се сетила како је вриснула и позвала у помоћ своју мајку, тргла

се у загрљају баба Живкином, а старица је пољубила и рекла јој да би је умирила:

— Не бој се ти, чедо моје, не дамо ми да се игра томбола.

Ова реч што већ читав час гони Наду све страшнијим сликама, потсетила је тада због чега је напустила парк и друштво и пожурила тако рано кући, па се извукла из старициног загрљаја потрчала ка трећим вратима с леве стране дворишта, на прагу вриснула:

— Мамо! — и тим језивим вриском дигла мајку од машине за шивење за којом је неуморно преко целог дана радила.

Као ветар потрчала је кроз кујницу, не видећи више ништа, гоњена страхом од томболе и вриштећи: Мамо, мамо!

Дуго је дрхтала на грудима своје преплашене мајке док се није мало смирила, док јој бујне сузе после нису пресахнуле и дозволиле да промуца:

— Сакри новине! Са-кри но-ви-не! — преклињао је њен гласић, а раширене очи да искоче тада су још једном појачале страву на њеном лицу. — О-пет се и-гра том-бо-ла!

Дуго су још мајка и дете дрхтале, загрљене, и проширених беоњача гледале ужасе недавне прошлости, па их онда тргао глас испод прозора:

— На-ди-це!

Звао је деранов глас много пута док се мајка и дете нису оствестиле од притиска тешке прошлости. А кад су једном схватиле да је то заиста Тозин глас, њиховим измученим и уплаканим лицем прешао осмејак, а Нада на врховима прстију пришла прозору. Та у фрас да је била пала, повртила би се на тај глас, а камо ли сада када Тоза треба „нешто” да јој каже.

Увек се он тако јављао када дође из радионице, а Нада спушта руку кроз отворен прозор док не дойти његову разбашурену косу па онда за њом извлачи Тозино насмејано, румено, буцмасто лице.

Али јој једнога дана грдно подвалио. Био пао први сноп у Потесу. Отац Тозин однео једну крстину на оближње гувно и овр’о, пшеницу опрао и осушио, у млину самлео и прву погачу послао своје сину по кочничару једног теретног воза. Кома би се њоме Тоза похвалио ако не Нади? Са ким би је поделио ако не с њом и њеном мајком? Кад се то вече био подвукао под прозор, на главу ставио погачу, те се Нада, кад је напипала, тргла и цикнула:

— Мамо, Тоза се ошишао до главе!

Зато је и то вече потскакивала с ноге на ногу спуштајући руку кроз прозор и говорила више за себе полугласно:

— Возаљка, погача. Возаљка, погача.

Напипала је Тозину чупаву главу, отскочила радосно, али није ипак смела да објави: „Возаљка”! него је само јаче повукла чуперак и за њим у оквир прозора извукла црно,

гараво Тозино лице, на коме се играле очи, усне биле развучене у осмејак, зуби се цаклили. После се и цео Тоза појавио, гола врата, полунагих груди с пуно чајавих отисака од прстију и дланова ковачког шегрта.

Гледали се неко време. Дуго је ћутао Тоза, шерет, не хотећи да каже оно што јој је на улици обећао рећи, а Нади невина детиња женска сујета није дозвољавала да пита:

— Је л за возаљку?

Ипак је код сељачета пре радост прекинула:

— Начинићу ти возаљку! — признао је најзад оно што су му веселе очи давно говориле, а Нада, скромно али чисто одевена варошка девојчица, умивена, зачешљане косе, кликнула:

— Их, Тозо, срце моје! — и кроз прозор загрлила прљаво, знојаво и гараво сељаче, Тозу, ковачког шегрта.

Али није ни Тоза стално био такав. По-сао, је, мора да буде прљав, али ван посла! Такав кавалер да су све другарице завидиле Нади на њему. Само је једном обрукао у тој новој улози кавалера, али је то брзо било заглађено његовом питомом искреношћу и простосрдечношћу.

Дошао је у Београд у стајаћем оделу да га носи недељом, а за рад у ковачници имао је неке старе, поцепане чакшире, кошуљу ланену и — босе ноге. Отац му првога дана купио жуте ципеле, сестра спаковала у бошчу роза чарапе; мајсторов син, најстарији калфа, поклатио му своје старе црне панталоне, а мајсторица један зелени џемпер.

Радости Тозине када се прве недеље обукао по варошки и с Надом пошао на Калемегдан! Четири недеље они крећу на тај Калемегдан, али даље од „Роде” још нису били одмакли. Прве недеље једва су доспели до Цветног Трга, где их срела једна Надина другарица и стидљиво поздравила са „Здраво” а сутрадан у парку одмах је упитала:

— Ко ти је онај детлић? Их што је шарен!

Није ни Надино естетско осећање било задовољно Тозиним шаренилом, али је после ове примедбе баш била настала да га у томе погледу просвети. Дуго је с њим преговарала док је успела да га наговори да недељом носи своје лепо сељачко одело и опанке.

— Лепши си Тозо, богами ти кажем. Мајке ми!

— Нисам, славе ми! — бранио се деран. — Да је наше сељачко лепше и чиновници би га носили.

— Веруј ми, Тозо, бићеш прави учитељац.

Виђао је он око парка ученике мушке учитељске школе у сељачком оделу са качкетом на глави, па га та опомена потсетила на раније снове, те је одмах пристао, кад већа нема изгледа да постане учитељ, да бар личи на ђака учитељске школе.

А те њихове шетње, управо те неуспеле

експедиције на Калемегдан, биле су реванш Надин за оне многобројне њој непознате речи Тозине, којих је било код њега у свакој другој реченици готово.

Тада је био ред на Тозу да се чуди, да застаје, да запиткује, а Нада му је све објашњавала озбиљно и заштитнички га учила, па је чисто расла од поноса.

Али последње недеље, колико прекјуче, умало Нада није пропала у земљу од срамоте, толико је Тоза обрнуо. Него се и цео остали свет од срца смејао добродушној и искреној наивности сељачета, па се и та брука претворила за Наду у једну од најлепших успомена са тих путовања на Калемегдан.

Били су тако доспели скоро до Двора. Тоза је, као и до тада, гласно коментарисао све што види на улици, на плочнику, у изложима. Из гласа се чудио грдној ципели на велосипеду, а звучним узвицима позивао Наду да гледа велику флашу на ауту.

Девојчица га једно време изгубила из вида док је посматрала костиме за купање који Тозу нису нимало интересовали, па је тргло кликтање:

— Ене зец! Држ' да га у'ватимо! — Бацио се Тоза шајкачом на зеца, потрчао, лупио главом о стакло, а пролазници прсли у смех, али се он ипак није збунио, већ је и даље за свој рачун кликтао и дозивао Наду: — Жив зец! Славе ми!

Зец се тада окренуо, извирио мало више, погледао Тозу, Тоза зинуо, а зец се брзо завукао у главицу купуса.

— Славе ми, жив! — закључио Тоза и сео на басамак увучен између два излога.

Крај њега села Нада. Пролазници се брзо разишли, али остала деца и доказивала му, смејући се, да је то само вештачки зец. Увидео је и Тоза да се преварио, али се ипак вешто извукао из платке. Испричао је деци која су га с највећом пажњом и дивљењем слушала, како је једном Чиле, ћата у „мојој” општини, дочуо да ће доћи београдски ловци, па покупио њих чобане те од старих крпа направили нешто као зечеве, у главе им усадили кукурузна зрна, окречили неким прљавим кречом и поразмештали их по врзинама куд су ловци рекли да ће проћи. И још се они, чобани погодили код ловаца да им носе лов, пола динара од зеца! И тако, ем београдски ловци истрошили сву муницију пуцајући на лажне зечеве, ем после ћата, као свака сеоска власт, пресудио да ловци плате чобанима по пола динара за сваку донету крпину!

Свега тога сетила се Нада, али се сетила и оног свог малог рачуна, пустила Тозу и тужно га запитала:

— Ал' како ћеш кад немаш новаца?

— Казаћу ти кад се умијем, — одговорио Тоза шеретски и насмешио се.

— Па ка-ажи! — молила га девојчица.

— Зарадићу на томболи! — учинио јој се-

љачић по вољи и отрчао, све рипајући с ноге на ногу, ка чесми, одврнуо славину и потурио главу под млаз. Прскала вода свуд унаоколо, скакутао Тоза и ћурликао од радости, те ништа није чуо...

А Нади клонуле руке, окренула се мајци, пошла јој корак два, очи јој се шириле, округле, све веће, уста развличила и пропуштала неке неразумљиве гласове и цике, па умукла. Притрчала мајка, дотрчале и неке комшике. Збуњено су раскопчавале девојчицу, пренеле је на кревет и, бледе, унезверене и уплашене мењале облоге, не знајући ни саме зашто... па се све утишало, само што је од чесме допирала све јасније паклена галама.

Крештао је баба Живкин глас, Тозин парео уши.

— Море, шта ви је људи!? Играо сам ја о светом Сави у чколи...

— Не дочекао светог Саву, да Бог да!

— Па рекао сам да јој начиним вољаку! Шљис, одјекнуо шамар, а Тоза ударио у инат:

— Ја ћу Потес да продам!

— Главу продао! — сиктала баба Живка.

— И мајстор ће да игра! И мајсторица! — бранио се Тоза. — Шта се бијеш?!

— И нећу да те бијем него да те убијем! О дуњу ћу да те обесим! — претила му баба Живка све вишим гласом.

Слушале ову препирку жене у собици, слушала и Надина мајка. И сама Нада била се мало примирила па је чула у каквој се опасности налази њен највећи пријатељ, те се тешко дигла са постеље, извукла се из собице и ломна корака упутила се ка дну авлије.

— Тозо! — гушиле јој сузе глас у грлу.

Баба Живка је прва чула, окренула се и све разумела, па пустила уплакано и преплашено сељаче и повукла се.

— Тозо, јеси ли казао да ћеш мене све да слушаш?

— Је-есам, — процвилео деран и очекивао заштиту од своје другарице, али му она рекла: — Немој да играш томболе!

Деран се скаменио а његове крупне и сузне очи као да су питале: Ама шта је овим људима те су сви скочили на ту томболу!?

— Тозо! — потсетила га девојчица на оно што му је рекла, а у њеном гласу сељаче наслутило сву озбиљност ситуације па покушало да је умолистави:

— Ал' за возаљку...

— Нећу возаљку! — пресекала га Нада одлучним и чврстим гласом, те прснуо онај дивни мехур лепих снова који је Тозу толико веселио. — Кажи да нећеш никад да играш томболе! — позвала га свечаним гласом, а њено измучено лице открило му и ону другу страну томболе коју није ни слутио, те је одмах поверовао да мора бити страшна када се његова другарица, која се толико радовала возаљци, сада сама ње одриче.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIBS

www.uns.rs Нећу никада да играм томболе! — одговори Тоза исто тако свечаним гласом.

— Славе ти? — а у гласу Надином звонила нека радост.

— Славе ми! — прихватио Тоза озбиљно као да се заклиње.

— Мајке ти? — брујало питање радосно као црквена звона.

— Мајке ми! — потврдио свечано њен друг. Са свога прага баба Живка је све то посматрала, задовољна — посматрале су и жене са својих прозора, радознале, — посматрала је и Надина мајка, умирена... Посматрали су и даље сви....

Под старом дуњом седео је на земљи То-

за, крај њега на шамлици Нада, и док је из напрслог крчага капала вода, кап по кап, на стобло дуњино па се низ кору сливала да натопи земљу под њом, кап-кап! из она два Тозина ока питома капала суза, кап по кап, на образе па се сливала низ груди да натопи у њима и душу и срце, кап-кап! Само из она два девојачка ока блистала је радост, док је Нада својим чешљићем чешљала замршене и мокре праменове Тозине густе и црне косе, и марамицом брисала његово уплакано лице, срећна што је спасла невино дете од рђавога друштва, блажена као мајка.

Јеврем Герасимовић

Јанко Павлов: „Ортаци деле зараду“
(Са изложбе бугарских карикатуриста)

У
Н
И
В
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Пилот-потпоручник Кнап брани Београд

(Новела из београдској живоша — награђена на књижевном конкурс у Градској поглаварства Београд)

Поглаварство града Београда актом Обр. 15428 од 6 јула 1937 год. расписало је књижевно-научни конкурс: 1) За једно дело из лепе књижевности; 2) За једно дело из историографије, социјалних, културних, урбанистичких, финансијских или опште комуналних проблема Београда.

Конкурс је био анониман.

До крајњег рока, 31 децембра 1937 закључно, стигло је: 1) из лепе књижевности 14 дела и то:

Петар у подруму (збирка стихова) под шифром „Револт“; Пилот-потпоручник Кнап брани Београд (новела) под шифром „Катарина“; Пламен са Голготе (збирка стихова) под шифром „Кабларац“; На странпутици (драма) под шифром „Пријатељ омладине“; За своју груду (записи из прошлих дана) под шифром „Отаџбина“; Верин случај (роман) без шифре; Завејани пут (роман под шифром „М. Р.“; Напуштени (сцена са београдске улице) под шифром „8756“; О једној генерацији (роман) под шифром „Скопље“; Рибар са Јалије (роман-бајка) под шифром „Три Београда“; Племенити мисионери (драма) под шифром „Милбис“; Победа (драма) под шифром „Чека нас радост“; Људи последњег реда (роман једног сталеза) под шифром „Вера“; Цин се буди (збирка стихова) под шифром „Мизор“.

2) Из историографије Београда два дела, и то:

Београд, његово оснивање, подизање и развијање под шифром „1900“, и Београдска Велика Школа, Карађорђево доба и њен оснивач Иван Југовић под шифром „М. В. Р.“

Жири је од 1 јануара до 15 марта ове године извршио исцрпан преглед и процену напред поменутих дела и већином гласова донео одлуку да је, с обзиром на услове конкурса, најбоље дело из лепе књижевности, које заслужује расписану награду од 10.000 динара, новела

ПИЛОТ-ПОТПОРУЧНИК КНАП БРАНИ БЕОГРАД...

поднето под мотом „Катарина“.

Осим тога жири је узимао у питање и награду дела „Рибар са Јалије“; и с обзиром на књижевне квалитете бољих прилога на овогодишњем конкурс у донео мишљење:

1) да се дела „Рибар са Јалије“ и „За родну груду“ могу похвалити и штампати у часопису „Београдске општинске новине“ под обичним условима у погледу хонорара, а по претходном пристанку аутора;

2) да дело „Верин случај“ заслужује похвалу;

У конкурс у под 2) жири није могао доделити награду ни једном делу, јер

3) рад „Београд, његово оснивање, подизање и развијање“ у првом делу нема нових докумената, а у делу о изградњи Београда нема довољно критичне оцене;

4) дело „Београдска Велика Школа“, иако је писац употребио све изворе за ово питање, није довољно истакао главни предмет, о коме говори, већ се непотребно упуштало у опширно излагање догађаја који мало имају везе са главним предметом.

Али како су радови под 3) и 4) плодови похвалне савесности својих аутора и корисни прилози за расправу постављених питања, то заслужују похвалу и могу се, евентуално, у одломцима, а по претходном пристанку аутора, штампати у часопису „Београдске општинске новине“, под редовним условима у погледу хонорара.

Пошто је донео одлуку, жири је у присуству свих својих чланова отворио запечаћени куверт под мотом „Катарина“ и констатовао да је писац овога дела Г. Живорад Вукосављевић, ваздухопловни капетан II класе.

Уредиоштво

I

Те године ми свршени академци се листом јависмо за авијатику. Кад дође конкурс и би прочитан у академији наста брујање као у кошници, почесмо се пробијати кроз учионице, многи се муваху тамо-амо без потребе, као човек кад га гони нека неодољива мисао; и, убрзо почеше договарања:

— Ђоко, ја се пријавио!...

— И ја... Па разуме се. Знао сам. Море нема ти ништа боље од авијатике... Док се онај доле пешак купа по врућини и прашини, ти летиш... Видиш га доле: гегуца прашњав и преморен, и гледа те оздо, упише се...

Сутрадан се чу кроз учионицу:

— ...поднесено 158 молби, од нас триста педесет.

Због нечега мене не унапредише одмах са друговима у официрски чин и кад дођо-смо на аеродром, распоредише ме са подофицирима — пилотима, док не буде стигло унапређење. Тада сам упознао њих: нареднике — Глодића, Јаклића, Гргића, Кнапа и Калшека, пилоте-ловце; спавали смо заједно у једној соби, разговарали док смо на земљи, али у ваздуху! Они беху силе којима у то време не беше равна, силе које сам ја оздо гледао са бескрајним дивљењем као богове, и слушао хук њихових мотора у висинама, слушао скоро са заносом, као да се то залеће нека сива непозната птичурина на нашу земљу однегде са једне од многобројних планета...

*

Пролеће је. Ваздух је чист и плав као азур, као биљурно модрикасто удубљено стакло; сунце се просуло по њему. Цело пре подне превртала су се тамо два бела „Девоатина“. Оздо су грађани престонице са усхићењем гледали на своје чуваре неба... Пред вече, сунце се гасило, небо опет зјапило широко, чисто, али и празно: „девоатини“ су били у хангарима, а у соби седели пилоти-ловци и разговарали.

Јаклић је лежао на кревету и гледао у таваницу. Полако је и нечујно помицао усне као да звиждуће; његово лице је широко, јако црвено, са испупченим јагодицама и очима као у орла. — Кнап је замишљено пришао прозору што гледа ка реци и на престоницу и зачкиљивши очима нешто покушао да види, али више да се присети него да сагледа. Он је мали растом, жив, лепих плавих учију, сентименталног погледа.

— Јака, проговори он Јаклићу, не окрећући му се — ти опет пијеш! Остави се, бре, једном, чуо си шта ти је рекао командант. Он ће ти забранити летење...

— Ћути, ћути, шта попујеш, одговори осорно Јаклић. — Шта ме ти увек саветујеш... Гледај свој посао. Нећу ваљда као ти да се брукам... Идеш у варош сваки дан, досађујеш јој а она те избегава. Хвала ти лепа на таквом савету!... Како бре, не увидиш да си тамо досадан?

Кнап се угризе за усне и поцрвени. Окрете се нагло, погледа га и не рече ни речи. Искрну му слика витке, заносне плавуше у гимназијској хаљини и нешто га болно штречну. Окрете се опет прозору.

Јаклић настави:

— Да, да, мој брајко. Она те избегава што си подофицир, а ти си луд па не видиш. Запуцао си сваки дан... Мени је овако добро! Пролетим лепо на својој машини и тамо сам цар, не бих се мењао са милијардерима... а кад сиђем доле, онда мало у лов, у поља, па онда мало и у кантину... Не исмејава ме нико. —

Кнап се беше нагао на прозор, ван собе, и гледао у даљину. Он се у мислима пре-

несе уназад... Био је на аеродрому аеро-минтинг, тек почетак пролећа. Иза ограђеног простора за посетиоце, шаренило; тако је он виђао на саборима сеоским, само овде беху господи, даме, девојчице. Они, пилоти-ловци, били су на отвореној пољани са друге стране преграде, поред својих аероплана. Обучени, чекали су на ред да пођу у ваздух; гледаху равнодушно на шарену гомилу, јер никога из ње нису познавали. Цела престоница је била нагрнула да види изблиза оне који се тако смело преврћу тамо, изнад њихових глава. —

Командант упути Кнапа у ваздух, (био је необично љубазан према њему, то изузетно), јер се надао да ће му он највише задивити публику.

— Ајде, Кнап, (иначе је увек говорио: наредниче!) — ајде, па само храбро!

Он уђе у машину. Завеза се, опроба гас и погледа по шареној узбурканој гомили. Мегафон објави његово име. Сви погледи у том моменту нестремиче појурише к њему тражећи кроз даљину да му сагледају лице; али он оста непознат, сједињен са машином. — Тада Кнап окрете апарат, погледа у заставицу на командном мосту и снажно даде гас, тако да машина бесно потскочи и нађе се нагло у ваздуху. А он одмах окрете над публику и изнад самих њихових глава прохуја силовито као метеор, као син неког небеског орла који тражи обрачуна са бићима земље.

Публика замуче, задрхта, сагоше се главе, а кад се Кнап удаљи, онда изби урнебесно клицање... Кнап се превртао, а одушевљење расло. Нико није скидао очију са њега. Како је он додавао гас и мотор хујао, тако су и ови дисали и престајали са дисањем, према јачини звука, померали главу и отварају уста. Кад Кнап изведе најсмелију акробацију, опет се оте из њихових грла:

— Бравооо! бравооо! Живео...

Пола часа напетог посматрања у публици изазва жељу за још већим надражењем. Лица су дрхтала. Нико ништа није говорио, али су сви силно желели да се то продужи. Сад више нису дрхтали него треперили. И баш тад, пре но што ће да сиђе, Кнап надлете над њих, фијукну као оркан, и извуче „лупинг“ који их натера да сви тргну главе к земљи и слабији да цикну... од страха и надражења.

Онда он сиђе. Док је још био поред аероплана, ови овамо из гомиле прилажаху тиском команданту и честиташе му; сви наваливаху да доведе и Кнапа, да и он дође, и командант га уведе у гомилу са собом. — У плавом комбинезону, закопчан до гуше, са ореолом славе, изгледао је лепо. Збуњено је гледао док су му непознати тискали руке... Из гомиле ученица, чији су се образи црвенили и руменили, тад се издвоји једна најодлучнија и приђе да му честита:

— Честитам Вам! Било је дивно... Њене

се очи упише у њега. — Погледајте ме добро, рече му она умиљато и смело, — хтела бих да ме упамтите и познате на корзо-у... Дођите довече! Па му опет стеже руку и врати се грациозно међу своје другарице.

Кнапу оста јасно у сећању: њен стас, плаве очи, пркосне, изазивачке; осети да би тај лик могао потпуно да загосподари њиме... Он изађе у варош пред вече, после митинга, упути се на корзо и поче је тражити очима. Наједном чу иза себе нечији глас:

— Па он је подофицир, ево ти га, Бела! Он је наредник...

Кнап се брзо окрете и међу њима трима спази њене очи.

— Ако је, одговори им она одлучно. Нека је и наредник, мени се свиђа, бољи је од толиких других...

Кнапу удари крв у лице. Она се издвоји од другарица и очекиваше да јој приђе. Збуњен, црвен у лицу, незграпан и преплашен, Кнап јој назва добро вече и први пружи руку. — Тада и она поцрвене...

Отада, састајали су се свако вече и Кнап се губио све више и више. Збуњивао се редовно. Она је остајала озбиљна, горда; можда се и кајала што се била толико одушевила њиме, али је хтела да остане одлучна. Борила се против предрасуда — борила се или га је можда и заволела? — ...То је оно што је он желео највише да сазна...

Кнап се трже са прозора, ова мисао га је опекала. — Имао је право Јака, помисли он, она је увек озбиљна, можда сам јој досадан... на сметњи, а незгодни јој да ми каже...

Па поче замишљено да хода по соби.

— Да, да, продужи Јаклић. Видиш, Калшек, тако леп младић и девојке питају за њега, а он неће да иде у варош, неће зато што је подофицир, горд је, а ти запуцао...

Сунце је већ при смирају. Кнап се узнемири; одлука: да не иде у варош и да се не састаје са њом док се не увери да ли га воли — поче да се колеба. Он постајаше све слабији и слабији. Њен га лик заносио, освајао, толико да поче самога себе да жали. Реше се ипак да иде.

Изађе на корзо и поче да је тражи очима; нико за њега у тој вреви није постојао други осим њеног лика. Жудно је тражио да га сагледа... и што је дуже желео, жеља је расла, до бола. У свакој је видео само њу, њу... Назад: спази је пред собом, шета са колегама. Он задрхта, тако јако да му ноге отказаше. Поче успорено да иде за њима, да их прати. Учини му се да га она у једном моменту приметити, и као да јој било криво. Шта све не пролети његовом главом! Он чак сагледа и мину незадовољства на њеном лицу. — Али он мора за њоме! говораше сам себи.

Она пође кући, само са једним колегом, којег је Кнап чешће виђао са њоме. Кнап их је и даље пратио, као прикован, понижа-

вајући се, али немоћан да господари собом. Осећао је да самог себе презире... Пред самом њеном кућом она стаде са колегом, а стаде и он недалеко од њих и остаде у сенци једне липе. Али јој он није осећао мирис.

Чуо је објашњење Белино и колеге; она му је свакако одговарала: да зна ко их то прати.

— Бела, ти идеш са војницима — чу Кнап колегин глас — то није лепо...

— Идем, па шта! чу и њен одлучан одговор. — Он је пилот-ловац, наредник. — Достави ме, ако ти је криво...

— Бела! Ти, зар ти најлепша и најпаветнија у целој школи... молим те освести се, са простим војником...

— Он је пилот-ловац, понављам ти, најбољи, најхрабрији...

Кнапу су пропадале ноге у бетон. Он окрете главу и поче да бежи. Не сачека да види, да се Бела већ беше одвојила од колеге и пошла к њему, — он крете брзо назад, као да га прогоне, пође у касарну љут, увређен у срце. Зарече се да је то његово задње виђење са њоме.

— Има право Јака, мишљаше он успут; ја јој досађујем... Нешто га је стезало у грлу. — Али неће више бити ни тога. Збогом. — Но ипак као да му неко шапуташе, неки зрачак наде однегде из дубине: а ако те воли?...

Наизменично му долазаше: топлота око срца од неке скривене, тајне мисли; и горчина, од онога што беше чуо...

— Нека, нека, нећу више... Збогом...

Пет дана Кнап не изађе из касарне. Пет тешких дана. И кад му беше најтеже, када хтеде скоро да попусти, јер не могаше да одоли лепим вечерима са неком неодређеном чежњом, (дође му тако да жали самог себе, да плаче, зашто ли?) — доби он шестога дана њено кратко писмо, које га просто озари и редови му се његови урезаше у мозак, као длетом у камењу: „дођите, јер имам нешто важно да Вам кажем...”.

II

Бела је била кћи доста имућних родитеља; отац јој је главни благајник у повеликом месном предузећу. Имала је још измалена го-споствено држање које се није (баш) слагало са тако припростим изгледом очевим и мајчиним. Зато су се они увек препирали око тога: чију је фамилијарну отменост Бела наследила, очеве или мајчине лозе? Поносили су се својом јединицом, али су пребацивали једно другом да она није његова или њена ћерка; већ „сва на оца” или „сва на мајку”... Бела се међутим као мала умиљавала и једном и другом, као и свако дете, али кад пође у гимназију она се некако оте од њих, увиде ваљда да су сирови и поче да се повлачи у се. То се опајало већ, на велику жалост ро-

дигла. У дванаестој години погорди се она и скоро одметну од њих.

Наменили су је били високим школама. Сва срећа да јој је школа ишла од руке и да је Бела налазила у њој спас од куће, иначе како нису имали ауторитета, не би је натерали. — Изби Бела убрзо међу прве ученице. Заволи школу, одушеви се књигама, читаше сваку на душак, која год би јој дошла до руку.

— На кога се уметну ово наше дете? говорила је мајка оцу; по цео дан чита, а и ноћу... Тако је моја покојна тетка, мајчина сестра...

— Да, да, знам шта мислиш, смешкао се отац — хоћеш да кажеш од твоје лозе је... а ја, треба да знаш: у њој просто гледам свога деду! Исти он, пљунути. И он је исто читао и дању и ноћу; то и сада по селу причају стари људи... Упитај!

У школи су се другарице јагмиле за њено друштво. Бела је радила најуспелије писмене радове, те када би било што нејасно и нарочито тешко, другарице би говориле:

— Па упитај Белу!

Облачила се доста скромно, али достојанственост држања даваше јој највећу цену.

Била је у шестом разреду, а већ су је сви знали. Она није скоро никада одговарала на „погледе“ на корзо-у; шетала је са колегама али су они били приморавани да са њоме воде озбиљне, обично „високе“ разговоре. То је била њена шеснаеста година; тада она потамни у лицу, заобли се погде-где по телу, очи јој посташе светлије. Пролеће је учини сентименталнијом, дубљом.

Кнап јој се онога дана на митингу учини веома леп, у плавом комбинезону, поред авиоплана, извршивши најсмелији лет. Њоме је тада владало и неко нарочито стање, узбуђеност нечега у њој, у потсвести, нечега што се тек тада покренуло и што је наједном повукло собом. Она је и сама хрлила подвизима и издвајању из гомиле и Кнапов подвиг јој то само потстаче. Бели се учини он херој, уздигнут над свима који тога дана стајаху као гомила па подигнутих глава и отворених уста посматраху њихов лет.

Кад је онако скромно стајао поред команданта, Бела га је гледала раширеним очима. Другарице такође. Једна је упита:

— Бела, свиђа ли ти се?

— Леп је, одговори она, занета мислима. И храбар је.

Све другарице га посматраху са дивљењем, јер се и Бели свиђао. То беше први мушкарац за кога су оне чуле да је тако рекла. И онда, наједанпут: она се издвоји из гомиле, не обазирајући се нинакога, приђе Кнапу да му честита... Другарице задрхташе. Бела се врати потом слободно, и насмеши се сама себи. Дубок утисак учини тада на њу тај моменат узбуђења! Беше то као један мали преображај.

По њој самој се од тога разли осећање неразумљиво, али узвишујући, оно јој даде снаге и бодрости. Исто тако као што је ово сад Кнап учинио, учинила је и она, што нико други не би смео. Охрабри је мисао да она има у себи што други немају; и све то учини да јој омили њен поступак, и учврсти жељу да у одлуци истраје.

Отада, он поче долазити сваки дан изнад школе и изводити вратоломије, тамо где се плавило небо. Чим би се чуо звук мотора, другарице би погледале у Белу; она би за моменат задрхтала а онда је смирено слушала даље, убеђена да је то њој намењено.

Но дођоше и прве тешкоће. Сви дознадоше да се Бели свиђао авијатички наредник; другарице јој нису смеле ништа рећи, родитељи још мање, али она осећаше то. Кнап се заљуби нагло и поста још збунљивији, незграпан, мучан. Бели се и то свиди на њему; она скоро радосно прими све те тешкоће, осети нарочито задовољство што мораше да поведе борбу... Њој одговараше таква једна необична љубав. Уза све то Кнап јој се поче допадати и као мушкарац, и то беше први мушкарац који јој се таквим учини, први на коме она пронађе одлучност, мускуле, црне науснице; а јунак је био, то јој је највише годило, а и то: што је њему требало помоћи и подршка, а она ће му је пружити.

Пет дана се и она борила сама са собом, размишљајући шта да учини. Тих дана је најжешће изнад школе и кућа грмео бели „Девотин“ исказујући осећања свога господара. Она је то знала. Дође јој га жао. И она схвати: оно вече он, свакако чувши њихов разговор, побеже не сачекавши је, увређен, скоро унижен; зато није ни долазио... А сада је у ваздуху већи од свакога владара! Ко му је раван од људи, сада међу облацима? И њој, ето, исказује своје осећаје, њој на земљи, тако громком риком, и тако одважним невиђеним подвизима. Бели дође жеља да га награди за ту пажњу. Зажели да га тога момента сестрински пољуби и охрабри. Искрсну јој пред очима његова слика: Кнап у плавом комбинезону после победе; Кнап грми небом, доле застају и слушају његову цику; Кнап, сав обучен до гуше, забрађен хаубом преко главе, са брилама на очима, јури ваздухом, као ретко који од смртних, на машини која му позајмљује своја крила... недостижан, такав необичан — и Кнап, оно вече, погурен, како бежи празном алејом чувши увреду: „Бела, зар ти са обичним војником“... Он је сада сам према сунцу! Он је сав њен, она то хоће!... Она хоће: тај младић заслужије њену љубав. Како јој је витешки само исказује, грмљавином из ваздуха!

Бела се сети једнога свога разговора са мајком; она јој је издалека напомињала, како је чула од директора очевог: да се његов син најчешће дружи са њом. Директор се радовао. А то је баш тај њен колега који јој је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

говорио: „Бела, зар ти, ти најмилија и најпа-
 метнија у школи, па са војницима, освести
 се”... Она из тога далеког разговора са мај-
 ком схвати шта би они са њоме желели; каква
 би то срећа била за родитеље! Али, Кнап,
 Кнап, зар он није лепши, а скромнији, узви-
 шенији, а повученији од свих? Та он је тако
 необичан... Зар његова бојажљивост на зем-
 љи, а луда храброст тамо у висинама не при-
 влачи, зар то није нешто несвакидашње?... Баш
 то, баш то! И она би хтела да је таква... Ње-
 га овде доле презиру, нико не обраћа пажњу
 на његове подвиге, а када људска крила горе
 брује тако силно и изводе вратоломије, они он-
 да сви стану и са усхићењем не скидају очи са
 те удаљене црне тачкице. Онда им је свима мило
 што је то човек горе, њихова крв, њихов род,
 горди су и видиш: на лицу им се чита радост...
 Тога човека, доле, у војничком оделу, не виде;
 пролазе поред њега. Њој веле: идеш са про-
 стим војницима!... Но она баш хоће; баш хо-
 ће да покаже наказност предрасуда; она ће
 да га престави осталима и да каже: то је тај
 одозго! то је јунак нашега доба, за три копља
 виши од свих вас; ви га, као бајаги, презире-
 те из „друштвених” обзира, из надмености, а
 упоредите се са њиме! Показаће вам он јед-
 нога дана, шта је и ко је и шта све може...
 Дође јој Кнап као јунак из бајке, којег дру-
 штво одбацује, а она његова заштитница. Осе-
 ти она то јасно, дирну је неправда, би јој га
 жао и дође јој наједном тако мио и узвишен...

Шестога дана када доби писмо, Кнап до-
 ђе на састанак озарен а ипак бојажљив; готов
 на одушевљење а и на поновно понижење, као
 што дотле беше научио у своме животу. Он је
 већ волео Белу.

Када је угледа, он стаде и поцрвене, не
 проговоривши ни речи, само је загледа и тај
 тешки поглед и њу устами. Била је са дру-
 гарицама и ове је оставише, радознало се ос-
 смењујући. Она му пружи руку, но он ни тада
 не могаше ништа да проговори. Сва крв му
 навре у образе, ноге отежаше, руке се неспрет-
 но оклембесише низ тело. Бели је годила та
 збуњеност. Она се победнички осмехну.

— Јесте ли ви то ових дана летели изнад
 школе и куће? упита га.

— Ја сам. Кнап једва изговори те две речи.

Пођоше према парку и Бела га кришом
 посматраше. Он је корачао тешко, лупао но-
 гама о калдрму, чинило му се сувише јако и
 војнички; био збуњен, изгубљен, са још црве-
 ним лицем. То јој се учини допадљиво! —
 „Сви велики људи су збунљиви пред женама”,
 помисли она, „нарочито пред женама које во-
 ле... А у ваздуху је...”

Лице му је било глатко, плаво, доста ле-
 по, са потајном вољом, одлучношћу, која је
 отуда однегде избијала. — Како би је он са-
 да узео у наручја, изнео једним скоком из
 тога парка где врви свет, понео негде у поља-
 ну, где су сами, узлетео са њоме у ваздух и та-

мо показао целом свету шта може. Да је сам,
 ван толиких погледа који га спутавају! Тамо
 где је он господар, где је његово царство! Овде
 је тако смућен, немоћан... Не смеде више да је
 погледа, а осећао је да иде уз њега, она, нај-
 лепша од свих, идеал његов.

Седоше на клупу. Она поведе прва раз-
 говор.

— Само да ми се не деси, боже не дај!
 мисли он, да поново будем приморан да је не
 видим тако дуго... Овако бих остао вечно!..
 Он се не усуди да јој то и каже.

Она му исприча свој разговор са колегом,
 директоровим сином, оно вече, који је и он
 чуо. Он подрхтаваше од љутине.

— Ја сам му забранила да ми прилази, ре-
 че му Бела. Већ сам се одлучила.

Кнап је захвално погледа. Он разумедо
 да се одлучила за њега. Несвесно потражи
 њену руку и нежно је стеже, осетивши од тога
 додира нешто неизрециво; она му је не истрже.

— Колико вам још треба до официра? у-
 пита га Бела занета мислима.

— Још једна година, одговори Кнап, са
 великом одлучношћу у гласу. И још топлије
 стеже њену руку.

III

Кнапу је то била прва љубав, нешто јаче
 пре тога он не беше никада осетио.

Понашао се необично. Могао се истога мо-
 мента, када мисли само на њу, могао се и за-
 плакати и раздрагати до песме, толико су њи-
 ме наизменично витлала супротна осећања. Се-
 бе је хватало како замишљено звижди и мисли
 на њу, и наједном би се онда трзао, а она
 лепа слика, мисао, илузија... шта ли, губила
 би се нагло и после тога настајала празнина.
 Мисао се губила, повлачила у дубину, а он би
 је узалуд дозивао понова: Бела! Како је она
 интензивно живела у њему. Како су се ружи-
 често бојиле ствари око њега њеним именом.

Пуна му глава Белиног лика, њених очи-
 ју, стаса и покрета; ретки осмеси које му је она
 упућивала у нарочитом расположењу (иначе је
 увек била озбиљна и горда) урезали су му
 се у сећање као уклесани, лебдели пред њим
 и дању и ноћу и изазивали оне пријатне, нео-
 дређене и танане мисли, као да етар подрх-
 тава. Он се разнежавао. Шта би учинио за њу,
 да може, да она затражи? Небо би освојио!
 Тада би му наилазила снага... Али остајао је
 миран и тих.

У њеном присуству, нарочито, само је ћу-
 тао; а тек кад се растану и ње нестане, он онда
 преживљава понова тренутке и постаје му све
 јасно, све, како је требало да се држи и шта
 је требало да јој каже. Тада се љутио на себе.

Само је горе, у ваздуху, показивао праву
 слику, шта му је на срцу, тамо где је он био
 господар и сила; ту је он долазио до пуне вре-

www.danas.rs

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Већ је то знала његова машина, највернији му друг, она га је слушала, подавала се његовој руци, његовим мислима и свакога дана он је звуцима парао небо и тако описивао словима њено име Б-е-л-а. Та четири слова њенога имена исписана звуцима, пламеном траком, лебдела су над земљом, остајала у простору и полако дизала се у васиону. Бела! то нико још не беше доживео. А онда би наједном машини отварао пун гас и претапајући се и сам у крилатог витеза који блуди небом, јездио, помамно, урлајући међу поплашеним облацима. То му је годило, јер га је и она чула, а то га је умиривало.

Кнап је тад осећао да је живот леп, да то настаје срећа. Бела је била лепотица, најлепша у граду, а његова. Све је почињало бивати лако, пријатно, мило — и рана јутра и вечери, и служба и небо, а нарочито небо... Али је понекад наилазио облачак: он се сећао да је наредник и много непојатнога било је везано за то осећање. Доста је и то да је примећивао како се и Бела некада бори. Он јој је бескрајно захвалан! Шта би без ње? А постаће официр, збациће оно: „подофицирац“, обућиће униформу са епалетама и тада... — он није смео даље да мисли.

То су били настали његови дивни дани, први тако јасни откако је у војсци; он се због нечега радостан јутрима будио. Устајао оран, са сенком среће, као остатком пресаћалих снова протекле ноћи. Трчао је на летење, и, озго гледао на њену кућу и њихову заједничку вечерњу алеју. А јутра су била коасна, небо прозрочно, пречисто, он се озарено машином бањао у плавкасти, освежујући божији етар... Већ су тамо треперили рани сунчеви зраци, када се он успињао и пријатно су га грејали. Грејали су га са њима и мисли на њу и нада да ће је до вече видети.

Тако то потраја дуже, неколико месеци.

А онда дође неочекивана несрећа.

Кнап се једнога јутра тек вратио са летења и замишљено скидао одело мислећи на „лупинге и тоно-е“ што их беше извео у ваздуху, не могући се отети томе утиску, кад дотрча ордонанс командантов, сав задихан, и брзо — упола изговарајући речи, баш као да се земља проломила — изговори:

— Зове вас командант... 'Итно је!

Командант је био строг. Ордонанс би се сломио да што пре изврши његово наређење. Командант је увек био озбиљан, љут; на све немилосрдан. Заслуге није примећивао нити ценио, али погрешке! то му је била страст да их проналази, и онда је викао, праскао око ситуације, да је све грмело, а он као да је уживао. Он је у пуку знао само себе и никога више; све друго било је потчињено, незнатно, све његово и ради њега. Ако би неко учинио нешто запажено, приписивао је он себи, пуку, а нешто лоше: тај је лично имао да сноси

последнице, да бежи из пука, јер кужи све... Онда је њега лично увредио!

Он Кнапа дотле није никад звао, зато Кнап пође брзо, размишљајући: Зашто ли га то зове? Да није видео „лупинге“ и допали му се? Да неће да га похвали и пошаље негде на аеро-митинг, у иностранство, и Кнап ређаше пријатне мисли... Командант још никога не беше јавно похвалио због летења иако је пук био чувен по пилотима, можда ће сад да му каже: „Кнап! посматрао сам летове, то су класа акробације. Како оно ти то правиш“... а ја почињем да објашњавам... „ајде, ајде, па ћемо те послати на аеро-митинг у Цирих, па пази како ћеш“... Кнап уздрхта. То би било! Чуло би се, а он би и изводио, чудо би створио. Па Бела!... Она би рекла... не, не би она рекла ништа, она би само ћутала, а осмех би јој лебдео на уснама, он зна добро шта би то значило. Ала би се и превртао до саме земље Швајцарске...

Командант га дочека грубо:

— Наредник Кнап, ти си наредник 15 ескадриле?

— Јесам, одговори Кнап упола гласа, а већ изгуби нагло нит пријатних мисли.

— Јеси, али и ниси! Ја ти кажем да ниси. Какав си ми ти наредник кад ти је у јединици неред? Командант подиже глас.

Никада Кнап дотле није добио примедбу на рад у јединици.

— Јеси, велиш, ти наредник — настављао је командант, а ко треба да ти обиђе магацин и нужник и да види ону паучину горе, ја или ти? Чија је то дужност? Јеси ли јутрос обилазио?

Кнап се сети да је то дужност његовог дежурног каплара, а појми брзо да то беше нарочита страст командантова да обилази нужник и тражи паучину по таваници. — Значи, каплар није обишао јутрос — помисли он. Несрећа! Он одговори онако како је било:

— Морао сам рано на летење, а наредио сам каплару да обиђе...

— Не изговарај се, не изговарај се, разу-меш! повика командант. — Какво летење! Летење је друго, а ово је друго... Мене се твоје летење не тиче, али... за ово ћеш ми платити; — а, отеже он нагласак, нисам ја знао: па ти мени не одржаваш чистоћу како треба, ти мени, брајко, ствараш неред. Шта би да је ко дошао случајно од старијих па да то види? Море нећу да се објашњавам... и он учини покрет руком, свима добро познат.

Кнап претрну. Он је знао да командант полага све и сва на чистоћу круга; сећао се кадгод је имао да дође неки старији, поткресавала се трава, кречиле се стазе, рибали се подови, а за летење се није ни питало; то је долазило само по себи.

— Код тебе сам приликом прегледа нашао неред, паучина на греди у споредној просторији, док се поново не уверим у ред, теби

нема излаза у варош... је си разумео? На своје место!

Кнап изађе црвен у лицу, ошинут, притиснут нечим тешким и неправедним. Он и не схвати одмах какву казну изрече командант, само га је болела примедба, у глави му брујаху речи командантове и лице његово, љутило, страшно. Па тек онда наједном схвати: забрањен је излаз у варош! А Бела, а састанци?... Она се наједном удаљи од њега, све се преврте главом доле и оде негде у амбис. Он схвати да их то раздвојише, а док поново добије дозволу, док се командант увери у ред... збогом остај! она ће већ бити туђа.

— Али зашто, зашто то? брујаше му у глави. Беше му као да су га маљем ударили. Зашто? Слика Белина му је играла пред очима и нагло се губила. Он осети да је она сада далеко, далеко од њега...

Никад није осетио свирепију казну од ове; као да га затворише у ћелију, пресекоше по пола. Она тамо а он овде. И нема помоћи: она је изгубљена! И то наједном, изненада — мишљаше он. Одоше дакле моји лепо дани, одоше...

Са равница се спуштало вече; сунце се беше распинуло ниско, бујно падало само са једне стране и просто плавило сјајем. Као поплава. Па се некако дуго праштало са пољима и лагано замирало за даљине. Поља су се светлела рујевог бојом, као озарена безбројним кандилима.

Аеродром је миран... летиште празно, хангари позатварани, касарне ћутљиве. Официри су још од подне у вароши, само у другом крају, у једном углу касарног круга врло је од војника који се спремаху за вечеру.

Време је за корзо. Кнап је био сам у соби, остали су се разишли, куд који; а он посматраше кроз прозор раван пред собом, угнути Београд који се већ светлуцао и паде му поглед на висине, на небо, на којем владаше тога момента нема недокучива тишина. — Колико болова, јада, неправди, јаука... оно слуша и гледа разапето над земљом! дође однекуд Кнапу мисао... Његов је један, незнатан, али му се чинио огроман, тако дирљив. Мисао му се одвуче ка шеталишту, остави небо и светске јаде и он се замисли: шта ли она сад, баш овога момента ради? Погледа ли га, мисли ли, очекује ли... Сад тамо врви од глава, али њу интересује само једна, његова. Од сваког униформисаног лица она се трже. И видиш, узела је њега, наредника, и заволела, а он је вара... не долази, натерује је да га чека. — Беспомоћна је сад, — мишљаше он, а ја затворен!

Онда опет, сетивши се оне мисли о небу и светским јадима, узе да је развија — „Све је то и ситно и крупно, како се узме... Данас је на пример он летео и посматрао озго ово местанце где се састају: била је то мала, празна и безначајна алејица, једва видљива, тешко

ју је и пронашао, свега два реда дрвећа, као травчице. А за њега шта је значила! Одозго је била то ништарија. Па и цео онај парк, па васколики Београд са пет хиљада метара висине мртав је, мртав, сличица једна непомицна и беживотна. Одозго је то савршено ништавило. Међутим он је добро запазио — она мала уличица Белина, њена шћућурена кућа са (одозго једва видљивом) баштицом, како му је била мила! Само тај кутак на земљи посматрао је он зането под собом, остало је било равнодушно. Бела је бојила све то својом чари, она је давала живота ђачкој алејици и тихој улицици куд је Кнап пролазио. Над њоме је Кнап направио три лупинга да их тако поздрави; и кад се исправио и погледао под собом, њих више није било. Наиђоше кућерине, паркови, шуме, виле, летњиковци... али он не хтеде да гледа. Равнодушно се протезао Београд,

— И она ће га вечерас узалудно чекати!.. Шта га се тиче све друго, он само за њу зна, у целом Београду, у држави, на континенту, на планети... Чекаће га: А пошто га нема, можда ће јој прићи директоров син. Очи ће јој се можда овлажити кад види: прошло четврт, пола сата... а њега нема. Директоров син ће је пецнути. Он је дрзак. Да је ту у том моменту! Он би му једним ударцем разбио нос, па би после, чим је види, километре бежао од ње... Али зашто ли ме казнише, мишљаше он даље — то да ми је знати? И могу ли коме да се пожалим, да кажем: Чекајте! па је ли то право? Шта сам учинио у ствари? Био сам на летењу, командир ми је наредио „Кнапе, иди и прави акробације над Београдом... одмах”. И ја наредио каплару — обиђи просторије. Али кад хоће несрећа она хоће... Само јутрос нисам сам обишао и баш јутрос је морао паук да исплете своју мрежу на нужничкој греди, а тај блесави каплар да то не види. А командант је видео... Па кад сам сишао са летења, командир ми каже: „добро је било, Кнап, одлично. Гледао сам како си разбуцао онај бели облачић”... а тај облачић је био леп, округлао, мекан као свила и путовао негде, за једним великим... Али паучинаста трака на нужничкој греди је претегла по важности! А да се ја случајно нисам вратио из ваздуха? Да сам рецимо остао у „лупингу” и слепо се уз земљу сав смрскан... онда би се командант свакако мање узбудио него од паучине!

Кнапу изађе пред очи слика, први пут сада откада лети: он пада, а не може да исправи аероплан, земља јури... све ближе, он чека. И наједном: бум, све се скрши, земља са њим заједно поче негде да пропада. Он се слепо уз њу и само маса крви и меса, не могу да препознају ко је. Свет трчи. Сви вичу: „авијатичар пао! Јадник, нема од њега ништа. Једна мрља само. А гледали смо дуго како се преврће, тај је сваки дан изводио”... „Па то је Кнап” — узвикнуо би један — познајем га!”

Кнап устаде нагло. — То је глупост, али је

WWW.UNILIB.RS
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
 могло и бити — помисли. — Па опет, па опет је паучина важнија!.. али нека, жалиће они! Све му сад наилажаху такве мисли, није могао да их се отараси. Кома да их изјада? Кога има? Он се сети: да му је жив отац једино би га он узео у заштиту, и то сигурно! Он би им показао. Кнап је био убеђен, он би дотрчао и подвикнуо:

„— Еј, еј, потпуковниче! не иде то тако! Мој син лети и гине, шта је паучина према томе?... Где год треба, најопаснија места у групном летењу — ајде мога Кнапа! Кад год треба најсмелије акробације — опет мога Кнапа, а када треба признања, онда су официри напред, а он марш у касарну!... Вичете на њега као на последњег, а у ваздуху, кад вам је најбољи, онда је добар... Кад вам неко каже: „имате одличне пилоте, храбре, они су наша узданица"... а ви растете и важно одговарате: „да, то је мој пук, моја заслуга, ја сам то извезбао"... а овамо!... Е па не може то тако, син је то! Он ће погинути, али, господине мој, син је то! Он ће погинути, али господине мој треба то и признати! Зашто мој Кнап не може у варош? И он је жив, има срце, и то какво! Силније је од многих? Кад може сваки дан са њим да узлеће”...

— Отац би уистину тако поступио да је жив — мишљаше Кнап; енергично би скресао све у очи команданту, иако је сељак и у сељачком грубом оделу, још како би га он узео у заштиту! Командант би само зинуо...

Сунце се било изгубило, у соби настало мрачно. Кнап изађе и крете се по аеродрому, онако без циља. Али га ноге понесоше онамо куд се иде ка вароши. „Идем! помисли он. Сад је баш време... а командант је можда и заборавио”. Срце му при том поче дрхтати.

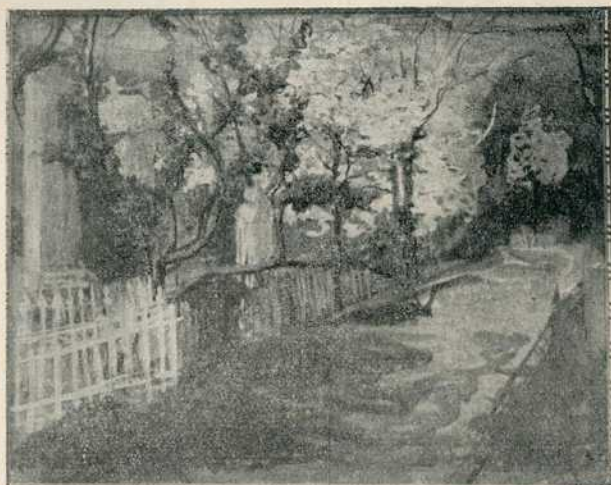
Близу излаза, неко га викну именом и он се нагло окрете. Њему иђаше стари Ледовски, бивши царски руски пуковник, а сад надзорник летилишта, Кнапов пријатељ. Брада му се треса, толико је махао и нешто говорио:

— А ја вас вичем, Кнаповићу, здравствујте! Куда? Како вам то лице? Пријатељу — он га узео под руку и можда схвати његово стање — ја стар човек, све, све што имам то је да гледам још мало овај залазак сунца и ову лепоту што нигде нема него на земљи... све мени пропало, а још мало па ће се и ово изгубити за мене... слушајте ме! Ледовски поћута — ви морате истрпети, ви морате истрпети до официра! Та једна година, то није много према ономе шта ће после бити. Све ће да прође — послушајте само, све, па и ова лепота на земљи око нас и то ће изумрети за наше очи. — Ледовски рашири руке као апостол. Ајте са мном, ја ћу да вам причам.

И Ледовски га повуче собом.

Живоџад Вукосављевић

(Наставиће се)

Надежда Петровић: Старо београдско гробље

Прилози за историју Београда:

Карађорђевог конак у Београду

Карађорђе је ослободио Београд 1806 год. Бавио се у њему прилично дуго и поред свих ратних операција. Као што је познато, Београд му је био престоница, али се не зна тачно, бар до сада није објављено, где је био његов конак. Карађорђе је био сав војник. Највише се бавио у логорима, али ипак морао је имати у Београду и конак, како се то онда казивало. Где је био тај конак? Која је то кућа и да ли још постоји?

Има о томе више верзија, има претпоставки и предања. Једно од тих изнећемо и ми, колико смо могли да саберемо података, остављајући историчарима да они то веродостојно проуче и утврде.

Изгледа, по свима знацима судећи, да тај конак још и данас постоји у Београду, да кућа у којој је боравио Карађорђе у време првог устанка још траје своје дане, на београдском Дорћолу, мада шира јавност слабо што о томе зна.

Карађорђе је кренуо из Тополе, али је хтео да освоји Београд не само зато што је то била престоница београдског пашалука и седиште дахија, или пак што је то била стара српска престоница, него и због тога што је Карађорђу као добром стратегу положај Београда био потребан из стратегијских и економских због веза са Сремом и снабдевања из Срема.

Није дакле чудо што је Карађорђе по освојењу 1806 год. узео Београд као своју престоницу. А то није био случај са Књазом Милошем, који је дуго избегавао Београд, изгледа због његове војничке и политичке ветрометине.

Рекосмо да слабо има доказа и докумената о кући у којој је боравио Карађорђе у Београду, али су предање и вероватне чињенице најважнији документи у овом питању.

Пре но што бисмо се упустили у расматрање и излагање предања, грађе и вероватних чињеница, да заронимо за часак мислима у онај Београд из самог почетка 19 века и његов атар, да створимо себи колико толико слику тадање вароши.

Дабоме у то време ни помена о данашњем Београду. Крајем 18 века била је већ завршена рушилачка „грађевинска“ политика Дахија. Београд је тада слабо личио и на онај

град из 16 и 17 века. У време доласка Карађорђа и српске војске Београд није више имао ни велелепне дворове Принца Евђенија, ни чврсте високе куће Дубровчана. Много је било порушено. Од старих времена остала је тврђава и варошке капије. Камените зграде се више нису правиле, на њихова места долазио је један нов грађевински стил — балкански — или српски, ако хоћете, али под именом „турског“ стила.

У то време тврђава је била главни део Београда и у њој су становали војници, старешине и чиновници — власт тадања, а изван градског платна изван Калемегдана била је права варош, или, како се тада говорило, чаршија. Ту су становали трговци, занатлије и све оно што није престављало власт. Тај варошки појас није био тако велики. Варош се рачунала од градског платна до варошких капија. Граница би се могла повући од Калемегдана Дунавом до данашње цркве на Дорћолу, или нешто даље до пијаци, па од прилике Позоришном улицом на Позориште, односно Стамбул капију, па Топличиним Венцем на Варош капију и преко Фрушкогорске ул. и Лаудановог шанца на Саву код Сава капије. Ипак ни простор од варошких капија па до Калемегдана није био потпуно насељен. Тадањи крајеви Београда су се називали: Јалија, Дорћол, Зерек, Дубровачка чаршија.

Највеће насеље и најгушће, па и најстарије, јесте Дорћол, уз њега се везује Зерек (околина данашње Бајрак џамије), па Дубровачка чаршија која води ка Саборној цркви, и ту је надовезано српско насеље са Варош капијом и доле испод шанца Савамалом. Од Дубровачке чаршије, назване по Дубровчанима, који су је и створили и која у ствари везује два пристаништа Дунав и Саву, — ишле су четири артерије ка унутрашњости Србије: Видински пут, отуд и сад Видинска улица, две варијанте цариградског друма (данашња Васина и Кнез Михајлова улица) и преко Варош капије пут за Савамалу, који је водио у крајњој линији за Босну, а ишао је поред Ђурђевог Брда преко „Цареве Ђуприје“. Дорћол, Зерек и Дубровачка чаршија (данашња улица Краља Петра) то су била густа насеља. Данашња Васина и Кнез Михајлова улица, то су били друмови, који су се тек

WWW.UNILIB.RS

насељавали и који су имали све ређе кућа у колико су се ближили варошким капијама.

Тако је на пример један од великих ханова-сараја био близу чаршије и то на месту где је данас Жељезничка дирекција испод зграде Народне Банке и то је био познати господотски хан, а тамо где је данас Француско-Српска Банка био је неки сељачки хан нижега ранга, и то је био један од првих на који су сељаци наилазили улазећи у варош кроз Стамбол капију. Тај хан дуго је био познат под именом Јамадијиног хана. У данашњој Васиној улици по где која кућа, као и у Кнез Михајловој. Цео онај простор где је данас Универзитетски парк био је турско гробљиште почевши од Тулбета код старе Управе града, па све до данашње зграде Класне Лутрије. После варошких капија није се рачунала варош, иако је где где и била која кућа. Простор где је данас Народно Позориште и Ратнички Дом био је пустилина и у главном је служио Турцима за извршење смртних пресуда — набијање на коља. На томе месту погинуо је и ђакон Авакум.

Данас позната Скадарска улица, тада звани Скадарски поток, са по гдегде којом циганском или српском цатрљом сличним онима у Савамали (данашњој Карађорђевој улици), била је засебно насеље ван вароши. Најгушћи део вароши, сем Дубровачке чаршије, био је на простору где су сад улице: Душанова, Страхинића Бана, Јованова, Јевремова, Симина и Југовићева од Дорђола и Зерека па све до близу данашње Позоришне. Тај простор је био са новим грађевинама Српско-Турскога типа, једносратне или двосратне са тремовима, јаким надстрешницама, харемским дрвеним решеткама, куће покривене ћерамидом а опкољене густим и пространим баштама, заграђене високим зидовима или тарабама. Тај је простор био испресецан масом кривудавих сокачића, јер је у то време свак зидао кућу како је њему згодно било и окретао како је хтео.

У томе сплету било је и неколико повећих новијих зграда за паше и бегове. Понајвеће зграде су ницале на самом Дорђолу и Зереку око некадашњих дворова Принца Евђенија, чије су остатке ондашњи становници називали „Пиринчаном” (Принчев хан). Да напоменемо овом приликом да Дорђол значи — „четири сокака”, а Зерек значи — „лепи изглед”. Тај део дакле, где је Дорђол и Зерек, то је био центар вароши, отмени крај тадањег Београда и све и сва у то време. Ту су становали и Турци, и Срби, и Грци, и Латини, и Немци, — трговци и занатлије, и све оно што је било мирније и богатије. Тај је крај дуго служио за центар, управо све до половине 19 века, све док Београд није почео нагло да се шири на другом крају и да добија карактер чисто српске вароши. Тако је било све до времена кад је српска Варош капија почела

брзо да се развија и пружа новом Господском доцније Бранковом улицом и кад се српско гробље преселило са Зеленог Венца на такозвано Старо гробље код Батал џамије, које је под тим именом познато данашњим Београђанима.

Није дакле чудо што ћемо почетком 19 века ту на Дорђолу наћи и конач Карађорђево, јер је и Доситеј имао своју кућу ту у близини, а и кнез Александар Карађорђевић, син Карађорђево. Позната је ствар да је Блаженопочивши Краљ Петар, пролазећи кроз Београд и идући у Босну да диже буну, провео једно време у Београду на Дорђолу кријући се због Обреновића на тавану куће својих пријатеља Тирића. Тирићева велика кућа налазила се отприлике на месту где је сада „Ђердап.”

У то доба ратовања Карађорђе није имао ни времена ни воље да сам себи зида конач, него се морао послужити једном од тих већих и удобнијих кућа, коју ћемо сад одмах и наћи у томе најгушћем Дорђолском насељу.

Нека крива и узана улица, мало нивелисана и слабо калдрмисана водила је тамо негде почев од Бајрак џамије, од Дубровачке чаршије ка Пиринчани и даље. Она се управо одвајала од Дубровачке чаршије са Зерека и водила кроз Дорђол између беговских кућа и башчи. Задржала се доста дуго та улица и после Карађорђево доба, и доцније добила је од стране Београдске општине име *Тројанска улица*. Данас она не постоји. Крајем 19 века и она је отишла. У тој улици био је читав комплекс новијих кућа Српско-турског стила, новијих за то време. Неколико паша и бегова и богатих трговаца ту је становало. У једној таквој, коју је Београдска општина, крстећи улицу, нумерисала са бројем *пет*, каже предање са Дорђола, боравио је и сам Вожд Карађорђе са својим штабом.

Из Дубровачке чаршије, силазећи низбрдном улицом, доцније названом Тројанском, остављајући лево Бајрак џамију, на једно тристотине корачаји налази се на левој страни улице једно имање ограђено каменим зидом и са великом дрвеном капијом, коју је општина почаствовала са бројем *пет*. Испред тога имања било је још једно обележено бројем један. Изгледа да су и број 1 и број 5 били једно имање раније јер су се допуњавали распоредом својих зграда. (Бројеви 2, 3 и 4 Тројанске улице били су на супротној, десној страни.) Кад се завири кроз поменућу велику капију и прескочи натрули праг види се пространа башта. Двориште око самих зграда је било калдрмисано. Главна зграда је на средини, велика, двосратна, са удобним и пространим тремом. Неизбежни теферич. Трем је окренут истоку, а са јужне стране, према капији, воде двоје дрвене степенице на „горњи бој”, како би се то онда казало. Улазак у приземље је са источне стране.

Према самој уличној капији, далеко неколико метара од ње, на десном углу зграде је главни улаз за горњи бој. Стрме дрвене степенице воде право на тесерич, на покривени и стаклом затворени трем, из кога се после одлази у одаје. На истој страни, а на левом углу зграде постоје исте такве само мало уже степенице, које такође воде на горњи бој — позади одаја —; то су споредне степенице. Велики кров прекривен ћерамидама и са великим настрешницама одаје прави тип наших кућа из тога времена.

Десно и лево на узбрдном терену дворишта и баште још неколико мањих зграда рекло би се разбацаних без реда. На многим прозорима, а нарочито на оним спореднијих зграда, са спољне стране тамо према Калемегдану било је гвоздених решетки, од којих су неке постојале још до пре две три године, док је било тих споредних зграда. Све зграде које су биле на оном делу терена обележеном са бројем један порушене су недавно. Многи ће се сетити да је један угао од тих зграда улазио дубоко у асфалтни тротоар.

Чији је то конак био у оно време, почетком деветнаестог века? Кажу, био је неки Алај бег, богаташ на Дорћолу у време Дахија. Можда је то био његов конак или неког његовог пријатеља. Алај бег живи још и данас у усменим народима по своме богатству и по оној народној изреци „о Алабеговој слами“, коју су развлачили свакако после његовог напуштања Београда. Долазак српске војске у Београд најурио је многе богате и грешне.

Одлазиле су са дунавског пристаништа пуне шајке људи, жена, деце и ствари низ Дунав за Видин, Цариград и даље. Куће и имања продавали су будзашто. И Алај бег није могао избећи тој судбини.

Кад се успнете на горњи бој стрмим, затвореним степеницама, наћи ћете се у пространом, видном трему, или претсобљу, како се данас каже. Пространство те одаје казује одмах отменост конака. Таваница од растовине, као у свима одајама, леп и широк поглед на башту и преко зида. Цела источна страна трема у стаклету; то је одаја, која је у оно време могла свакако да служи за „диван“ (за разговоре) многим. Из тога претсобља воде петора врата у разне одаје, а средња у „кућу“, где је огњиште, у кухињу како би се сад казало. Једино та кухиња је поплочана циглом, иначе све одаје имају „патос“ дрвени. Врата на одајама од тешке растовине, не баш тако луксузне израде, са изузетком у колико се доцније није поправљало или мењало. Нарочито су лепе и простране две одаје — собе, једна на левој, друга на десној страни, правилна облика и са по два не баш тако велика прозора, али видне и удобне. Иза сваке од ових соба по једна помоћна, узана одаја, која би могла да служи као спаваћа соба. Те су собе биле интимније и са по једним про-

зором. За оно време те одаје су биле и про стране и довољно високе и није узалудан глас на Дорћолу, да је та кућа била једна од најотменијих своједобно и у томе крају. Наравно мисли се на грађевинску отменост, а становници су се мењали. Приземље је са таквим истим распоредом, само је простор испод трема са источне стране отворен. Дебели дрвени стубови показују сву солидност и брижљивост зидања.

Да ли је ту са тога пространог трема, тик уз некадање двореове принца Евђенија и на домаку београдске тврђаве, Карађорђе издавао заповести својим момцима и гледајући у сеновиту башту стварао планове за своје ратничке операције? Кажу да јесте.

По предању, кућа је припадала неком паши или бегу, затим по одласку Турака прелази из руке у руку. Купује је неки Грк или Цинцарин, трговац; а и ко би у то време други имао пара! Затим та кућа долази у власништво једног српског трговца — оца пуковника Ванлијћа, команданта Дунавске дивизијске области прошлога рата, који је умро на Крфу.

Од трговца Ванлијћа кућа прелази на неког другог Дорћолца, па на породицу Ђеме. Један Ђема је био апотекар на Дорћолу, а други — Васа Ђема био је, до рата познат Београђанима, полицајац и сарадник „Вечерњих новости“. О смрти Васе Ђеме зна се да је умро прошлог рата, и то оног дана и часа кад су Аустријанци ушли у Београд. Био је као полицијски писар дежуран у дорћолском кварту, кад су му телефоном јавили да све власти морају напустити Београд, па и он, јер су Аустријанци већ ушли. Примео је вест телефоном, пустио слушалицу и — умро. Сахранили су га Аустријанци нашавши га у канцеларији на поду.

Он је, можда, знао и нешто више о историји те своје куће, коју је наследила његова сестра Персида, удата Констандиновић, данашња власница куће, иначе сестричина покојног Чедо Мијатовића, нашег познатог академика.

Данас нема више Тројанске улице, ни капије са бројем пет. Нема више ни оног каменог зида, нема ни зграда на имању под бр. 1. Блок модерних кућа између Јованове, Краља Петра и Страхињића Бана улице залепио се својом четвртном страном за имање некадање Тројанске улице броја 1 и 5.

Нивелисањем је подигнута Јованова улица тако да су последње зграде из Тројанске улице бр. 1 биле једва метар и по над асфалтом, а Страхињића Бана улица такође уздигнута и насута оставља у рупи некад сеновиту башту Карађорђевог конака.

Ако сад хоћете да видите зграду за коју се верује да је био Карађорђев конак спустите се у Страхињића Бана улицу и на вратнице број 28 сиђите низ приличан број степеница у башту. На дну баште видећете двоспратну

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

зграду са великим тремом; то је историјска зграда са чије леве стране се налазе и главне и споредне степенице за „горњи бој” и одаје у којима је кажу, становао Карађорђе за време свога живљења у Београду.

Пред кућом, а крај капије у Тројанској ул. бр. 5, у дворишту био је бунар лепе хладне воде. То је био важан објекат за удобно становање у то време; али водовод је уништио бунар, нивелација збрисала Тројанску улицу, а место где је била капија са бр. 5 притиснуто је неком великом палатом.

Кућа бр. 5 у некадашњој Тројанској улици.
(Рад сликара М. Бузацића 1912 године)

Једино још зграда није збрисана и она стоји са својим тешким растовим вратима и растовим таваницама. Тек само на једном прозору са северне стране, данас без икакве потребе, има један прозор са примитивно израђеним шипкама од гвожђа.

За ту кућу се зна да је пре стопедесет година зидана, да је у то време била најотменија и потпуно господска. За њу предање шапће да је била и Конач Карађорђево. Нећете из тапије, која је новијег датума, ништа сазнати. Можда би отац Васе Ђеме, или какав стари Дорђолац, нешто више знао. И тради-

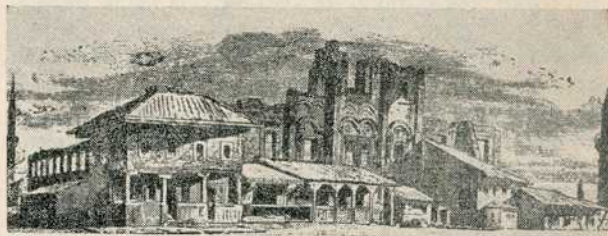
ција и предања су морала да се ућуте, јер једно време у овој држави ни о Карађорђу се није смело гласно говорити. Има једна слика и данас у тој кући. Једна уметничка уљана слика рађена пред рат 1912 г. На њој се види тај конач ограђен са високим каменим зидом наоколо и као фасада узета је страна из некадање Тројанске улице. Хтео је сликар да сачува успомену, а власник и данас чува ту слику.

Од оних споредних зграда, које су могле Карађорђу служити за послугу и момке, нема више ништа. Све је порушено из Јованове улице и можете видети само један „плац” дубоко испод нивоа Јованове улице.

Лепа је и сад та зграда, тај стари конач, добро очувана и можда ће још моћи да служи, ако је савремени мајстори не замене каквом палатом сандучаром. Несумњиво да се предање узалуд не плете око те куће, око тога пространог конака, који је могао да послужи и паши и великоме Војду. Тип је наше куће, није много луксузна, али темељна и удобна, налази се, у центру старог и прастарог Београда.

Штета што је нивелација натерала тај конач да се увуче доле, да се скрије од данашњих погледа, као да хоће да бежи од данашњице. Да ли је то београдски конач Војда Карађорђа?

П.

Стари Београд: „Пиринчана” (Дворац Принца Евђенија)

Из београдске прошлости

КАКО СУ ПОДИГНУТА ЗВОНА НА САБОРНОЈ ЦРКВИ

догађај био је веома смео подвиг, који је кнез Милош учинио као наследни самостални владар.

ПРВО ПОЗОРИШТЕ У БЕОГРАДУ

Све до године 1830 Кнез Милош је врло обазриво водио српске послове, вазда у складу са турским гледиштем и турским жељама.

Тек доцније, кнез Милош је почео да истиче своју државну политику, која често није била у складу са турским гледиштем.

Године 1830 на светог Андреју кнез Милош је проглашен за наследног српског владара, под султаном Махмуд Ханом, и отада он почиње да води јасније, енергичније српске ствари, не више као први чиновник султанов, већ као самосталан српски владар.

Први видни знак те његове оријентације било је *подизање звона на Саборној цркви*.

Фебруара 1830 године тадашњи управник Београда војвода Петар Цукић почео је да подиже звона. Дотада ниједним гестом није одавао Београд да је православни град. Турци су на ову велику новину мрко погледали и били веома незадовољни.

Ради тога паша је позвао Цукића на одговор у Град. Тада је паша веома осорно упитао Цукића: „Како си смео без дозволе да подижеш звона“, и да ли знаш да ради тога можеш погинути од турске руке.“ Цукић се овом претњом није дао збунити и храбро је одговорио паши: „Знам, знам ефендум-паша, ако подигнем звона могу погинути од турске руке, а ако их не подигнем ја ћу погинути од руке мога господара књаза-Милоша. Ја више волим да погинем од турске руке, него од руке мога господара као непослушни његов чиновник.“

Овај смели и енергични одговор Цукићев збунио је пашу и он је на то само слегао раменима. И тако за кратко време звона на Саборној цркви била су подигнута.

Кроз више стотина година нем, Београд је проговорио и кроз звуке звона објавио свету да је Београд српски, православни град. Прва звона забрујала су уз велику свечаност и још веће одушевљење народа. У препуној цркви отслужена је била свечана литургија, а кад су забрујала звона народ је, крстећи се, падао на колена. Турци су на све ово разуме се, мрко гледали, али нису ништа предузимали, само у мумлању давали су одушке своје гњеву и нерасположењу. Народна радост и веселје било је неописано. Вино се толико трошило да је, текло и улицом. Овај

Прво позориште у Београду било је у Краљевој Пивари. Позориште је било веома примитивно, на дну простране позорнице била је импровизирана позорница, која је била подигнута на више малих буради, преко којих су биле постављене даске. Неки „мазало“ насликао је кортину — завесу, на којој је била насликана нека алегорична слика: — вила са лиром у руци.

Први редови седишта били су од обичних сламних столица, задњи редови биле су дрвене клупе, а иза тога налазио се велики простор за стајање, који је заузимао половину дворане. Са десне стране била је импровизирана ложа за књаза, која је била превучена српском тробојком и у којој су се налазиле доста угодне фотеље. У ту књажевску ложу улазило се споља са улице кроз један од прозора. Сваки комад почињао се једним хором. Пошто су отпеване биле две-три песме, које су тада биле веома популарне, као: „Чуј Душане тебе војска зове“ и „Праг је ово милог Српства“, — отпочињала је представа. Једнога дана и књегиња Јулија је зажелела да дође у то прво српско позориште. Давана је једна шаљива игра: „Путник у Лици“, сиже је био врло комичан, изазвао је весео смех у публици. Сиже тог комада био је отприлике овај: неки путник са пртљагом, дочекује га дебели крчмар и још дебља крчмарица, дубоко клањајући се пред овим ретким, одличним гостом. Гост им изјављује да је веома уморан и да жели што пре да се одмори.

Он из своје торбе вади једну кутију са чајем и један пакет са кобасицама — крем-виршлама, даје крчмарици и моли је да му скува чај и да обари кобасице. Док се он мало раскомотио и пошто је крчмарица поставила за вечеру, гост је сео, угодно се наместио и сервијету је везао око врата, чекајући на вечеру. Мало после крчмарица носи једну чинију која се пуши и меће на сто. У чинији налазила се скувана сва кутија чаја, густа као неко зеље, а поврх тога обарене кобасице. „Ево, милостиви господине, све су вам скували.“ — „Шта је ово“ — узвикну запрепашћени гост. — „Па, милостиви господине,

ваш чај, лепо смо га скували, нисмо жалили масти". Запрепашћени гост се хвата за главу и узвикује: „Ух, ух, ух”, а дворана се тресе од смеха публике. И сам књаз и књагиња нису могли а да се слатко не насмеју овом комичном призору.

ПОРОДИЧНИ И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ У ТУРСКОМ БЕОГРАДУ

Све до тридесете године цео начин живота и у отменим српским породицама у Београду био је оријенталан, копија турскога живота. Отада почиње нагло да се мења и приближује европском начину живота. Српски угледни људи ишли су у Мађарску и у Влашку, одатле су много шта усвојили и тако реформисали начин живота у својим домовима. За пример ћемо узети само тада богату и отмену кућу попечитеља Алексе Симића, која се налазила на Зеленом венцу, и која је тек недавно порушена. То је била велика, једноставна, двоспратна кућа са балконом, у којој се налазила у последње време Пореска управа. Дом Алексе Симића био је веома богато и раскошно удешен, пола у старом турском оријенталском стилу, а пола у модерном европском. Довољно је да кажемо да се у том дому послуга састојала из 14 служитеља: куварице, две собарице, кочијаш, покућар, баштован и његов помоћник и 4 „ћирице“. Један, који је у европској ливреји примао госте, други, кафеџија, чији је био задатак да кува и служи госте кафом, и чибукџија, који је доносио гостима чибукe и припаљивао их. Поред великог раскошног салона у модерном бидермајеровом стилу, налазила се и велика оџаклија, у којој се на оџаку кувала кафа и где су се налазили безбројни чибуци са ћилибарским такумима, богато израђеним у сребру и злату. Свуда наоколо у тој оџаклији налазили су се ниски миндерлуци, покривени скупоценим персијским и арапским ћилимима и свиленим сеџадетима — са многобројним јастуцима, уметнички извезеним са свилом и златом. На дну дворишта налазила се стаклара у којој се гајило цвеће, са којим су украшавани господски салони.

Овако су изгледале прилике и домови и осталих великодостојника. Таква је била и кућа брата Алексе Симића, Стојана Симића, која се налазила према двору, где је данас Руско посланство. Такве су куће биле Мише Анастасијевића, Пржића, Предића, Гарашанина и др.

Све до владе кнеза Александра Карађорђевића београдско друштво било је хомогено. Оно је било потпуно патриархално. Доцније, оно се дели у неколико категорија, које су имале свака понаособ свој засебни карактер, и разуме се да је гро и тада био онај већи део патриархалног друштва. Сад се београдско становништво поделило у три засебне категорије. Грчке и цинцарске породице, ко-

је су тада биле многобројне, одвајале су се од осталих становника својим начином живота. Оне су представљале богатство, имале су своје лепе простране куће са извесним комфором. Нарочито породице хаџија, — као Хаџи-Ђорђа, Хаџи-Ристе, Хаџи-Томе — уживале су нарочити углед. Већ сама титула „хаџије“ давала им је право на извештан привилегисан положај, на углед и уважање.

У тим грчко-цинцарским породицама видело се благостање. Поред скупоцених ћилимова и тканина у сандуцима многих тих породица налазили су се комади свиле и кадифе читаве трубе свилоног платна и пешкири, везени свилом и златом. У кућама хаџија налазиле су се иконе и реликвије, сабране и донете из светих места, па готово цео један зид заузимала је огромна икона, која се звала „Штампа“, на којој је била приказана цела Библија од Адама и Еве у рају, па све до Страшног суда. У тим породицама налазило се много златних и сребрених ствари, као и бисера и драгог камења. Сећам се, кад сам у детињству са својом мајком био у посети код старе госпође Ташане Боди, која је имала за то време ванредно лепу, двокатну кућу у Босанској улици, која и данас, нешто реновирана, постоји. Тада је стара госпођа показала мојој мајци пуну кутију блиставог, драгог камења, диаманата, рубина, смарагда и тиркиза, које је било неупотребљено и чекало да се од њега начине разни накити. Навешћемо овде, да се не заборави, и нека имена угледних тадашњих грчко-цинцарских породица као: Загле, Гуше, Боди, Антуле, Кристодола, Бибе Фиче, Нуша и т. д. Све те породице живе су својим засебним животом.

Чиновничко друштво представљало је засебну категорију. Живот у тим породицама био је више европски, по угледу на начин живота у Аустрији, јер је гро тих чиновника био састављен од прекосавских Срба.

Све малобројне културне установе тога доба биле су у рукама прекосавских Срба: лицеј, гимназије, богословија и судови — све се то налазило у рукама Војвођана. С правом се може рећи да су прекосавски Срби оснивачи првих културно-просветних установа у Србији.

Нова тек ослобођена Србија није могла имати одмах своје сопствене синове са потребном спремом да заузму и попуне места у тим културним установама. Разумљиво је и природно да су прекосавски Срби радо пришли својој браћи у помоћ и заузели сва важнија места.

Тако у лицеју видимо доктора Вука Маринковића, Стејића, Ђуру Даничића, Николу Крстића.

У гимназијама видимо имена Бранковића, Чварковића, Вујића, Кречаревића, Каћанског, Малетића, Ђирића и др. У богословији такође су пречани: архимандрит Јовшић, архимандрит Мраовић, Гаврило и др. И сам та-

дашњи митрополит Петар био је прекосавски Србин.

Судови су били искључиво у рукама прекосавских Срба. Ту видимо Моју и Јована Гавриловића, Николу Кристића, Шимића, Петровића, Станимировића, Димшића и др.

Све ове чиновничке пречанске породице живе су својим засебним животом, дружећи се међусобно и долазећи мало у додир са оним осталим друштвеним слојевима. И прве зачетке уметности зачели су пречани Милоук, Стева Тодоровић, Матија Бан. Породице ових чиновника и по спољашњем изгледу разликовале су се од осталих грађанских породица. Жене и кћери тих професора и судија појављивале су се у европском оделу, по коме

се одмах знало да то није породица неког домородца, већ дошљака — пречанина.

У току времена синови домородци одлазили су на стране Универзитете; већином правници на универзитет у Хајделбергу и Гетингену у Немачкој. Други су ишли у Француску, већином у Париз. Београдска публика називала их је „паризлијама” и они су се одликовали како елегантном спољашношћу тако и отменим, европским манирима. Они су носили на себи једно француско обележје: имали су огртаче, који су се звали пелисијери. Ови немачко-француски студенти вратили су се у домовину са солиднијом спремом и тако почели да заузимају важнија места у државној служби.

Влад. Ст. Каћански

Радни програм Арсе Лукића, претседника Општине београдске — пре 68 година

Арса Лукић, угледни београдски трговац и народни посланик 1872 и 1873, изабран је за претседника општине у Београду 27 децембра 1869. На седници одборској, 29 истог месеца, изнео је програм свога рада и апеловао на одборнике да га у томе послу помогну. Истичући на првом месту подизање школа, он је после и ово рекао:

„Канали су београду нужни, но има неколико времена како су дошли под питање: треба ли да постоје, или не. То се питање дуго повлачило и најпосле је на надлежном месту решено: канали треба да буду по пропису озидани, а ако не да се затворе и ови што постоје. Ја мислим, да би ми Београђани много изгубили кад не би употребили згодан положај који наша варош има за канале, утолико пре што ће нам кадрма лепша и трајнија бити...”

Још једно је место у том програму интересно:

„Одбор овај поодавно је закључио да су му седнице јавне, али се то не чини. Ја мислим да ово закључење одборско што пре у дело приведемо? Јавна радња у општини даће прилику Београђанима да темељно упознају оне, којима треба поклонити поверење.

Добро би било да се о свакој радњи општинској у своје време поведе реч у овдашњим новинама, како би одборници пре закључења сазнали мишљење осталих својих суграђана, а нарочито стручних људи.”

Лукић је ушао у општину са пуно воље

за рад, али се је брзо разочарао и после 6 мес. поднео оставку. Одборници су неуредно долазили на седнице и тиме кочили рад у општини. Више је волео да изађе из општине, него ли да због туђег нехата трпи прекоре.

ЗЕМУН 1872 ГОДИНЕ

Пре рата, многи су из Београда ишли у Земун и тамо се снабдевали потребама, нарочито оделом код Капамаџије. Чиновници, поглавито шитни, узимали су одело на отплату и као шверц, без царине преносили у Београд.

Тако се радило и 1872. Какве су прилике биле у Земуну, казује нам ова белешка коју је *Јединство* донело 4-1-1872 као допис из Земуна:

„Из Земуна се, или бар преко Земуна доносила сва роба коју је трошила београдска интелигенција. Из Земуна се и дан дањи већи део богатијих београдских кућа снабдева бар кујнским стварима. Па најпосле све околне вароши и варошице стреме са својим производима у Земун, одакле се растурују на све стране. И поред свега тога не видимо ништа што би требало да видимо у вароши оваквог положаја. Нема богатих кућа, па ни онаких, каквих има у Србији бар стотинама.”

Данас је Земун предграђе Београда које се нагло модернизује.

Драг. Ј. Ранковић

Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије

(Наставак)

„У погледу пак на удовољство и нужно опорављење већег дела житељства у састајању и провођењу на чистијем ваздуху, — нити је било пре, нити има сада гдегод прилике.

До бомбардовања вароши беше Калемегдан једино место у унутрашњој вароши, где се наш свет састајаше, провођаше и од прекодањег труда опорављаше се. После нам се пак и то украти и сада житељи или се сасвим лишавају тог нужнога удовољства, или долазе до њега тек неким, многима због даљине преседајућим трудом, излазећи у сад код касарне, који нам је тек од скоро отворен.

Штета због оскудице у таквим јавним местима није мала за душевно расположење и здравље врло великога дела житељства, али је већа за здравље целе вароши. И сада санитетне околности Београда нису најповољније (види Биостатистику Милана Јовановића), али биће још и горе, када се житељство буде умножило, а јавни се ваздушни резервоари не буду подигли.

Колика је велика друга корист од повећаних засађених публици отворених места по варошима, толико така места још и лепе вароши, и са тога обадвога и видимо сада, да се по свима великим варошима отварају и затварају булевари и подижу паркови. Рационални амерканци свагда су ту двојаку корист имали у виду при насељењу својих великих вароши: Бостона, Филадельфије, Њујорка, Уешингтона, итд. Сред тих вароши налазимо велике и лепе паркове.

Пропустимо ли ми то урадити сада, где је врло удесна прилика по томе, што толику земљу имамо на расположење, то ћемо много теже моћи поправити таку погрешку доцније, када већма будемо осетили потребу онаких места, и сва се она земља буде налазила у приватним рукама.“

Такав развитак наших насеља у току неколико деценија, створио је још више варошка насеља нехигијенским и пренасељеним. Кад се уз то узме у обзир да су први трговци и занатлије насељавали се са села, да су обично били слаби капиталом, да ни грађевинска радност није била јаче развијена, разумљиво је, што су и зграде које су подизане у почетку ове периоде биле врло рђаве, од рђавог материјала. И данас у старијим варошицама и варошима имамо куће од ћерпича, чатме на-

боја итд., са земљаним подом, недовољне висине, малих прозора итд. Тип куће се преноси са села у варошице, прилагођен потребама трговца или занатлије. У дворишту су изграђивани станови и магазе. И у колико се више насељавало чиновништво у ова насеља, у толико се развијало и издавање станова под најам, те и ново дозифивање или изифивање у двориштима, Тако налазимо у нашим старијим паланкама земљиште потпуно изидано често пута врло нехигијенским кућама.

У свима већим градовима овај је процес већ довршен. Ми имамо насеља потпуно затвореног типа. Једна страна улице је управо једна кућа. Парцеле су обично врло уске лица, а дубоке, те су у двориштима изидане зграде по дубини. Тако куће тих наших чаршија не добијају довољно светлости, проветравање је рђаво. Ваздух се задржава у малим двориштима без кретања. Тле је загађено врло често нужничким јамама, те су и воде за пиће (бунари) изложене загађењима.

Свима овим поступцима слободно земљиште за окућнице све се више смањивало и на крају свело се на незнатно двориште, где су у непосредној близини и примитивне нужничке јаме и свињци и стаје за стоку са ђубриштем и бунар. Овај мали простор загађивао се великим количинама органских материја, измешанима људи и животиња. Природна последица овога је да се у току десетина година земљиште потпуно загадило овим материјама и да су загађења продрла дубоко кроз пропусно земљиште до саме подземне воде. Овакво дугогодишње загађивање земљишта оштетило је шупљикавост земљишта и напослетку пропустљиви слој земљишта изгубио је способност цеђења и постао пропустљив за органске материје па и клице. На тај начин се загађује подземна вода. Овако се могу загадити подземне воде целог насеља.

Др. Јов. Валента⁷⁷⁾ још 1882 тврдио је за Београд да му је „земљиште веома покварено и друго што сви и то некада на гласу бунари данас дају све лошију воду за пиће, најзад што је набавка добре воде за пиће један од најважнијих животних питања за наш Београд“.

⁷⁷⁾ Народна здравље 1882/83, Др. Јов. Валента, Канализација и набавка добре воде за пиће, стр. 35.

Нишко градско земљиште загађивано је још за турске владавине. У Краљевини Србији описује Милићевић велику нечистоћу, која је владала у Нишу кад су га Срби заузели од Турака. Он вели, да је неколико хиљада кола ђубрета дигнуто с нишких улица, и извезено ван вароши, па се онда довлачила чиста земља и песак за насапање. Баруштина и блато такође су се налазили на све стране. Милићевић наводи, да Ниш има довољно воде, али није здрава, што је сасвим природно кад се зна о оном загађењу земљишта.

Др. Драг. Појовић у својој расправи „Вода за пиће у Нишу“ (Гласник Ц.Х.З. 1926 књ. I св. 5-6 стр. 296) несумњиво је доказао утицај оваквог типа насеља на загађења воде за пиће. У закључку вели: Повећање *V. Coli* и хлора у другој подземној води у Нишу иду у усправној сразмери са густим и разним насељем становништва, јер се људски животни отпади не удаљују, нити се са њима рационално поступа. Отуда излази и подела истог подземног слоја воде на три зоне, у истој вароши. Навешћемо овде још врло значајан опис друге и треће зоне: „Друга зона много је већим делом стара варош. Ту су куће већ чешће, нужничке јаме и помијаре су у близини побивених пумпи. Ово је нарочито у околини главне чаршије, где су дућани збијени, где свако дућанско дворшће, врло узано, од неколико квадратних метара, има свој нужник. Треба отићи и видети јад и чемер у тим дућанским дворшћима. Да се пак, нужничке јаме не би често чистиле, прво што чишћење скупо кошта, а затим некима се не може ни прићи, ископане су прилично дубоке 3—4 метра. Ту се годинама врши инфилтрација земљишта из јаме са људском изметином, а са њим хлор и *V. Coli* имали су времена продрети до другог подземног слоја воде и помешати се са њом. Отуда и веће количине хлора, а са њом повећан и број *V. Coli*.

„Трећа зона где се хлор креће од 0,16—0,34‰, а *V. Coli* од 200—2000 на литар, такође је нов крај вароши као и први. Само овде су насеља врло густа, дворшћа су ходници колико за пролаз пешака, па следствено су нужничке јаме и помијаре такође на врло краткој раздаљини од побивених пумпи, негде су чак на 2—3 метра. Затим овде саможивост људска отишла је мало даље. Да се нужничке јаме и помијаре не би често чистиле људи су прибегли копању тих јама à *fond perdu*, т.ј. копане су док се не дође до песка, и тако се сва течност из нужничких јама и помијара упија врло лако у песак, а само чврсте честице остају у јама. Истина на овај је начин донекле избегнута путрефекција, и чишћење је врло ретко. Али зато се вода из другог подземног слоја врло брзо загадила, и та загађеност остаје вечита или бар док се не измени стање помијаре и нужничких јама, јер од песка, нађеног при копању, до другог

подземног слоја воде, нечистота има да пређе кратко одстојање од 1—2 метра, а негда можда и мање. Овај начин копања јама за нечистоту као да све више и више узимље маха у Нишу, и на ту појаву као да нико не обраћа пажњу, а њу међутим у интересу здравља треба спречити.“

„Поред овога, делом, кроз трећу зону пролази један канал остатак некадашње воденичне јаруге. Неки турски паша, кажу да је то био чувени Митад Паша, кроз варош је, од Нишаве, спровео јаругу за своју воденицу, која се је налазила где је сада доњи дрвени мост. Паша је отишао, воденица је пропала, а остала је јаруга која је служила за сметлиште свакојаким отпадака. Та је јаруга била откривена до пре непуних 30 година. Сада је ту спроведен један рудиментаран канал колектор који прима уличну воду и воду од разне нечистоте из појединих кућа. У ту је јаругу годинама и годинама, становништво бацило свакојаке отпатке, па и цркнуте животиње по највише, и природно је да се је околно земљиште инфилтровало, и остало богато у хлору и *V. Coli* и сада се ово стање испољава у води са повећаним хлором и *V.*

Слична ситуација је у свима нашим варошима и варошицама. На овај начин се свугде загађује земљиште и подземна вода те је и појава цревних заразних болести сасвим разумљива. Тешко је разумети зашто их нема многов ише.

Испитивања ваљевских бунарских вода показују слично стање. И први слој ваљевске подземне воде нехигијенским изграђивањем насеља кроз читаве деценије потпуно је загађен и није више за употребу. Али ништа боље није ни у Крагујевцу, Шапцу, Пожаревцу и другим варошима. Ове судбине су и све мање варошице привредно јаче напредне (Краљево, Аранђеловац, Обреновац итд.). Оваквих насеља међу нашим варошима и варошицама биће нажалост много. Вероватно да највећи број старијих насеља почива на потпуно загађеном пропустљивом слоју. Та загађеност многих вароши већ је у толикој мери напредовала да земљиште није ни за подизање кућа, те се мора и за те сврхе тражити здравица.

Доцније се на подручју наших вароши поступало нехигијенски са земљиштем. Затим вароши су биле без водовода и, што је у овом случају још опасније, без канализације. Док је око зграде за становање било велико дворшће, могло се и подносити загађење земљишта простим нужничким јамама, стајама за стоку, свињцима, ђубриштима за стајско ђубре на голој ледини и сличним могућностима за загађење. Али кад су се дворшћа почела парцелисати и на њима изграђивати многобројни станови за ренту, па се дворшћа сводила на најмању меру, кад су се на тим земљиштима намножавале нужничке јаме и други слични објекти, земљиште је убрзо морало изгубити моћ

www.ub.edu
 УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

за обављање правилних биолошких процеса органских материја, па све јаче засићавало њима и разним клицама, да су напоследку органска загађења прожмала земљиште дубоко све до непропустљивог слоја, а с тим загадила и упропастила и први слој подземне воде.

Ови неповољни односи у којима се данас налазе наша градска насеља траже несумњиво предузимање нарочитих мера за поправљање ових односа и оздрављење тешко оштећених земљишта.

У неколико својих студија у „Савременој општини“ Милослав Стојадиновић је указао на погрешну изградњу наших варошких насеља. Он је ту упоредио нову изградњу насеља са старом, указујући на врло карактеристичне типове старих српских кућа, које су задовољавале у многим погледу, а ми бисмо рекли и хигијенским захтевима уз извесне незнатне допуне. Стојадиновић је изнео неколико лепих примерака најлепше српске куће, моравске.

Са нестанком тих старинских кућа и са попуњавањем насеља изиђивањем слободног простора између кућа с улице, а затим и по двориштима, нестају вртови и воћњаци, а са повећањем саобраћаја и проширивањем улица, нестаје и дрвеће по улицама. Тек је нешто око четрдесет година, како је општински суд у Крагујевцу из намере да регулише и прошири улице посекао дивне липе и кестенове који су били с обе стране лепших крагујевачких улица. Том приликом се није мислило да је варош организам који живи, расте и развија се, па се није старало за обезбеђење простора за паркове и зеленило. И све веће вароши у Србији или оне које су на путу да то постану тако су се густо и нехигијенски издале, да је и немогуће у овом смислу нешто учинити. А далеко смо од тога да према савременим схватањима цела насеља украсимо зеленилом и на тај начин створимо моћна плућа варошким насељима.

И изгледа парадоксално, али је истинито: Наше вароши су расплнуте на великој површини, па ипак због уских а дубоких парцела, чак и у најмањим варошицама, потпуно нехигијенски изидане, куће с две стране наслоњене уз суседне зграде, дужином дворишта изидани станови или бар шупе и споредне зграде. Овакво пространство варошког подручја с несразмерно малим бројем становника онемогућује све остале хигијенске односе. Оваква насеља не могу уредити ни питање снабдевања воде ни отклањање отпадака и нечистоће. И водовод и канализација захтевају велике инвестиције. Кад је насеље на великом пространству, а малобројно становништвом, не може подносити те инвестиционе трошкове. И пре рата изузевши Београда ниједна варош у Србији није имала водовод и канализацију. Стари турски примитивни водоводи и површни канали одавна су с новим изграђивањем наших вароши ишчезли, а на њихово место није се

ништа изградило у смислу савремених хигијенских схватања. А већ смо изложили какве су опасности по варошка насеља настала од оваквих прилика.

И посматрајући историјски хигијенско-технички развитак вароши у Србији у поређењу с новим тежњама у изграђивању варошких насеља у свету, можемо рећи, да наше вароши још нису ушле у периоду хигијенског развика. Несумњиво да су пред том периодом, али им претстоји још једно дуго време нехигијенског изграђивања, што се сад дешава с Београдом, да би после те периоде дошле до тражења могућности за хигијенско подизање или још правилније за рушење утрпаних зграда — бунара, за ослобођење зграда са свих страна и омогућавање ваздуху и сунцу приступ са свих страна, за подизање непрекидног зеленила кроз цело насеље, за отклањање многих нехигијенских односа.

Проучавајући разнолике односе у Србији после ослобођења од Турака у вези с предметом који смо себи поставили и задатак упало нам је у очи, да се у сваком правцу социјалног живота могу разликовати три прилично окарактерисане периоде. Сваки од тих у свима главнијим односима има своје особености и одлике. И у привреди, и у просвети и у друштвеним односима и у здравственом и хигијенском погледу па и у политичким приликама, могу се разликовати ове периоде међу собом са извесним прелазним добима.

Прву периоду рачунамо од оснивања српске државе па све до краја четврте или пете десетине 19 века. Од тада па до последње деценије овог века прибрајамо у другу периоду. Трећа периода почиње крајем прошлог века па је трајала све до балканских ратова.

Прелазне године између прве и друге периоде чине време између четрдесетих и педесетих година између друге и треће деведесете године прошлог века до доласка на владу Краља Петра. Ова последња периода је плод страшних напора србијанског народа од четавог века. Она је требала крунисати те напоре напретком и развитаком у свима правцима људске културе. Али је и овом приликом као и раније у својој мучној историји Србија била ометена страховитим ратовима у своме мирном напретку у културном уздизању. Србија није била завршила своје задатке, које јој је неминуовност историјске нужности одредила. Она је морала и опет жртвовати себе и свој народ, развитак своје културе и свога социјалног напретка да би одговорили великим задацима будућности јужнословенског народа.

Те периоде друштвеног развика, могу се запазити и у развићу вароши у Србији. Ми смо већ помињали карактеристике ових појединих периода. Овде ћемо учинити кратко понављање, бележећи само најважније одлике појединих периода.

У првој периоди имамо вароши турско-

византијског типа наслеђене од Турака и ново оснивање вароши патријархалног режима, како их назива Цвијић у „Балканском Полуострву“. Ове вароши су под ударцима нових друштвених потреба биле у сталној промени, у непрестаном изграђивању и преиначавању.

Другу периоду чини време кад се у варошима већ створила буржоазија, истина још полуобразована, само споља културна. Тада су постали ваљевска подвала, шабачка чивија, убски кајиш, немилосрдно ужасна изрека. „Замани по пашчету па удри по сељаку“, и многе сличне карактеристике безобзирног пљачкања и отимања, незајажљиве експлоатације и грабежи, што се све ширило из вароши и варошица и што је робило народ и сиромашило га. У изграђивање вароши ова периода значи потпуно изиђивање у затворен систем насеља, изиђивање по дубини дворишта; куће су зида не од бољег материјала, али су се хигијенски односи погоршавали нагомилавањем станова и искоришћавањем варошког земљишта до највеће мере. Тада пада и загађење варошког земљишта и подземних вода првог слоја.

Такви односи трају и у трећој периоди. Али она се одликује повећаном просвећеношћу, нарочито сељака, и јачим буђењем села за заштиту његових интереса, напредовањем хигијене и здравствених односа на селу. У варошима отпочиње се развијати ново комунално старање и савременија урбанистичка политика, нарочито у погледу на варошку хигијену и старање о здрављу. Ова периода је врло кратко трајала, па је дошло осам ратних година, а затим и тешке послератне године друштвених потреса и привредне кризе. И поред свих тих тешкоћа које је нанео рат, јер је у многоме пореметио и упропастио тековине напора и жртава, и које су изазвале критичне послератне године, Србија је ипак наставила своје уздизање и напредовање, па су и њени градови у том правцу напредовали. Али то већ улази у сасвим нову периоду и Србије и њеног народа. Ту је почела историја Југославије и јужнословенског народа, којима и Србија и Србијански народ још много жртава и напора дугују, док се не изграде и не учврсте.

VIII

Савремени урбанизам још је далеко од наших вароши. Оне се још налазе у стању хигијенских закрпа. Док су у Србији у привредном погледу у многим примиле изглед буржоаских насеља капиталистичког друштва, историјски развитак њиховог постања још им не омогућује и хигијенско уређење, које одговара тој врсти насеља. Наша варошка насеља имају све рђаве одлике вароши новог века. Густа насељеност на малом простору услед велике скупоче земљишта, многобројне занатске, фабричке и трговачке радње, у

којима се производе разни отпади и загађења, велики саобраћај разним саобраћајним средствима од најпримитивнијих до најсавршенијих по уским и рђаво калдрмисаним улицама, недовољно чишћење и отклањање отпадака, лучевина па и изметина, рђаво снабдевање водом за пиће, још нерешена многобројна питања варошког уређења, грађевински планови који се сваки час мењају, нерешена питања изграђивања и подизања тргова и осталих савремених уређења варошких, примитивна комунална политика у погледу хигијенског уређења градова и планске заштите народног здравља — све су то знаци и одличја још непотпуно развијеног варошког типа, а у исто доба све су то извори тешких здравствених недаћа, којима је изложен живаљ у овим варошима. Свако друштвено доба има и своју хигијену. Али она долази тек у развијеним и устаљеним друштвеним срединама. А развитак социјалних односа у Србији још није завршен. Варошка насеља у Србији још се непрестано мењају, а нарочито после ратова. У том економском развиту нагомилавају се нехигијенски односи здравствена зла а с тим упоредо не развијају се савремена хигијенска уређења и установе санитетске технике, којим би се сузбили неповољни утицаји многобројних нехигијенских појава.

Решавање ових питања мора чекати своје време. Још од пре неколико десетина година писало се и расправљало о овом уређењу наших вароши па и сад се о томе често расправља. Многи схватају ова питања јако просто, други пак теже за најсавршенијим урбанистичким циљевима. Чини ми се да једни подбацују, а други пребацују циљ, а решење се налази негде у средини, исто онако као што се и наше вароши налазе негде у средини између варошких насеља прекапиталистичког доба и модерних капиталистичких велеградава. И задатак наше урбанистичке и градске технике био би да тражи решења наших варошких питања према приликама и односима, који владају у њима. То је заиста тешко, много теже него подизање наших вароши по угледу на стране, али само тим путем могу се хигијенски односи у нашим варошима поправити и изменити. На жалост, у решавању тих важних проблема ни у највећим варошима у Србији није се још радило ништа систематски. И зато се и примећује развиће наших вароши, чудовишно и лишено сваког хигијенског смисла, нарочито у варошима које се у новој увећаној држави с невероватном брзином развијају. На тај начин ови градови добију само по природи материјала, по висини и броју спратова, по фасадама и изгледу спољашњем боље куће, али у хигијенском и здравственом односи се могу само погоршати.

И зато наше вароши предњаче и бројем туберкулозних обољења као и бројем акутних заразних болести. Дечја смртност у овим ва-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

рошима је већа него игде на свету, а то је једно од најбољих мерила о хигијенском уређењу насеља. Раднички станови у овим варошима често су најстрашнији ћумези у подрумима, на мансардама, у нехигијенским изграђеним „малама“ на општинским имањима. Натрпаност ових станова непозната је другом свету. У већини радничким местима у подрумима насељено је толико људи да на једног једва долази по 3—4 кубна метра простора и 1½—2 квадратна метра површине пода.

Урбанисти обично постављају питање генералног плана за савремено изграђивање вароши као најглавније питање. Несумњиво, да је ово врло важна чињеница, али његово остварење везано је с великим бројем врло важних питања и без њих ни најсавршенији план не може се остварити. Пренатрпаност великих градова у Србији дошла је поглавито из два разлога: 1) кад су се почели насељавати Срби у турске вароши наследили су већ уске а дубоке плацеве с малим кућама и дућанима с лица; 2) нагло нагомилавање варошког становништва, а слабо развијен капитал нису омогућили откупљивање суседних парцела, него се десило оно, што се и у другом свету дешавало; на тим малим парцелама постепено изиђивало се по дужини дворишта, а доцније с већим материјалним средствима рушене су старе куће, а подизане високе касарне-бунари.

Шта остаје за правилно решење изграђивања наших великих градова? Да ли је оправдана примедба неких писаца, да се подижу високе грађевине тако да се у Кнез Михајлову и Кнез Миланову улицу од Калемегдана до Славије смести целокупно становништво Београда? Ово је најмање хигијенско решење. И то би значило потпуно здравствено упропашћивање београдског становништва. Београд мора да се шири. Због тога је неопходно важна тачка комуналне политике усавршавања саобраћаја. Београд мора да се шири на другу обалу Саве. То мало земљиште природан је наставак београдског терена. Изиђивање високих кућа не сме се дозволити све док се законски не омогући стварање пространих плацева, груписање, ако никако друкчије, експропријацијом.

У решавању питања изграђивања наших вароши мора се на првом месту водити рачуна о хигијенским питањима, и тражити начина да се отклоне и у најмањим нашим градовима хигијенски скандали о којима смо већ говорили. Ту је најважније спасавање асанација варошког земљишта и спречавање не-

разумљивог изиђивања у затвореном систему.

Али није овде у питању само Београд, који се највише приближује типу великих вароши капиталистичког друштва. И дојучерашња села, чак и на врло малом простору и с врло великом околином, иду овим истим путем, изграђују се у затвореном систему. Шабач, Ваљево, Ужице, Горњи Милановац, Чакач, Зајечар, Ниш, Пожаревац, Крагујевац, Прокупље, Смедерево. Ћуприја, Јагодина једном речју све вароши све варошице као Паланка, Краљево, Уб, Обреновац, Књажевац, Младеновац, Алексинац, Бајина Башта и многе друге или су у потпуности с најмањим изузетцима већ овако изграђене или су им главне улице већ изграђене у затвореном систему, а само још у неким споредним улицама или на искрајима вароши имају куће са свих страна слободне. Изиђивање дужином дворишта такође је општа појава. А целу ту нездраву ситуацију још појачава истурање кућа за становање на улицу, голу, рђаво калдрмисану, без засада дрвџима и травницама.

С правом вели *Каутски*⁷⁸⁾: „Растућа култура доноси људима заиста растуће сазнање и савлађивање природе вештачким органима и уређајем. Али свако ово освајање поред намерних последица има и ненамерне, непредвиђене, а оне често доносе са собом, да човек плаћа своје господарство над природом повећаним слабљењем и болешљивошћу. Његови вештачки органи не појачавају само његове природне органе, они често чине њихов рад сувишним. Кома стоје на расположењу железнице и аутомобили, тај се одвикава од хода. Станови штите човека од кише и хладноће. Али они су често узрок, да се задржава без кретања у затвореним просторима са загађеним ваздухом, место да се креће по пољу и освежава.

„На место оживљавања на овај начин технички напредак даје могућности да се опојним отровима свих врста узбуђује и опија. Већ првобитни човек, па и животиње, воле опиање, ипак човек у примитивном стању, налази врло ретко прилику за то.

„Тек култура ствара могућности да се из дана у дан трује.

„А томе свему придружује напредујућа култура с појавом експлоатације и принудног рада још трајно „премарање и потхрањивање и гнусну станбену беду“.

⁷⁸⁾ Die Materialistische Geschichtsauffassung 1927 J. H. W. Dietz Nachf. Berlin II B. str. 796.

Друштвена хроника

Свечаном Академијом на Универзитету отворена је Година Француске у нашој земљи

Удружење бивших француских ђака, којих у нашој земљи има преко 8.000, прокламовало је прошле године у децембру месецу, у присуству француског Министра иностраних дела г. Ивона Делбоса, преко свог претставника г. д-р Ника Миљанића, годину 1938, двадесето-годишњицу мира, као Годину Француске у нашој земљи, и обећало да ће се те године свим живим снагама нашег народа посветити Француској и организовати низ академија и предавања о Француској.

Прва јавна манифестација у вези са овом прокламацијом, којом је „отворена” Година Француске, организована је 26 марта, на дан који је у Француској, за време избеглиштва српских ђака, светкован као Српски школски дан.

Тога дана приређена је свечана академија у највећој дворани нове зграде Универзитета. Сала је била дупке пуна. Присутствовао је и опуномоћени министар Француске на нашем Двору г. Ремон Брижер са особљем свога посланства.

Академију је отворио г. Богдан Поповић, професор Универзитета и члан Српске Краљевске академије наука, објаснио значај овог дана и рекао да је ова манифестација увод у низ академија и предавања која ће следовати, и у којима ће разни говорници изнети циљ и значај Француске године.

„Француски народ, заточник мира, правде и слободе, и наш добротвор може бити уверен да у нама има

верног и захвалног пријатеља и поштоваоца; да захвалност наша није уписана само у моћном бронзаном споменику Мештровићевом на Калемегдану, но да је — чвршћа и трајнија од бронзе — урезана у срце народа.” — завршио је г. Богдан Поповић свој кратки говор, поздрављен бурним плескањем и клицањем Француској.

Г. д-р Нико Миљанић, професор Универзитета и претседник Удружења бивших француских ђака, са неколико речи објаснио је значај овога дана.

Прочитано је затим једно дирљиво писмо генерала г. Живка Павловића, члана Српске Краљевске академије наука, у коме износи карактеристична и лепа места из писама која су пронађена код француских ратника погинулих при одбрани Србије. У писму г. Павловић истиче величину и заслуге француског народа за човечанство.

Кракитуриста г. Пјер Крижанић нацртао је на великој белој површини један садржајан разговор француске и српске сељанке.

Говорила су два претставника студената, па је академију завршио академски певачки хор „Обилић певајући „Марсељезу”.

Француски посланик г. Брижер поздравио је приређиваче и честитао „Обилићу” на ванредном певању „Марсељезе”.

Земаљска скупштина Аеро-клуба

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле упућује посланицу члановима Аеро-клуба, у којој изражава жељу да се наше ваздухопловство подигне на потребну висину

27 марта одржана је седамнаеста скупштина Краљевског југословенског Аеро-клуба „Наша крила”.

Заменик Претседника г. Тадија Сондермајер отворио је скупштину и прочитао посланицу и поздравну реч Претседника Аеро-клуба „Наша крила” Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, која гласи:

„Господо чланови одбора Краљевског Аеро-клуба из целе земље!

Са задовољством сам примио знању извештај о успешној акцији Аеро-клуба како на пољу пропаганде ваздухопловства, тако на пољу припреме подмлатка за узвишени ваздухопловни позив.

Напори свих земаља, нарочито великих, у току протекле године, да подигну моћ својих ваздухопловстава до највишег ступња, налажу и нама да уложимо све своје силе да би и наше ваздухопловство било на потребној висини.

У тренутку када делегати одбора из целе земље одржавају своју годишњу земаљску скупштину, желим да изразим Своје признање члановима одбора из прошле године и да упутим члановима одбора, изабраним за наредну годину, апел да се сви, без изузетка, прихвате одлучно поверених задатака и да оправдају поверење које им је избором указано.

Апелујући на њихов патриотизам и на њихову љубав према ваздухопловству, ја им желим пун успех у наредној години у њиховом добровољном и пожртвованом раду.”

Присутни су пажљиво саслушали ову посланицу и попратили је бурним клицањем „Живео!”

Г. Сондермајер је у свом говору изложио циновске размере које је узело ваздухопловство у целом свету. Размере данашњег ваздухопловства изискују стални прилив нових снага у летачком особљу. Стварање те ве-

www.uzice.rs резерве цивилних ваздухопловаца данас долази на прво место у акцији Аеро-клуба.

Од успеха у овој акцији Аеро-клуба зависи једна од особито важних залога југословенске ваздухопловне моћи. А та ваздухопловна моћ потребна нам је данас више него икад. Дужност нам је да упозоримо да је ваздушна опасност сасвим близу, да је она страшна за земље које не располажу снажним ваздухопловством и да данас ситуација не допушта ни најмање одлагање ма каквог проблема чије решење може допринети нашој ваздухопловној снази.

Видели смо — каже г. Сондермајер — да су се у Шпанији градови релативно штедели само дотле док је постојала приближна равнотежа између противничких ваздушних снага. Видели сте напротив, да су незаштићени градови постајали жртве пакленог бомбардовања, од момента када је та равнотежа била пољуљана.

Ми морамо до краја, без предаха, заступати доктрину репресалија у ваздушном рату, као једну ефикасну одбрану земље. Само ако будемо кадри да на ударац одговоримо ударцем, сачуваћемо земљу од свирепих удараца. Ову доктрину увек смо истицали, а Шпанија и Кина потврдиле су да је она тачна. Шпанија и Кина такође су разбиле све заблуде, све илузије у погледу велике ваздушне опасности.

И све то што видимо у Шпанији и Кини, где на великом простору оперише свега неколико стотина аероплана, само је бледа слика ваздушног европског рата, чија су сретства таквих размера, да за један сат десетине градова могу постати жртве пламена и експлозива.

Ако икада дође до таквога рата, не завањајмо се надом да ће у њему владати ма какви обзир човечности. Страх од пораза аутоматски ће нагонити противнике на најварварскије поступке ради уништења. Поштеђени ће бити грађани само оних земаља чија авијација може да загрози противничким насељима.

Г. Сондермајер каже да Аеро-клуб апелује на мобилизацију свих земаљских сила за подизање снаге нашег ваздухопловства до највеће могуће висине, онако хитно како нам то налаже реална опасност од једне опште светске конфлгације са тоталном применом рушилачког ваздухопловства.

У том општем напору, Аеро-клуб ће извршити до краја задатак који њему припада.

После говора г. Сондермајера, и још неколико говорника, узет је у претрес предлог о измени и допуни правила. Продискутован је и програм рада за 1938 годину.

Попуњена је управа. За члана управе изабран је и ваздухопловни генерал г. Бора Мирковић.

Први Међународни салон аутомобила

На Београдском сајму приређен је од 5—15 марта о. г. врло успео и лепо организован први међу-

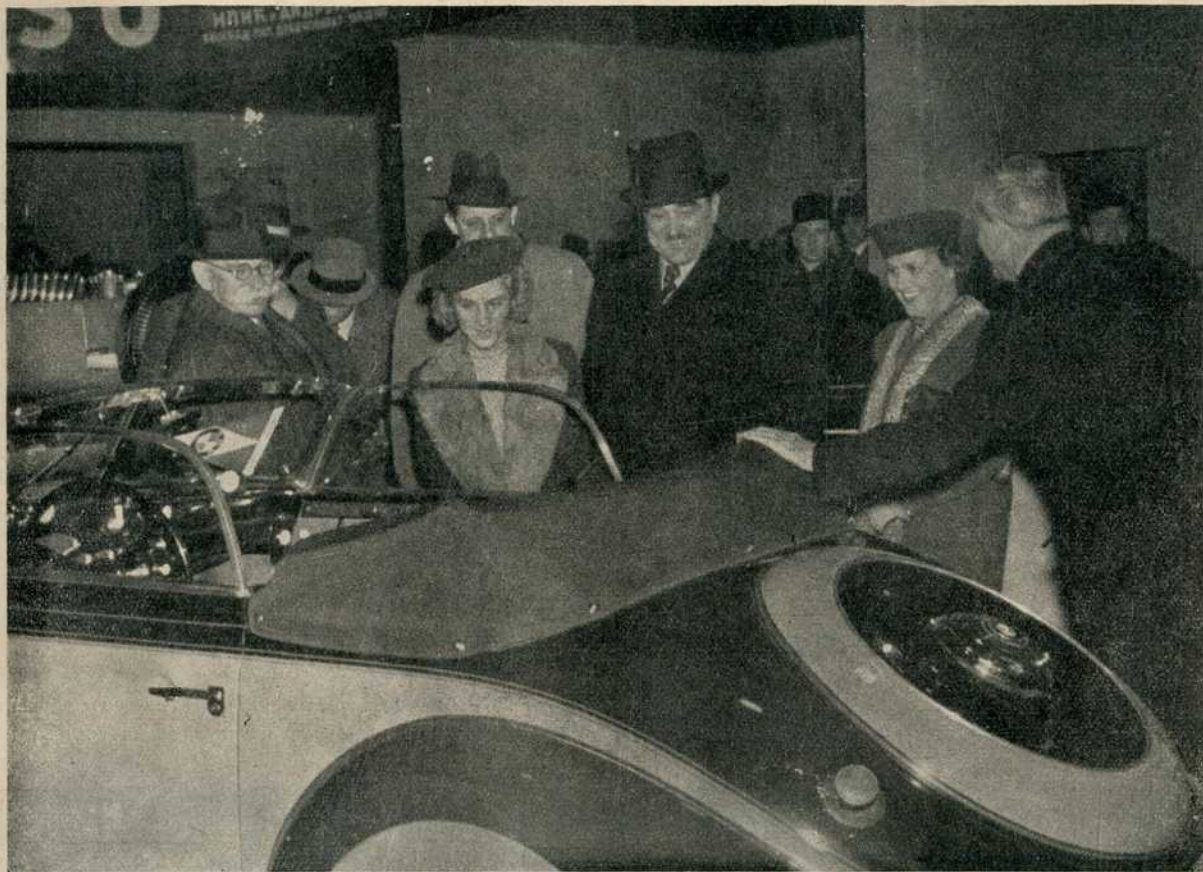
народни салон аутомобила, у коме су узели учешћа најбоље фирме из Југославије и из свих земаља које

Претседник Општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг. Тодоровић, Министар трговине и индустрије г. М. Врбанић на отварању изложбе аутомобила.

одожавају живе трговачке везе са нашом земљом. Може се без претеривања рећи да је то била ревија производње целокупне светске аутомобилске индустрије. Ова је приредба показала колико светска аутомобилска индустрија ради интензивно на освајању југо-

ређивање сајма: Изасланик Њ. В. Краља потпуковник г. Милан Кереновић, претставник Краљевске владе Министар трговине и индустрије г. д-р Милан Врбанић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са потпретседником г. Драг. Тодоровићем и већим

Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом на изложби аутомобила.

словенског тржишта, које ће се по својој прилици развити у најважније балканско тржиште, и доминирати продајом аутомобила на целом Балкану.

Свечености отварања — 5 марта пре подне — присуствовали су, поред чланова Друштва за при-

бројем градских већника, претставници страних посланстава, Универзитета, Народне банке, аутоклуба и многих других установа, као и велики број претставника стране аутомобилске индустрије.

Претседник Сајма индустрије г. Милан Стојановић у свом говору истакао је да је Београдски сајам за кратко време успео да постане тржиште светског гласа. Одличан одзив излагача и обилност изложених модела на овој изложби најбољи су доказ огромне важности Београдског сајма и свих његових привредних приредаба.

Министар трговине и индустрије г. д-р Милан Врбанић отворио је овај Први међународни салон аутомобила једним језгровитим говором, у коме је истакао значај аутомобила и за привредне, за туристичке и за одбранбене сврхе сваке државе. Док је пре 20 година аутомобил био привилегија само имућних појединаца, данас је он у већини не само америчких него и европских земаља једно популарно саобраћајно сретство.

Г. Врбанић истиче да су за сам развој аутомобилизма једне земље од неоториве важности три фактора:

Цене аутомобила, цене погонских трошкова и ста-

Претседник Општине г. Влада Илић посећује немачке павиљоне на изложби аутомобила

УНИВЕРЗИТЕТСКА

БИБЛИОТЕКА

путева. Краљевска влада узела је сва три фактора у разматрање и већ приступила решавању проблема у том правцу. У сврху снижења цена оборене су осетно царине на готове аутомобиле и аутомобилске делове. У циљу појевтинења погонских трошкова укинута је на аутомобиле пореза и смањене су цене гориву. Коначно се на основу кредита од једне милијарде динара за јавне радове изграђују у земљи модерни путеви који ће одговарати потребама међународног саобраћаја.

Циљ аутомобилских изложби је — рекао је даље г. д-р Врбанић, — да популаришу аутомобилизам и да искорене погрешно схватање да су аутомобили само луксузни објект.

После извршене свечаности отварања, гости су разгледали пажљиво целу изложбу.

* * *

Изложени предмети били су распоређени у павиљонима бр. 3, 4 и 5 и у италијанском павиљону. Све велике светске фабрике биле су заступљене, неке од њих са најновијим типовима својих аутомобила.

Један део изложбе аутомобила.

Изложба је задивљавала гледаоце. Највећи простор заузимали су путнички аутомобили — било је ту луксузних кола, спортских и практичних аутомобила за све друмове —, затим теретни аутомобили и аутобуси, шасије, трактори, 1 багер, мотоцикли, бицикли и друга возила. Био је изложен и један аутомобилски воз

и један тролбус, који су окупљали око себе велике масе посетилаца.

У оквиру овог Салона приредило је и Југословенско новинарско удружење у Спасићевој задужбини

Најновији тип аутобуса са приколицама.

занимљиву модну ревију и изложбу карикатура „Ошишаног јежа”.

АМЕРИЧКО УДРУЖЕЊЕ ФАБРИКАНАТА АУТОМОБИЛА ПОЗДРАВЉА ПРВУ МЕЂУНАРОДНУ ИЗЛОЖБУ АУТОМОБИЛА У БЕОГРАДУ

Поводом Међународне изложбе аутомобила доbio је Претседник Општине г. Влада Илић ову депешу:

ЊУ-ЈОРК

3-III-1938

Господину

ВЛАДИ ИЛИЋУ, Претседнику Београдске општине

Желим да искористим прилику Прве Београдске аутомобилске изложбе, да Вама, грађанима Београда и приређивачком одбору честитам напредни корак ка моторизацији Ваше земље. Удружење фабриканата аутомобила жели Вам много успеха у овом подухвату.

АЛВАН МАХЛЕЈ

Претседник Друштва „Пакар” и
Претседник Удружења фабриканата
аутомобила

Градска поликлиника за кожне и венеричне болести

Освећење и отварање нове зграде Поликлинике за кожне и венеричне болести обављено је 15 марта т. г. на веома свечан начин.

Тачно у 11 часова прота г. Миленковић, уз асистенцију једног свештеника, приступио је светом обреду освећења зграде. Свечаном чину присуствовали су: Претседник Београдске општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг. Тодоровић и Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић; градски већници гг: д-р Јован Мијушковић, д-р Тихомир Симић, М. Благојевић, д-р Љ. Стојановић; од осталих угледних личности гг.: д-р Кићевац, професор Универзитета, санитетски генерал д-р Ђ. Протић, управник Војне болнице, Божа Павловић, директор Општег одељења, д-р Ђура Ђуровић, помоћник директора Општег одељења, д-р Угљеша Давидовић, директор Дирекције за социјално и здравствено старање, као и лекари Поликлинике са шефом г. д-р Ј. Спасојевићем.

ГОВОР Г. Д-Р ЈОВАНА МИЈУШКОВИЋА

„За један интензиван, ефикасан рад градске општине на социјалној здравственој политици потребна су, на првом месту, снажна и издашна финансијска средства. У току последње три године, захваљујући санирању комуналних финансија, данашње претседништво и веће, на челу са Претседником г. Владом Илићем, није било шкрте руке. Да наведем у прилог тога буџетске издатке само из две године: материјални расходи у буџетском периоду 1933/34 год. за здравствену и социјалну политику, без персоналних издатака, износе 9,623.560 дин., док за период буџетски 1937/38 год., укупни расходи, наравно без персоналних издатака, иду на 18,000.000 дин., тако да је буџет, упоређен са 1933 год., повећан 1937 г. за 100%.

Али поред ових наведених буџетских редовних кредита, Београдска општина ставила је на располо-

Са освећења нове Градске поликлинике за кожне и венеричне болести. У средини Претседник Општине г. Влада Илић и Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић. Око њих градски већници и виши чиновници Дирекције за социјално и здравствено старање.

По завршеном свечаном чину г. д-р Јован Мијушковић је, у име Претседника Београдске општине г. Владе Илића, одржао овај говор:

жење Дирекције за социјално и здравствено старање, у току последње три године свога рада на овоже пољу, и ванредне кредите за инвестиције социјалних

У здравствених установа у висини близу 14.000.000 лин. Ова обнова социјално здравствене службе обележена је хармоничним радом и превентивне и куративне медицине. Прво су концентрисане специјалистичке амбуланте, из влажних и мрачних просторија, које би могле да послуже као школски пример нехигијенских објеката, у модерну градску поликлинику, у Крунској улици, која је купљена 1935 год. и савремено адаптирана социјално-здравственој служби, те је тако у једној кући постигнут жељени ефект.

Укупан број указаних лекарских помоћи, на свима одељењима, износио је 1933 год. 120.000 случајева, а да се тај број у 1936 год. попео на 164.000. И тако процентуално изражено пораст пословања у 1936 год., у новој и модерној градској клиници, повећао се за 35%, а тај пораст има за реперкусију смањену општу смртност, изражено у цифрама на 1000 становника 12,65, 1933 год. да се 1936 год. спусти на 10,62. Наравно да ово смањење смртности није последица само рада општинског санитета већ и других самоуправних и државних настојања.

У том циљу да наведем и отзарање I Градске болнице, задужбине великог добротвора Николе Спасића, која је својим стручним радом такође стекла врло лепо име.

У овом трогодишњем периоду отворено је и Градско породилиште, као одељење градске болнице, које потпуно задовољава потребу београдског грађанства и у погледу хигијене и у погледу стручног лекарског рада, да га смело можемо убрајати у један потпуно успели комунални подухват.

Овде морамо навести и Анти tubеркулозни диспансер, који је смештен у једну лепу хигијенску зграду, која је потпуно адаптирана у сврху широке ефикасне анти tubеркулозне акције, тако да он данас претставља будну и свесну научну стражу у тој тешкој борби.

Овој анти tubеркулозној акцији, као и осталим санитарним хигијенским мерама, морталитет од tubеркулозе у Београду опада. Тако 1929 год. умрло је од tubеркулозе 811 Београђана, да се у 1936 год. број жртава од tubеркулозе смањи на 686, за Београд и Земун заједно; само не треба заборавити да се је пораст становништва у Београду од 1929 год. до 1936 г. попео готово за 100.000.

Поред ове куративне здравствене службе, такође је велика пажња обрађена рационалној организацији на пољу јавне хигијене, превентивне медицине и епидемиолошке службе. Прешло се је на санацију нездравих терена, на рушење станбених изби, тих гнезда болести и заразе и нечистоће града, на модерну изградњу улица и канализација, на појачање оскудног унутрашњег београдског зеленила, на проширење водовода, на контролу свих врста животних намирница и на борбу противу разних болести. Да споменем само узгред дезинфекциони завод, један данас редак пример у Европи, и по техничком савршенству апарата, и по капацитету, који врши мирно своју озбиљну службу у борби противу епидемија. При томе заводу почетком 1936 год. отворена је станица за сузбијање скабијаса-шуге, а колико је ова установа била неопходно потребна, дозвољено је за њено оправдање чињеница, да је за 8 месеци лечено близу 6000 особа.

Све ово што сам укратко навео, учинило је да се је поверење у општински санитарет знатно повећало,

и тиме је његов углед у велико порастао. Тврђење које се поткрепљује све већим бројем оних који се општинском санитету обраћају за лекарску помоћ, као и непобитном чињеницом да у последње време у Београду немамо неких епидемија.

Градска поликлиника за кожне и венеричне болести.

Поликлиника за кожне и венеричне болести, која се данас свечано отвара, да већ сутра прими, управо настави још у енергичнијем темпу и на ширем фронту борбу противу венеричних болести, спада такође у један успео подухват данашње комуналне политике. Ова зграда јесте наше оригинално дело, и по идејном смерницама рада који јој се поверава, и по пројекту који је дао и изradio општински архитекта г. Поповић Микајло, а и по унутрашњем тоалетном уређају ове лепе куће, која претставља редак пример комуналне делатности и за много веће и старије европске градове, а прва је инстанција ове врсте у нашој отаџбини. Грађена је у сопственој режији, по интенцијама санитарског одбора и уз сарадњу општинских лекара кожно-венеричне амбуланте, који су руковођени познатом штедњом претседника Београдске општине г. Владе Илића, да се намењени новац што рационалније искористи, а да се постигне што бољи резултат, и у погледу потребних просторија и у погледу савременог медицинског идејног рада. Из распореда просторија поликлинике видећете са колико се финесе настојавало да зграда буде идеји антивенеричног лечења адаптирана, акомодирана последњим савременим медицинским схваћањима ове тешке социјално медицинске борбе.

То је један хигијенски лукративан и примамљив објекат. Њена физиономија, уређај, улива дубоко поверење онима који од ње траже лекарске помоћи. А да ће се битисање ове поликлинике благотворно осетити у свима слојевима београдског живља, не треба сумњати, тим пре, кад је и до данас акција на лечењу и сузбијању венеричних болести показивала завидне резултате, иако су њени радни центри били смештени по мрачним избама, сељаканем из једнога краја Београда у други. Борба противу венеричних болести започела је 1928 год., са врло скромним радом. Примера ради хоћу драстично да подвучем диференцију посета између 1928 и 1936 год. Број посета у венеричној амбуланти 1928 год. износио је 30 месечно, а данас тај број се пење на 4000 случајева месечно. Ова ци-

Франци императивно је захтевала много енергичнију и ширу акцију рада на сузбијању полних болести, јер су тешке економске прилике после рата, а и пољуљани морал, омогућиле тајну проституцију у Београду, а са тиме и нагло ширење венеричних оболења. А друго, Београд као престоница једне велике државе, а на раскрсници путева истока и запада, захваљујући својим идеалним комуникационим везама, има огромну посету странаца, а уз то додајмо тешку окупацију за време рата, пролаз непријатељских војника, пролаз и долазак савезничких војника, повратак наших избеглица и заробљеника из разних крајева Европе, — све је то доста утицало на претерани пораст венеричних оболења у Београду. Иако је Београд престоница једне велике државе, ипак је оваква појава венеричних оболења, а на првом месту сифилиса, за нас претстављала једну забрињавајућу појаву.

Све ово наведох, узгред, да подвучем чињеницу, колико је општински санитет схватио озбиљно своју дужност, и у колико је ова лепа кућа дошла на време и у згодан моменат, да са пуно разумевања и пуно искуства прими на себе ову тешку борбу са кожно венеричним болестима, које су се стицајем прилика у Београду одомаћиле, и подгризају здравствене темеље појединачна, породице, а консеквентно томе и државу. Дакле, неоспорна је чињеница, да венеричне болести у Београду претстављају једну велику опасност и једно велико зло, против кога се треба систематски борити, не штедећи материјална сретства. И дужност је ове куће, у томе је циљу она и подигнута, да све учини да се број венерично оболелих лица у Београду смањи.

Пратећи рад лекара, којима се ова кућа повећава, у досадашњем њиховоме раду, ја сам дубоко уверен да се ова лепа кућа предаје на рад у паметне руке и у честита срца, тим пре што су они досадашњим својим радом то доказали, под врло тешким приликама рада, а данас прешав у ову модерну поликлинику, где им стоји све на расположењу у погледу анамнезе, и личне, и породичне, и социјалне, као и у погледу дијагностичких средстава, до крајњих граница последњих дијагностичких метода, тако исто у погледу пропаганде, као најбоље профилактоичног средства у борби противу венеричних оболења, те и у куративном погледу, за сваки медикамент за кога нађу да им треба у тој личној или општој борби.

Ова кућа биће централни стожер борбе за антивенеричну акцију у Београду. Али како ће ова поликлиника примати на лечење и она лица која нису стални београдски жители, у циљу што боље планске борбе у целој нашој земљи противу венеричних оболења, она ће стајати у тесној вези са свима институцијама које раде на истоме пољу, као што су универзитетска клиника за кожна и венерична оболења, оба одељења Опште државне болнице, амбуланта Округнога уреда, Болесничкога фонда саобраћајног особља, Меркура и Београдске трговачке омладине, и ми се са правом надамо да ћемо у врло кратком времену бити обрадовани са много повољнијим резултатима у овој тешкој борби противу венеричних болести, и да ће нам нова проверена стручна статистика дати за право да се пошло добрим заједничким путем.

Рад ове поликлинике кретаће се у смерницама најмодернијег медицинског схваћања у борби противу венеричних и кожных оболења.

У поликлиници отвориће се стална профилактоична станица, са перманентним даноноћним лекарским дежурством, да указује помоћ свакоме и у свако доба, кад се то од ње потражи. Ова профилактоична станица, као једна етапа борбе против венеричних болести, није нов експеримент, већ једна опробана служба, која је дала за време рата, код Американаца у Француској, а специјално у Паризу, одличне резултате у погледу инфекција од венеричних оболења. Мислим да је без интереса навађати статистичке податке као оправдање за једну такву акцију код нас. У главном ми уводимо једну такву службу, не као покус, већ као једну опробану и статистички проверену успешну методу рада.

Даље, у овој кући биће и диспансерска, саветодавна, пропагаторна служба, у циљу упознавања најширих слојева Београђана о суштини венеричних оболења, било у погледу профилаксе, било у погледу инфекције, било у погледу лечења, било у погледу тешких последица које имају реперкусију и на појединце, и на породицу и на државу, ако се радикално не излече. То се мисли постижавати путем предавања и контакта са радничким организацијама и индустријским предузећима, јер се баш из тих радничких слојева највише регрутују венерично оболела лица. Тако исто потребан је сличан саветодавни контакт помоћу предавања и са нашом средњошколском и универзитетском омладином, јер баш они заузимају после радника друго место венерично оболелих лица. Поред тога усменог контакта у виду предавања, ова ће кућа бити и духовна штампарија за издавање популарних књига, летака, брошура, са задањом да исте допру до крајњих београдских периферија, где обитава баш онај човек који први то треба да зна.

Овај део рада радиће се уз духовну колаборацију, са општинским реонским лекарима, Централним хигијенским заводом и евентуално и са венеролошким друштвом, и ми смо уверени да ће један такав рад ишчупати из корена лажан стид, и да ће се оболела лица склањати савета и упуштава пријатеља, надрилекара, па ће се обраћати овој кући, која је као храм њих ради овако лепо сазидана и изграђена.

Тако исто у овој кући биће и специјално статистичко одељење, где ћемо од стручних лица имати једну проверену стручну статистику, у свима својим финесима, и одакле ћемо имати две реалне користи; прво, знаћемо право стање венеричних оболења, а друго, та ће нам статистика послужити као путоказ, како имамо даље да водимо борбу противу венеричне немани. Без једне стручне статистике ради се у мраку, неекономично и неефикасно. Добра је статистика рефлектор, који нам јасно показује путеве којима треба да иде једна смишљена акција.

Куративна служба у овој поликлиници, уверен сам, претстављаће један мравињак даноноћног рада, у којем ће се постижавати најбољи успеси, са средствима које дају последње медицинске тековине из венерологије и дерматологије. И зашто да то

не буде? Кућа одговара идеално својој задаћи. Лекарско особље и до данас је показало своју вредност, и своју способност да је дорасло овој тешкој задаћи, а општина им ставља на расположење сва материјална средства за борбу која их чека — и резултат биће онај који ми прижељкујемо. У овој кући наћи ће свако стручне лекарске помоћи, и богат и сиромаш; у том погледу нема и не може бити разлике. Клиникама су и досад слати и давати само интересантни случајеви по медицинску наставу, и то само ради демонстрације студентима медицине. То ће и на даље бити једини материјал који неће завршити своје лечење у овој лепој згради. Иначе, она је дорасла свима питањима из замршене дерматолошко-венеролошко медицинске гране. И сваки мисаони Београђанин треба да јој приђе са пуним поверењем, јер ће у овој кући наћи потпуно разумевање за његову болест, добре људе и добре лекаре. Шта ће више?

И зато, отварајући данас ову клинику, у име Претседника општине града Београда г. Владе Илића, ја је са пуно поверења у његово име предајем у руке кућним лекарима, са дубоким уверењем да ће они све своје умне снаге уложити да ова лепа кућа послужи на част Претседништву општине, њима као радницима у овој кући, а у корист свакога, било Београђанина било странца, који праг овога лепог дома прекорачи, да помоћи тражи своје ороном здрављу.

Дужност ми налаже, да овом згодом, истакнем рад, лекара ове струке, на челу са г. Д-р Спасојевићем, као шефом.

Сам Д-р Спасојевић, 1928 год., пуних 8 месеци, водио је антивенеричну борбу, под најтежим приликама, без икакве награде.

Даље, под његовим шефством, овде су стекли специјалност и данашњи вредни лекари, којима се ова кућа предаје гг. Д-р Дојчиновић, Д-р Гачић, и г-ђа Д-р Максић, који са својом спремом чине част Беогр. лекар. колегијуму.

Затим колегијална хармонија ових лекара, остала је и јесте данас идеална, тако да служи као пример другарске љубави."

Свршетак говора присутни су срдачним одобравањем поздравили.

ГОВОР Г. Д-Р КИЋЕВЦА

Потом је професор Универзитета г. д-р Кићевац одржао кратак говор, у коме је подвукао значај ове поликлинике. Обраћајући се Г. Претседнику Београдске општине, г. д-р Кићевац каже:

„Сматрам за дужност да као наставник овог предмета на Универзитету истакнем нарочити значај једне овако савршено опремљене амбуланте, подигнуте заузимањем њеног шефа, који је наишао на пуно разумевање код надлежних претпостављених, а нарочито у Вашој личности, Господине Претседниче. Поред читавог низа социјално медицинских установа, подигнутих за време Ваше управе а које чине част Београду и целој нашој земљи, данас добијамо још једну, која по својој значају спада у први ред. Данашњим даном у нашој престоници се даје пример и дру-

гима за даље напредовање у овом правцу. А то је не само потребно него необично потребно, јер венеричне болести као велико социјално зло, захтевају највећу делатност како у погледу постављања дијагнозе, тако и у правцу спровођења лечења. И доскорашња „Општинска амбуланта“ одликовала се, поред свога рада у неподесним просторијама, великим заслугама за борбу против венеричних болести у нашем граду. Уверен сам да ће тај посао у овим новим одељењима и са појачаним бројем стручног особља, допринети још више овој значајној заједничкој социјалној делатности.

Овом новом установом наша престоница може да буде нарочито задовољна. Стара Видинска улица је ранијих година, пре рата и одмах после рата, била један од великих извора венеричних болести. У њој су биле скоро врата уз врата јавна кућа до јавне куће. Са законском одредбом о њиховом затварању пок. Проф. Ђорђевић сместио је у једној од њих „Државну Поликлинику за кожне и венеричне болести," а ова нова „Поликлиника Општинског поглаварства" продужује тако срећно изабрани смештај у тој раније по злу познатој улици као оличење победе у борби против социјалних и социјално медицинских невоља нашега друштва.

Радујући се искрено овом великом напретку и јединственом примеру обраћања пажње венеричним болестима, ја вас молим, Господине Претседниче, Господо већници и Господо колеге, да примите поред честитке на овако лепо оствареној замисли и моје жеље за најлепши успех у борби великог социјалног зла које претстављају венеричне болести."

Г. д-р Јован Спасојевић, шеф Градске поликлинике за кожне и венеричне болести.

Г. д-р Јован Спасојевић, шеф Поликлинике, износећи историјат Амбуланта за кожне и венеричне болести, најлепше се захваљује г. Влади Илићу, Претседнику Београдске општине, као и свима онима који су радили на остварењу ове установе.

После тога су присутни, вођени лекарима Поликлинике г. д-р Гачићем и г. д-р Дојчиновићем, обишли целу зграду, која је уређена на сасвим модерној основи и која претставља прву установу овакве врсте не само у Југославији, већ и у Централној Европи.

У неколико речи осврнућемо се на значај ове установе, на њен постанак и рад.

Венеричне болести претстављају велику опасност и чине огромну штету не само појединцима, њиховим породицама и друштву, већ и читавој нацији. Узрочи овим обољењима разни су.

Београд претставља веома погодан терен за обољења ове врсте. Честе посете великог броја странаца тешке економске прилике пољуљани морал и тајна проституција, који је најбољи разносач свих полних обољења, проузроковали су повећање броја венерично оболелих.

Раније није било ни економских ни социјалних услова за сузбијање овог зла.

Београдска општина поклонила је пуну пажњу социјално здравственим установама. Отворивши нове, а оспособивши старе своје установе социјално-здравственог карактера, Београдска општина стаје на пут, поред туберкулозе, још једном социјалном злу: венеричним обољењима, отварајући Поликлинику за кожне и венеричне болести, установу која је све до сада била запостављена.

Општинска амбуланта за кожне и венеричне болести отворена је први пут 15 септембра 1928 г. Тада је била смештена у општинску зграду на Каленићевом Гумну, на самој пијаци. У тој истој згради вршене су још три различите службе. Пре подне вршени су завоји, (завијања) по подне је радио један интерниста, а тек по његовом одласку, од 4 часа, почео би рад венеричне амбуланте. Једини лекар у то време био је д-р Јован Спасојевић, који је поред стручних лекарских послова морао да обавља и послове болничара, служитеља и администратора. Додељиван му је био с времена на време по један болничар, али и то врло ретко. Почетком априла 1929 г. амбуланта је пресељена у општинску зграду код Мостара, која је до тада била општа амбуланта. Тада је постављен још један лекар, д-р Рад Палић, као и један болничар и један служитељ. Али и то за врло кратко време. Лекар је ускоро отпуштен, а служитељка премештена у другу амбуланту. Нестација кредита погодила је и г. д-р Спасојевића, који је био отпуштен. Међутим, како је амбуланта већ у велико развила свој посао и како се број болесника из дана у дан повећавао, г. д-р Спасојевић и даље остаје на раду, без плате, свестан своје социјалне дужности и са пуно самопрегора не дозвољава да се затвори једна оваква важна установа. После тромесечног рада без плате, пошто су пронађени потребни кредити, г. д-р Спасојевић се поново враћа у општинску службу.

Почетком 1931 године, амбуланта је пресељена у зграду бив. трошаринске станице код Господарске Механе. У то време амбуланти је додељен један болничар, једна служитељка и постављен је један лекар г. д-р Сулјеман Мутових, а после два месеца бива постављен и један медицинар, да би на крају трећег месеца био отпуштен и замењен г. д-р Добривојем Петровићем (августа месеца исте године д-р Мутових је напустио општинску службу, а на његово место упућен је на рад г. д-р Србислав Дојчиновић, који је истовремено вршио и дужност секретара Дирекције за социјално

и здравствено старање). Половином 1932 год. Амбуланта се сели у једну кућу, на спрат, узету под кирију, у улици Браће Крсмановића на Сави. Крајем 1932 године на место г. д-р Петровића, који је отпуштен, постављен је г. д-р Михаило Гачић. Две године доцније, 1 маја 1935, амбуланта се поново сели у општинску зграду, нешто преправљену и преуређену у ул. Краља Александра 27, из које се 8 марта 1938 г. преселила у своју нову сазидану зграду.

Претседник Општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг Тодоровић са лекарима Градске поликлинике на дан освећења нове зграде.

Почетци рада били су изванредно тешки. Са набавком лекова ишло је исто тако врло тешко. Било је дана, када Амбуланта није имала ни најпотребније лекове, шприцеве и игле. Тек 1935 год. а нарочито 1936, поклања се овој установи велика пажња и даје већи значај, који она потпуно и заслужује.

Првог месеца свога постојања и делања Амбуланта је имала свега 32 болесника, а у целој 1928 г. било је свега болесничких посета 1.072, рачунајући нове и поновљене болесничке посете. У 1929 нових је било 1.677, и то мушких 1.076 и женских 601; поновљених је било свега 13.540, и то мушких 8.850 и женских 4.690. 1930 године нових је било 1.886, поновљених 21.039; свега 22.925 болесничких посета; 1931 нових је било 1.711, поновљених 14.652; свега 16.363; 1932 нових је било 2.768, поновљених 25.505; укупно 28.273; 1933 нових 2.835, поновљених 19.716; укупно 22.551 болесничка посета; 1934 г. нових 3.377, поновљених 14.956; свега 18.333; 1935 нових 4.233, поновљених 33.237; свега 37.470; 1936 нових 6.307, поновљених 44.439; свега 50.746; 1937 нових је било 9.004, поновљених 42.190, укупно 51.194 болесничких посета. То долази око 177 лица дневно.

Треба додати и то да је приликом сваке сеобе опадао и број болесничких посета. Рад ове гране медицине креће се у неколико праваца: лечење оболелих, давање савета како се треба чувати од полних зараза, изналажење извора венерично оболелих и вршење контроле у заједници са општинским реонским лекарима, као и са свима онима који раде са животним намирницама.

Годишње се упућивало у болницу 40—50 болесника, и то само оних чија је природа болести

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.САНТЕЗЛА специјалну негу. Интересантније болеснике амбуланта је упућивала на Универзитетску клинику проф. д-р Кићевца.

У мају 1936 г. створена је при општинском Дезинфекционом заводу и станица за лечење и сузбијање шуге. У тој станици, поред лекара ове амбуланте, радио је и г. д-р Ђонић. Њен рад, односно посете болесника кретале су се овако:

У 1936 г. нових болесника било је 1.401, поновљених 4.440, — укупно 5.841. Сви су ти болесници били упућивани или из ове амбуланте или из школских поликлиника и других сличних установа. Код свих болесника, поред лечења, вршена је дезинфекција одела како у почетку, тако и на крају лечења.

У Београду одавно се осећала потреба овакве једне установе као што је Поликлиника. Доскора је ова установа била смештена по малим, тескобним и

нехигијенским собицама (а било је времена када је амбуланта била смештена у свега две собице), које нису уливале никакво поверење болесницима. Само благодаречи пожртвованом раду лекара и осталог особља успело се да амбуланта постане једна позната социјално здравствена установа у Београду, пред којом стоји, поред многих задатака један од најважнијих проблема: тајна проституција која узима све већег маха. Скоро 80% оболелих инфицирано је овим путем. Томе се треба стати на пут. Лекари ове установе, на челу са шефом г. д-р Јованом Спасојевићем, морају са пуно разумевања и већ стеченог искуства, да приме ову тешку борбу са кожно венеричним болестима које су узеле великог маха код Београђана подривајући здравствене темеље и појединачна и породице и друштва.

М. Мар.

Г. Влада Илић изабран за почасног члана С. к. „Југославија“

Г. Влада Илић, претседник Београдске општине, изабран је за почасног члана С. к. „Југославија“ због његовог старања за унапређење спорта у престоници

Претставници Спорт клуба „Југославије“ — потпретседник г. Тадић, секретар г. Михаиловић и чланови управе г. Јован Ружић и г. Драгољуб Аврамовић — посетили су Претседника Београдске општине г. Владу Илића и захвалили му се на одлуци Градског поглаварства Београд и Градског већа да се С.к. „Југосла-

вији“ уступи земљиште за проширење игралишта. Делегација је предала г. Влади Илићу и писмену захвалност са саопштењем да је управа С.к. „Југославије“ одлучила да г. Владу Илића изабере за почасног члана С.к. „Југославије“ због његовог старања за унапређење спорта у престоници.

Поглед на Сајмиште преко Земунског моста

Уметничка хроника

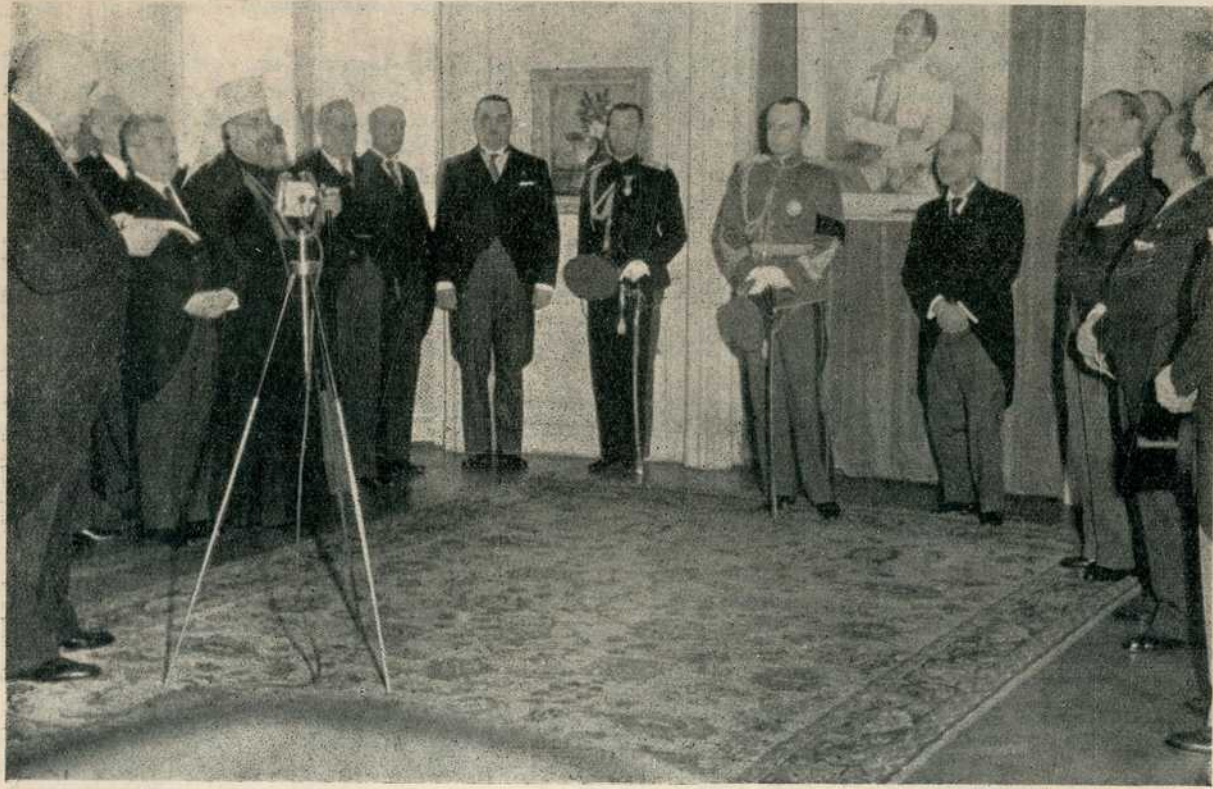
Изложба италијанског портрета кроз векове

27 марта пре подне отворена је „Изложба италијанског портрета кроз векове” у Музеју Кнеза Павла под високим покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла. Изложба ће трајати до 9 маја.

У овом музеју приређиване су и раније изложбе страних уметника, — француских, данских и пољских —, али је ова изложба и по своме обиму и по својој грандиозној концеп-

лијанске уметности у целокупном њеном развоју, од првих почетака до данас, „од републиканског Рима Сципиона до царског Рима Мусолинија“. Ово је заиста „свечано славље италијанске уметности“, — како се изразио г. Нино Алфијери, италијански министар за народну културу.

Дела су распоређена по вековима, са нарочитим укусом и ретким разумевањем, у 20

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић, изасланик Њ. В. Краља, председник Владе г. д-р Милан Стојадиновић. Десно: Министар г. Алфијери. Лево: Њ. Св. Патријарх Гаврило, председник Народне скупштине г. Ђирић, Министар саобраћаја г. Спахо, Министар просвете г. Магарашевић и др. присуствују отварању изложбе.

цији — да обухвати италијанско сликарство и кипарство кроз неких 2000 година преко најбољих репрезентаната — јединствена у Европи, а свакако и у свету. Заступљено је преко стотину римљанских и италијанских најбољих сликара и вајара са 120 ремек дела. То су најсјајнија ремек дела једне од најсјајнијих уметности. То је најпотпунија слика ита-

укусно декорисаних сала на другом спрату Музеја Кнеза Павла. Сваки век је заступљен не само са најбољим уметницима, него и, по могућности, са њиховим најкарактеристичнијим делима. Свака сала је декорисана нарочитим тапетима од тешке кадифе, у бојама које се најбоље слажу са изложеним делима.

Замисао за ову величанствену и необичну

изложбу дао је Н. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле. Г. Мусолини је свесрдно примио ову замисао о изложби, а организовао ју је, по одлуци италијанске владе, а под претседништвом Изложбеног комитета грофа Ђузепе Волпија ди Мизурата, г. Нино Барбантини, уметнички саветник града Венеције, који је досад са задивљујућим успехом организовао неколико великих уметничких изложби у Италији.

Претседник Комитета за изложбу гроф Волпи изразио је најпрегнантије и уметнички и политички значај ове изложбе са неколико језгровитих речи. Он је рекао да ова изложба значи мерило величине Италије у њеној традицији, њеној мисли, њеним ношњама и свим славним етапама њеног пута.

„Поверити, макар и за кратко време, нашим југословенским пријатељима, у њиховом престолном граду Београду, ово наше ненадокнадиво богатство, доказ је великог пријатељства које је фашизам хтео дати нашим суседима за обновљене везе солидарности, које на срећу оба народа не смеју више попустити“, — изразио се гроф Волпи.

Мино да Фиезоле: Риналдо дела Луна (млади племић)

„Две хиљаде година цивилизације ускрсавају, у изводу и на махове, из ове изложбе италијанских портрета, која почиње са једним мермером републиканског Рима а завршава се сликом Бенита Мусолинија“ — каже главни организатор изложбе г. Нино Барбантини.

Међу овим италијанским великанима налазе се и уметнички гиганти, репрезентанти

Ренесансе, Микеланђело Буонароти са својим снажним кипом „Брут“, Рафаело Санцио са три неупоредива, савршена портрета („Трудна жена“, „Папа Јулије II“ и „Ла Форнарина“), затим венецијанско „божанско тројство“: Тицијан, Тинторето и Павао Веронезе, који су необично популарни и у нашем народу. Изложена су три Тицијанова портрета: Женски портрет назван „Лепотица“ — најчувенији женски портрет Тицијанов; — „Човек с плавим очима“, портрет непознатог, за који се писало као да обухвата душу Хамлетову и да је направљен од тајанства и снова. „То је једно од најчаробнијих дела које је Тицијанова кичица насликала“; портрет папе Павла III, који се по својој савршеној уметничкој лепоти може такмичити са Рафаеловим портретима папа. Васари прича у једном писму из 1547 да је ова слика била стављена на једну терасу према сунцу, и да су многи пролазници скидали капу сматрајући да је живо лице.

Од Тинторета изложена је сјајна заветна група „Богородица ризничара“, која приказује како се млетачки магистрати, са својим секретарима, заветују, приликом примања дужности ризничара, да ће једнодушно радити за опште добро и дарују Богородицу и свеце цекинама. Изложен је и портрет сенатора Јакопа Соранца, психолошки изразит и жив, чија глава „претставља чудо узбуђења, моћног тумачења узвишене технике“.

Од Павла Веронеза изложен је један портрет витеза у ратној опреми, веронског племића Пазе-а Гвариенти.

Ту је и један пеортрет Ђан Батиста Тиепола, најсјајнијег сликара барока, „прокуратор Иван Кверини“. Овај сликар није потпуно изражен у овом портрету, јер је заносан као декоративни сликар. Он оживљује стару славу венецијанског сликарства и надахњује новином своје следбенике.

Изложба се свршава са портретима XIX века. Из данашњег века изложени су само ликови Виторија Еманела III и Бенита Мусолинија.

Италијанско сликарство добило је најјачег израза у портрету, који се неговао кроз све векове. Тако је са портретом било могуће приказати и величину италијанске уметности сликарске и вајарске, и изложити укратко историју тих уметности кроз двадесет векова.

При избору дела г. Барбантини руководио се принципом да од сваког уметника узме по једну слику или скулптуру. Изузеци су учињени само за најсјајније уметнике, као што су Рафаело, Тицијан и Тинторето, и још неки, од којих су узета по два или три дела.

Природно је да сви мајстори нису могли бити заступљени увек са својим најбољим делима, јер су их насликали на зидовима цркава и палата, а неки чувени портрети налазе се у страним музејима (као Леонардова „Боконда“). Из тих разлога, Леонардо да Винчи, један од најсјајнијих претставника Ренесансе,

није суопште заступљен на овој изложби. Узвишена величина Микеланђела види се из портрета које је он насликао на зидовима цркава и манастира, па, наравно, он на овој изложби може да изгледа мањи од многих других, чија се дела могу преносити.

Виторе Карпачо: „Две даме“

„Да се схвати шта је била италијанска уметност, — каже г. Барбантини — треба имати у виду да је сваки од ове стотине мајстора, који су овде присутни са неколико квадратних сантиметара насликаног платна или са малим фрагментима мермера, напунио Италију ремекделима а свет славом“.

При избору дела пазило се и на то да се прикажу историјски ликови, уколико су уметнички изражени од неког великог мајстора; нарочито се о томе водило рачуна при избору ликова из XIX века, у којима се желело приказати уједињење Италије. Зато је ова изложба истодобно и „синтеза духовне историје Италије и величање њене судбине“.

Ова изложба италијанских мајстора допуњена је са два дивна портрета из приватне збирке Њ. Кр. Вис.. Кнеза-Намесника Павла, и то: „Портрет непознатог“ од Тицијана и „Портрет непознате“ од сликара Ђовани Бузи-а Ил Кариана. Нарочито први портрет зра-

чи душевном дубином и снагом. Очи гледају као живе.

*
* * *

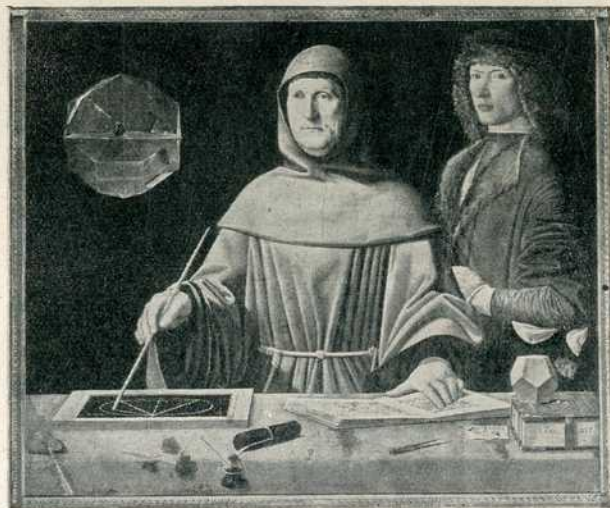
Свечано отварање изложбе извршено је нешто после 11 часова

Тачно у 11 часова стигао је у Музеј Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле. На улазу Га дочекују први ађутант генерал г. Никола Христић и генерал г. Жарко Мајсторовић. У холу првог спрата дочекују Га Њ. Св. Патријарх Гаврило, Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић, Претседник Министарског савета и Министар иностраних дела г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом, Претседник Сената г. д-р Мажуранић, Претседник Народне скупштине г. Стеван Ђурић са Госпођом, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, италијански министар за народну културу г. Нино Алфијери, Претседник изложбеног одбора гроф Волпи ди Мизурата и други италијански високи гости, сви чланови дипломатског кора, сви министри југословенске Краљевске владе са вишим чиновницима министарстава, директор Музеја Кнеза Павла г. д-р Милан Кашанин и многи други угледни гости.

Кнез-Намесник Павле и Краљевски Намесник г. д-р Р. Станковић заузели су место на челу хола.

Министар просвете г. Димитрије Магарашевић узима први реч и каже да је за нас особито ласкаво што је Италија баш у нашој престоници приредила једну тако отмену уметничку манифестацију, прву уметничку изложбу те врсте и тога ранга.

Пријатељска Италија шаље нам најсветлију амбасаду којом једна цивилизована земља мога да се служи: своје велике, своје највеће уметнике, односно њихове бесмртне творевине, у којима су и они сами вечно живи и присутни; Италија нам шаље свог Микеланђела, Рафаела, Тицијана, Тинторета, Донатела, Пијера де ла Франческу и остале великани, као посланике — чије ћемо славом озарене акредитиве за који тренутак моћи са дивљењем да разгледамо у овим дворанама Музеја Височанства Кнеза Павла.

Донато Браманте: Лука Пачоли и Гвидабалдо од Урбина („Фра Лука Пачоли предаје геометрију“)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ми примамо са радосним узбуђењем и најискрејим задовољством то посланство, јер нам оно доноси узвишену поруку генија и лепоте — дакле највише и најчистије човечности — чији је топли и сунчани сјај, данас, двоструко драгоцен и добродошао.

Г. Магарашевић најтоплије захваљује свима који су радили на томе да до ове изложбе дође, у првом реду Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику Павлу и Претседнику италијанске владе г. Бениту Мусолинију, као и онима који су са толико укуса и знања организовали изложбу.

Претседник владе г. д-р Милан Стајадиновић и италијански министар за народну културу г. Дино Алфиери у разговору у Претседништву Владе.

Претставник италијанске владе Министар за народну културу г. Нино Алфиери, пошто је захвалио Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу на иницијативи за ову изложбу и г. д-р Милану Стојадиновићу на моћној подршци коју је пружио организаторима изложбе, изјавио је да није без дубоког значења што се ова величанствена изложба италијанског портрета, ово дивно славље уметности, свечано отвара са првом годишњицом оних Београдских споразума, који су претстављали толико срдечно и делотворно обнављање односа између Југославије и Италије на политичком, привредном, уметничком и културном пољу.

Г. Алфиери, пошто је истакао значај и циљ ове изложбе, одаје пошту нашој уметности, која је постигла кулминацију у XIV веку, када се истакла у видној уметности, а међу видним сликарством нарочито је волела баш портрет. „Према томе и код вас постоји традиција портрета, коју су недавно успели да ускрсну снажни уметници” — рекао је г. Алфиери.

Ова изложба треба да буде почетак интензивне делатности у правцу културне размене између две земље. Театар, музика, радио, књига, новине, све ће то бити позвано да учини што интензивнијима духовне односе између две земље, које заплускује једно исто море, које здружује а не раздваја, а које су чврсто решене да подигну у интересу Европе јак браник мира — завршава г. Алфиери.

Узео је затим реч гроф Волпи ди Мизурата, претседник Комитета за изложбу, који каже да Београд, заслугом јунаштва једног народа, срећеног и мудрог, није више капија рата већ капија мира на Балкану. Каже да се оваква изложба, као што је ова Изложба

италијанског портрета, не памти ни по обиму ни по потпуности, ни у самој Италији ни ван Италије. А тешко је очекивати да ће икад моћи да се понови, с обзиром на ризик шта га претставља пренос ових великих дела, који се, по цену пријатељске готовости, може извршити једном приликом, али можда не више него једном.

У самој Италији онај који би хтео да види ова дела, која су овде на окупу, морао би да обиђе педесет музеја или уметничких збирки, разасутих по целом Апенинском Полуострву. До сад се још ниједно људско око није могло да похвали да је могло да гледа једновремено, као што ми сада можемо да гледамо, на окупу ликове Цезара, Августа, Сципиона Африканског, Пјера дела Виње, Св. Франје Асишког, Филипа Спано, победника Турака, овековеченог у монументалном сликарском делу Андреје дел Кастања, прослављеног још у вашим народним песмама под именом Филипа Мађарина, великих владара-првосвештеника, као Јулија II од Рафаела, Адријана VI од Себастијана дел Пиомбо, Павла III од Тицијана, од Дантеа и Макијавелија све до Уга Фоскола. Ту су још и ликови владара хуманиста као што су Лионело Д'Есте од Пизанела, Федерика Урбинског од Пјера дела Франческа, и Ђулијано де Медичи од Сандра Ботичелија, поред Франческа Фоскарија од Ђентила Белинија, и Франческа Брица од Строција. Ускрсавају се успомене славних млетачких дуждева од којих је један, Енрико Дандоло оснивач латинског царства, давши своју синовницу за супругу Вашем владару Стевану Првовенчаном, дао Вашој земљи прву Краљницу.

Тицијан: Портрет властелинке, назван „Ла Бела (Лепотица)“

Ту су још трговци, властелини и властелинке, које славни које незнани, али су им слике све редом неупоредиве уметничке творевине.

Ту су и личности које је дала нова Италија, ту су ликови Виктора Емануела II, грофа Кавура, и Ђузепе Гарибалдија, па све до данашњих са ликом Бенита Мусолинија, Вође и оснивача фашизма, који је хтео ову изложбу, и до Краља победника од три рата Виктора Емануела III, Цара Етиопије...

Пиеро дела Франческа: Федерико да Монтефелтро, војвода од Урбина

Ако ова изложба пружа мерило о величини Италије по њеним традицијама, по њеној мисли, по њеним обичајима, по свим славним етапама, њене путање живота, она ће уједно пружити мерило и нашег пријатељства према Југославији, према њеном Краљу, према њеном Кнезу-Намеснику, којима се поносимо што је можемо поверити као што то и овом приликом истичем — каже гроф Волпи на завршетку свог говора.

Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ ОТВАРА ИЗЛОЖБУ

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле отвара затим изложбу овим речима:

„Знам да ћу бити веран тумач наше престонице и целе Југославије кад изразим нашу неизмерну захвалност Италији за неоцењиво благо које нам је поверила.

Југославија и Београд умеће ценити тако пријатељски и племенити гест који нас је све дубоко дирнуо.

С великим задовољством отварам Изложбу италијанског портрета кроз векове”.

После извршене свечаности отварања Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић — у пратњи г. Алфиерна, грофа Волпи и г. д-р Барбантини и осталих високих гостију, — разгледали су целу изложбу, задржавајући се дуже времена пред извесним ремек-делима и дивећи се њиховој лепоти.

ПОЗДРАВНИ ТЕЛЕГРАМ Њ. КР. ВИС. КНЕЗА-НАМЕСНИКА ПАВЛА ДУЧЕ-У Г. МУСОЛИНИЈУ

Поводом свечаног отварања изложбе благоволео је упутити Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле Дуче-у г. Мусолинију топлу поздравну депешу у којој изражава Своју срећу и осећање Своје топле захвалности за неоцењива блага, која нам је Италија поверила у овој великој уметничкој и културној манифестацији.

Одликвани су организатори изложбе

Поводом изложбе одликвани су орденом Св. Саве I реда барон Челини ди Вељаско Гајсер, генерални директор за пропаганду у италијанском Министарству народне културе и члан Изложбеног одбора, и г. д-р Нино Барбантини, директор свих музеја у Венецији и генерални комесар Изложбе италијанског портрета кроз векове.

Ручак код Претседника владе

После отварања Изложбе приредили су Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић и Госпођа Стојадиновић у својој вили ручак у част високих италијанских гостију.

СВЕЧАНА ВЕЧЕРА У БЕЛОМ ДВОРУ

Поводом свечаног отварања Изложбе благоволео је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле приредити свечану вечеру у Белом Двору на Дедињу у част високих италијанских гостију. Поред италијанских гостију и италијанског посланика на нашем Двору г. Инделиа са Госпођом и са вишим чиновницима посланства, вечери су присуствовали: Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом, Министар Двора г. Антић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са Госпођом, Министри гг. Димитрије Магарашевић и д-р Мехмед Спахо, југословенски посланик у Риму г. Бошко Христић са Госпођом, високи чиновници Двора и дворске даме г-ђа Лозанић и г-ђа Дуиђерски, наш велики уметник на виолини г. Златко Балоквић са Госпођом, професор Универзитета г. Богдан Поповић, директор Музеја Кнеза Павла г. д-р Милан Кашанин са Госпођом и још многе угледне званице.

Банкет у Гардијском дому

Министар просвете г. Димитрије Магарашевић приредио је 28 марта увече у част италијанских гостију

банкет у Гардијском дому, коме су поред италијанских гостију, присуствовали: Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом, Претседник Народне скупштине г. Стеван Ђирић са Госпођом, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са Госпођом, италијански посланик г. М. Индели са Госпођом и виши чиновници италијанског посланства са Госпођама, чланови Краљевске владе са Госпођама, потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић са Госпођом и многи други угледни гости.

Г. ДИНО АЛФИЕРИ НА ЧАЈУ КОД ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Италијански министар за народну културу г. Дино Алфиери, са својом пратњом, посетио је 29 марта у 17 часова Претседника Београдске општине г. Владу Илића и Госпођу Илић у њиховом дому.

Господин и Госпођа Илић приредили су чај у част италијанских гостију, коме је присуствовало још неколико угледних званица.

Јубиларни концерт г. Златка Балоковића

Велики светски мајстор на виолини г. Златко Балоковић, — који је прославио свој југословенски народ својим музичким концертима по целом свету —, прославио је 26 марта о. г. двадесетпетогодишњицу свога уметничког рада јубиларним концертном у згради Народног позоришта.

Пред концерт Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле благоволео је предати слављенику високо одликовање Њ. В. Краља ленту Св. Саве I степена. Г. Балоковић се на концерту појавио са том лентом на позорници и публика га је одушевљено поздравила.

Овове јубиларном концерту присуствовао је у Краљевској ложи Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле. Били су присутни и чланови Краљевске владе г. д-р Антон Корошец, министар унутрашњих дела, и г. Димитрије Магарашевић, министар просвете. У својој ложи био је Претседник Београдске општине г. Влада Илић.

На позорници су поздравили слављеника топлим речима, истичући његов велики уметнички значај, г. д-р Војновић, управник Народног позоришта; Божа Николић, претседник Удружења глумца; Пера Стојановић, проф. Музичке школе, као претставник Београдске филхармоније. Они су г. Балоковићу предали лепе венце.

На концерту је узела учешћа, поред г. Балоковића, и Београдска филхармонија. Дириговао је америкашки диригент г. Луј Зибел, који је дириговао не гледајући у ноте.

Г. Балоковић је на овом концерту отсвирао на виолини — дискретно праћен гудачким оркестром Београдске филхармоније — једно класично музичко дело: Е дур концерт Ј. С. Баха, и једно модерно: „Концерт за виолину и велики оркестар у једном ставу” америкашког композитора Џ. А. Карпентера, које је овај композитор компоновао нарочито за ову јубиларну турнеју г. Балоковића и посветио га јубилару.

Г. Балоковић је и овог пута оправдао све оне високе епитете који се употребљавају кад се пише о његовој уметности. Виолина је певала у његовим рукама, племенити и дубоко прооцењени звуци извирали су из ње сасвим природно и лако и звонили по целој сали доводећи слушаоце у екстазу.

Осећало се да уметник није само виртуозан техничар, него да дубоко проживљује дело које изводи. Он на најлепшим местима инстинктивно затвара очи и преноси се потпуно у чисту сферу звукова.

Публика је више пута поздрављала бурно г. Балоковића.

Књижевне весице

Д-р РЕЉА АРАНИТОВИЋ „ШТЕДЊА”

Просветни одбор Савеза сокола Краљевине Југославије покренуо је соколску библиотеку „Соколска мисао”, која ће издавати књиге са разним темама из области соколске идеологије и практичног соколског живота.

Као прва свеска ове библиотеке изашла је справа г. Реље Аранитовића „Штедња”.

Популарним стилем писац је изнео у главном све што се могло рећи о вези између соколства и штедње. Обрадио је теме: Васпитање појединца, Дружељубље и братство, Шта хоће Соколство, Шта је штедња, Распоред зараде, Новчана штедња, Штедња нас међусобно зближује, Самосталност у животу, Штедња је духовна вежба, Рад и капитал, Карактер и јака воља, Зло и његов лек, Штедња у добру и злу, Сношљива штедња, Како штеде други народи, Станње штедње код нас, Смисао штедње итд. итд.

Књига се добија код Савезног просветног одбора, Престолонаследников трг 34 уз цену од 3 динара.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Позоришна хроника

Трелицијере и рејризе

Сирано де Бержерак од Едмонда Ростана извао је још првом својом појавом, пре рата, одушевљење наше публике. Блестави стихови, — раскошни и тоновима и бојама, пуни оштре сатире и враголастог хумора, дискретно топли а на извесним местима дубоко емоционални, — освојили су чаробњачком снагом душе читалаца и гледалаца. То су лаки грациозни стихови, као филигрански вез; мелодични; на први поглед изгледају хладни, њихов блесак потсећа на вештачки ватромет, али на извесним местима постају топли, дубоки, као у сцени под балконом, у оној дивној серенади, где изражавају пароксизам љубавне раздраганости. Звоне разуздано и страшно, као оно звоно о коме говори Сирано:

Ја те волим, луд сам, пун бола и рана!
Срце ми сад личи на звоно, Роксана,
Где је име твоје. Како дрхти оно,
Твоје име звони, јер се љуба звони!

Оваква љубавна свечаност, изражена у стиховима, може се наћи само у најјачој сцени Шекспировог „Ромео и Јулије”.

Колико идиличне топлоте и виртуозности у стиховима који дочаравају носталгичне мелодије Лангедока! Као да се кроз њих чује звук пастирске фруле и трепере пејзажи примитивне и јуначке Гаскоње! Као чаробњак, песник овде кроз стихове извија мелодије, „песма једна другу стиже, лагано и тужно, к’о дим што се диже”, развија музику „што сећа на драж гаскоњских њива”, васкрсава Гаскоњцима пред очима њихова поља, шуме, лугове.

Сјајан и многостран уметник проговорио је кроз сваки стих, сваку изреку.

Радња се развија живо, каткад је завитлана као вихор, као у првом чину, на позоришној претстави. Одмах у почетку развијен је необичан драмски ефекат, у коме се испољава цела фигура главног јунака. Лик Сирана доминира радњом кроз целу херојску комедију. Јунак, убојица, песник, авантуриста, који пркоси јачем, ужива да ствара свуда непријатеље, насрће на стотине, позива на двобој цео партер скупа, хоће да буде независан, да се диже властитом снагом, па макар и не стигао високо, који сече и својим мачем и својим духом, — оживљен је у овој поеми толико многострано и интензивно да је постао идол целог једног нараштаја. Ростанов Сирано је живљи него

многи историјски јунаци. И сирано је додуше историска личност, постојао је са сличним особинама какве је насликао Ростан: али тек кроз поему Ростанову он је добио значај, постао је стварнији него што је био док је ходио по земљи. Тек кроз Ростанове стихове његова бела перјаница вије се поносно изнад предратне француске генерације, као симбол слободе и пркоса беласа се и преко граница Француске, доводи у усхићење и југословенску националистичку омладину, која је исто тако пркосно устајала против целог трулог друштва.

Поред снажне Сиранове личности, оцртан је у овом комаду и читав француски XVII век, са својим шаренилом, духом, песничким расположењем, — које постаје манија, тако да и колачар пева песме и саставља рецепте за торте у стиховима, — са духовитим прециозама, са поштовањем према жени и чежњом ка личној независности.

Тај храбри и талентовани витез нема среће код жена: „Смета ми нос што се свуд први помоли за четврт пре мене!”. — „Кад пушите, он тол’ки дим створи, да суседи дрекну: ено, димњак гори” — иронише он сам себе. Тај нос га чини смешним и тера га да изазива на све стране сукобе. Ко само погледа у његов нос, ко направи најдаљу алузију на то „полуострво”, „ко мараму вади, за покров се брине”. Због тог носа он не сме ниједној жени љубав да изјави. Боји се да му се драгана у нос не насмеје.

Зато се мора задовољити да буде љубавни шаптач, да другом, лепшем од себе, дошаптава вреле љубавне речи и пише заносна љубавна писма, да припреми дивну љубавну свечаност па да посматра из прикрајка другог где се части, а он, као убоги Лазар, да се задовољи мрвицама, што „она” на туђој усни љуби речи његове.

Такав је његов удес и у књижевности: „да другом шапће, а сам у засенку стоји”. Молијер је узео читаву једну сцену из његове комедије *Le rédant joué* и побрао аплауз, а јадни Сирано је својим књижевним делима стицао себи само непријатеље.

Судбина му није доделила ни смрт достојну њега. Желео је увек да падне са мачем у срцу, **прободен од неког хероја**, а убијен је из заседе цепаницом од једног лакеја.

*
* * *

Велики писац нашао је у Француској исто тако великог глумца. Име Сирана везано је неразднојно са именом генијалног глумца Коклена. Сам Ростан

написао је овакву посвету на својој књизи: „Хтео сам да посветим овај спев души Сирановој. Али, како је она прешла у Вас, Коклене, то га посвећујем Вама”.

За Кокленовог Сирана чуло се и код нас. Наше новине и часописи преносили су одјеке Кокленове славе из париске штампе.

*
* *
*

Овако популаран комад, који добро познаје сва наша интелектуална публика, о чијим сценама има мање више правилне претставе у машти, ризично је давати на нашој позорници. Постоји увек опасност да слика тога комада буде изразитија и уметнички савршенија у души гледалаца него на позорници. Зато су се такви посетиоци, који су дошли у позориште са већ израђеном сликом Сирана, морали разочарати.

Неодољиво нам се намеће питање шта би урадио Сирано кад би се појавио у нашем позоришту за време претставе овога комада. Да не би, поред све деликатности коју би морао показати у страниј земљи, дошао у искушење да прекине претставу, као што је прекинуо Клоризу, зато што главни глумац рђаво игра. „Стихови, као перце лаки, код њега се вуку. Уз то страшно виче,” — образлаже Сирано свој бес према глумцу Монфлериу.

Ако би Сирано ипак пристао да саслуша до краја овај комад, онда би то учинио свакако због глуме г-ђе Десе Дугалић-Недељковић. У њој би видео уметнички оживљену своју Роксану, душа би му поново затреперила љубављу. Госпођа Недељковић нам је изразила сву раскош, сјај, духовитост и топлину Ростанових стихова. Са безброј модулација гласа, мимике лица и покрета, она је прелазила лако из једног расположења у друго, подвлачила све финесе речи и фраза, давала им баш оно значење које је хтео песник. А то је у овом случају необично тешко. Песник се овде играо као жонглер речима, осећањима, светлуцањем духа. Како је г-ђа Недељковић само лепо подвукла разлику између нежног и топлог тона Роксаниног, — на састанку између Сирана и Роксане у песничкој ашчиници — када говори о Христијану де Невилету, у кога је заљубљена, и конвенционалног тона лажне заинтересованости када се, из учтивости, диви Сирановој храбрости код капије Нелске, где је он разбио стотину нападача!

Таквих детаља, који задивљују, има безброј у игри г-ђе Недељковић.

У најлепшој сцени, под балконом, г-ђа Недељковић је развила сву скалу музичких тонова, као виолина у рукама великог мајстора. Играла се срцима; вукла вешто графа Гиша за нос; хладно одбила свог драгана Христијана, када је покушао да јој сам говори о љубави, без Сирановог дошаптавања; страшно заљубљена „дрхтала, плакала и тонула у страсти” освојена од чаробних речи Сиранових, за које је сматрала да их изговара Христијан; лукаво и духовито изиграла љубавног посредника графа Гиша, једног простог калуђера, тако да ју је сам тај калуђер вен-

чао са Христијаном; природно и срдечно се опростила од Христијана, који, одмах после венчања, мора у рат. Сваки детаљ ове сложене глуме извајала је баш онако како одговара појединим ситуацијама и расположењима, као сликар или вајар који ради сложену групу, где је сваки детаљ карактеристичан и различит, а сви опет повезани у јединствену целину.

Сирана је играо г. Миливоје Живановић, а у неким претставама г. Светислав Никачевић. Ни један ни други нису били дорасли партнери г-ђи Недељковић. Г. Живановић је правилно схватио Сирану, глумачки га је доста добро обрадио и уобличио. Покушао је и да изрази многобројне елементе из којих је саткан богати Сиранов дух, да трансформише Ростанове стихове у глуму. Али је успео само делимично. Г. Живановић располаже са доста глумачких изражајних сретстава. Али није имао баш оних која су овде најпотребнија: није могао да изрази лепоту стиха, да унесе музичке елементе, без којих стихови, а нарочито овакви раскошни стихови, изгледају као прозни превод песничког дела. Овакве песничке драме имају извесне квалитете опере. Од виртуозног изговарања стихова до вокалне музике није велик размак. Изговарање стихова на позорници мора се подврћи музичким правилима.

Г. Никачевић је још мање успео него г. Живановић. Као појава био је у извесним сценама импозантнији, имао више херојског у себи, глас му је био јачи али је он свог Сирана много упростио. Одузео му је многе нијансе, које су толико карактеристичне за Сирану. Стихове је рецитовао, место да их музички изговара. Богатство слика и емоција, које се налази у Ростановим стиховима, сведено је код г. Никачевића на много скромнију меру.

Коректно су одиграли споредне улоге: Г. Воја Јовановић — Христијана, г. Васић — Рагноа, г. Гошић — графа Гиша, г. Раденковић — капетана Карбон де Кастил-Жалу, г. Милошевић — Ле Бре-а, г-ђа Златковић — Роксанину дружбеницу, г-ђа Марица Поповић — сестру Марту.

Била је још једна важна улога у овом комаду, која, нажалост, није добро одиграна. То су масе. Оне треба да се крећу и комешају природно и живо, да се њихове речи и покрети сливају у хармонију, у оркестар. Потребан је неки невидљиви диригент да командује тим масама. Тога није било. Нарочито не у првом чину, у позоришној дворани у Бургоњској палати. Није било ни простора да се то изведе како је песник замислио. Наша је позорница за то мала.

Ови покрети маса боље се на нашој позорници изводе у операма, јер су тада глумци, бар што се тиче гласова које изговарају, везани музиком; диригентова палица управља и са њима.

Костими су и историјски тачни и укусно израђени. Свилене хаљине прециозна, шарене одоре маркиза, блистави оклопи, каците и оружје ратника и једноставно а импресивно скројене хаљине калуђерица дају дивну слику.

Б-ц.

Одлуке Државног савета

При састављању прорачуна општина мора водити рачуна о постојећим законитим наредбама надзорне власти.

Једним решењем банске управе вардарске бановине донетим на основу § 75 Финансијског закона за 1936/37 год., основани су за Вардарску бановину бановински сточарски фонд и бановински ветеринарски фонд, чије се готовине имају улагати на приплод код Државне хипотекарне банке филијала у Скопљу као приходи од сточних пасоша. С обзиром на ово издато је наређење Банске управе према коме општине имају предавати приходе од сточних пасоша Среским начелствима, а ова имају предавати Државној хипотекарној банци — филијала у Скопљу у корист наведених фондова. Исто тако наређено је општинама да приходе од пасоша не уносе у општински буџет, пошто се иначе имају предавати фондовима.

Међутим по пријему овог наређења Градско веће града Призрена донело је одлуку: „Да се таксе од сточних пасоша и уверења здравствености стоке од 1 јануара ове године не шаљу среском начелству за сточарски и ветеринарски фонд, пошто је буџет ове општине за 1937/38 годину већ решен тј. примљен и одобрен, а у њему су поменуте пристојбе унете као општински приходи...“

Банска управа је задржала ову одлуку од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама, узимајући да је противна наведеној наредби која је иначе на закону заснована.

Противу тога решења сада жалило се Поглаварство Државном савету истичући, да градска општина полаже право за покриће својих расхода предвиђених буџетом.

Државни савет својим решењем бр. 7154/37 од 24 марта 1937 године, одбаacio је жалбу са ових разлога: „Према § 134 Закона о градским општинама надзорна власт ће задржати од извршења одлуку градског већа“ која би била противна постојећим законима и законитим наредбама власти, или којом се прекорачује делокруг рада“. У Финансијском закону за 1936/37 год. (§ 75 тач. 4) прописано је да се изузетно од дотадашњих прописа половина пристојби сваке општине од сточних пасоша, и друго овде наведено, улази у бановински сточарски фонд, а друга половина у општински односно бановински ветеринарски фонд би-

ло у целини било делом, по одредби Бана“. Решењем пак Банске управе III бр. 16740 од 5 септембра 1936 год. основани су, у смислу овог прописа, бановински фондови — сточарски и ветеринарски, у који улазе по пола сви наведени приходи од пасоша и др. И кад је у смислу овога издата наредба, онда је та наредба заснована на закону. Како је градско веће донело одлуку супротно овако издатој законској наредби, онда је надзорна власт исту могла задржати од извршења на основу наведеног § 134 Закона о градским општинама, као што је овде и учињено.

Навод одлуке већа, да је буџет града већ решен и одобрен, овде не долази у обзир, јер се тиме не утврђује да дотична одлука није противна закону односно законитој наредби, по коме основу власт такву одлуку може задржати. Осим тога буџет града са свима одлукама већа и примедбама шаље се надзорној власти, према § 116 Закона о градским општинама, док у овоме случају буџет града Призрена за 1937/38 год. није достављен Банској управи као надзорној власти, према њеном извештају од 17 марта 1937 год. бр. 8869, већ непосредно Министру финансија где још није одобрен. Према томе не стоји тврђење одлуке градског већа да је буџет већ одобрен.

Даљи наводи жалбе да град без наведених пристојби не може подмирити своје расходе овде не долази у обзир, јер је за могућност задржања овакве одлуке одлучно само то да ли је одлука противна законима и законским наредбама власти, а овде је одлука већа противна законитим прописима у наведеном Финансијском закону и наредби издатој на основу тог закона, према чему је задржању исте од извршења било места“.

За градског манипулантивног чиновника може се поставити и лице које нема одговарајућу школску спрему (непотпуну средњу школу), ако је у служби града најмање 10 година обављало градске манипулантивне послове.

Градско веће једног града поставило је по овом основу за манипулантивног чиновника једно лице и пре овог у служби града. Одлуку већа о постављењу Банска управа је задржала од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама налазећи да није могло бити постављења пошто односно лице нема

школску спрему предвиђену за звање манипулантивног чиновника. Градско поглаварство поднело је жалбу Државном савету, коју је Државни савет уважио својим решењем бр. 15911 од 26 јуна 1937 год. са ових разлога: „У § 134 Закона о градским општинама прописано је, да надзорна власт има задржати од извршења одлуку градског већа која би била противна постојећим законима и законитим наредбама власти или којом се прекорачује делокруг рада“. Према томе надзорна власт је и у овом случају могла задржати одлуку већа, само у колико би утврдила, да је противна постојећим законима, законитим наредбама или је прекорачен делокруг градског већа. Са предметном одлуком градског већа то није случај па стога и није могла бити задржана од извршења. А ово зато што струку у смислу закона о чиновницима од 1931 год. (ст. 2 § 14) који се закон на основу § 104 Закона о градским службеницима примењује и на градске службенике, сачињавају сва звања „која су на основу исте спреме предвиђена за вршење истих или битно истих послова без обзира на ресор“. Дакле обављање истих или битно истих послова на основу исте спреме је критеријум за разликовање једне струке од друге. А ово значи да је за појам струке ирелевантно звање у коме се једна врста послова обавља.

Пошто интересовани Хлебед нема потребну школску спрему (непотпуну средњу школу) за звање манипулантивног чиновника то је он на ово звање могао бити једино постављен, ако испуњава услове из §§ 8 и 66 Закона о чиновницима односно из ст. 3 § 4 Градског статута. Другим речима Хлебед је требао да обавља 10 година, исте или битно исте поје искључиво манипулантивне послове.

У конкретном случају интересовани Хлебед је провео преко 10 година у разним звањима званичничке категорије код истог поглаварства, како се то види из уверења градског поглаварства у Крижевцима за све то време обављао је искључиво манипулативне послове.

Прослуживши преко 10 година у званичној категорији и обављајући искључиво манипулантивне послове Хлебед је испунио услов из ст. 3 § 4 градског статута да буде постављен на звање манипулантивног чиновника, па је стога наведеном одлуком градског већа и могао бити постављен на спорно звање.

Из овога, даље, произлази да је ожалбеним решењем противно закону задржана од извршења поменута одлука градског већа. Услед тога је (ожалбено решење) морало бити поништено по § 134 Закона о градским општинама“.

Општина не може наплаћивати закупнину за своје зграде у којима су смештена надлештва управе града Београда.

Градско веће је било донело одлуку, да се на општинске зграде у којима су смештена

надлештва управе града наплаћује закупнина на терет „Специјалног општинског грађевинског фонда“ при Државној хипотекарној банци и била је одређена висина те закупнине. Министар унутрашњих послова задржао је ову одлуку од извршења на основу § 134 Зак. о градским општинама, Поглаварство се жалило Државном савету и жалба одбачена решењем саветским бр. 19432 од 21 августа 1937 год. са следећих разлога: „У § 56 Закона о унутрашњој управи прописана је обавеза за Општину да сноси трошкове за смештај надлештва Управе града Београда. Општина града Београда је овој обавези удовољила тиме што је уступила сопствене зграде за смештај ових надлештва. А већ по томе што се ово уступање појављује као извршење једне законске обавезе, не може бити и наплата закупнине за уступљене зграде.

У § 55 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда прописано је, да се бановинска трошарина на предмете подложне плаћању државне трошарине може наплаћивати и на територији Управе града, а у корист општина Београда и Панчева, али тако да половина наплаћених сума припада овим општинама, а друга половина има ићи у „Специјални општински грађевински фонд“ образован при Хипотекарној банци, из кога би се имало подизати зграде за она државна надлештва и установе за чије је издржавање општина дужна доприносити. — Доцнијом Уредбом о јавним радовима од 22 новембра 1934 год. (чл. 21) одобрено је општинама на територији Управе града Београда да могу завести бановинску трошарину на вино и ракију, али тако да половина ових прихода иде у „Специјални општински грађевински фонд“ а друга половина у фонд за јавне радове на територији Управе града који се такође има образовати код Хипотекарне банке. Даље, у чл. 25 ове Уредбе прописано је „...Општина града Београда исплаћиваће кирију за узете зграде у закуп за канцеларије надлештва Управе града Београда“.

Уступајући своје сопствене зграде за надлештва Управе града Општина града Београда удовољила је једној законској обавези из § 56 Закона о унутрашњој управи. Ако је и поред тога образован „Специјални општински грађевински фонд“, у који би ишли приходи нарочито установљене трошарине и из кога би се имала подизати надлештва, за чији је смештај општина обавезна да снаша трошкове иако је општина овој дужности удовољила, — то је само ради тога да се подигну зграде које су нарочито за то подешене и уређене и да се тако напусте дотадашње зграде које служе само за нужду. По општој обавези из § 56 Закона о унутрашњој управи, општина би и ове трошкове имала сносити, али како би то терећење било тешко тако да га општина не би могла поднети, за њу је на наведени начин

створена олакшица установљењем једне трошарине и специјалног фонда, у који би ишли приходи од ове, а све ради олакшања једне опште обавезе Општине (из § 56 З.у.у.). У олакшању ове опште обавезе општине ишло се и даље, па је у чл. 25 Уредбе о јавним радовима одређено, да општина има исплаћивати из наведеног специјалног фонда „кирију за узете зграде у закуп за канцеларије надлештава Управе града Београда“. Олакшана је тако обавеза општине за снашање трошкова и за постојеће зграде у којима су смештена наведена државна надлештва, али само у толико што из фонда има исплаћивати „кирију за узете зграде у закуп“. Ово олакшање према изложеноме појављује се само као изузетак, те се стога и може применити на случај изрично предвиђен т.ј. онде где општина плаћа кирију на зграду уступљену Управи града, као што је у одлуци градског већа узето, то би представљало дефинитивно ослобођење обавезе из § 56 Закона о унутрашњој управи, а то према изложеном није смисао наведеног чл. 25 Уредбе.

Сколност, што општина града Београда плаћа закуп за зграде у којима је сместила своја надлештва, док је сопствене зграде уступила Управи града, — овде не долази у обзир, јер такав случај није регулисан изузетном одредбом наведеног члана 25 Уредбе.

Одлука градског већа према изложеноме противна је закону, те је у ожалбеном решењу поступљено сагласно закону када је иста одлука задржата од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама“.

Мансарда се не рачуна као спрат и не утиче на допуштenu висину зграде

Од стране Градског поглаварства у Београду били су одобрени планови и издата грађевинска дозвола сопственику за подизање зграде на његовом имању у Београду. По тим првобитним одобреним плановима зграда је садржала: подрум, сутерен, приземље, четири спрата и делимично мансарду. Новом молбом именовани је тражио измену планова ове зграде утолико што би се уместо оне делимичне мансарде сазидала цела мансарда, која би била повучена за 1,45 м. унутра од регулационе линије. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства са разлога што би дозирањем мансарде била премашена максимална висина зграде, допуштена „техничким условима“ из 1922 год. Министар грађевина, по жалби заинтересованог, поништио је одлуку Поглаварства налазећи да се мансарда, по грађевинском закону и грађевинском правилнику за град Београд, не рачуна као спрат и као таква не може ни утицати на допуштenu висину. Градско поглаварство поднегом тужбом тражило је поништај овог министровог решења, истичући исте разлоге као у првостепеној

одлуци по спорном питању. Али је та тужба одбачена пресудом Државног савета бр. 21814 од 27 септембра 1937 године са следећих разлога: Према § 15 ст. 6 Грађевинског закона мансарда се не рачуна у спрат. У овом смислу је и ст. 2 т. 4 чл. 7 Грађевинског правилника за град Београд. Кад се мансарда, по Грађевинском закону и грађевинском правилнику, не рачуна као спрат, она не може утицати ни на допуштenu висину зграде, која се, према ст. 9 чл. 7 Грађев. правилника за град Београд, рачуна у средини спољнег изгледа зграде — фасаде — од пешачке стазе — тротоара — до најниже ивице кровне стреје или до највишег горњег дела — венца зграде, односно до горње ивице фасаде не узимајући у обзир мансарду, а мерећи на овај начин висину пројектоване зграде, та висина не премаша висину допуштenu „техничким условима“ од 1922 год., зато у овом погледу није ни могло бити основа за ускраћење грађевинске дозволе за дозиравање мансарде, а како је то био једини приговор истакнут од Поглаварства као првостепене власти, Министар грађевина је правилно поступио кад је првостепену одлуку поништио.

Неумесно је оно истицање у тужби да односно дозиравање и није мансарда у техничком смислу већ станови на највишем спрату. Ово са разлога, што је само Поглаварство узело да је у питању мансарда, дозволивши својом одлуком Г.О.бр. 1210/37 зидање делимичне мансарде, а сад се у суштини ништа не мења, него се само та делимична, дозиравањем, претвара у потпуну мансарду. И кад као делимична није утицала на допуштenu висину, неће утицати ни као потпуно изграђена.”

Ако грађевинска власт нађе да су по пројекту просторије рђаво постављене и да је улаз у станове рђаво решен може да ускрати издавање грађевинске дозволе за подизање зграде

Сопственик је тражио од Градског поглаварства у Београду грађевинску дозволу за подизање зграде на свом имању у Београду. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства Г.О.бр. 2313 од 23 јуна 1937 год, са разлога, што су споредне просторије рђаво постављене и улаз у станове рђаво решен, због чега је пројекат зграде у противности са одредбама чл. 36 т. 5 Грађевинског правилника за град Београд. Министар грађевина својим оспореним решењем одбацио је жалбу именованог и оснажио одлуку Поглаварства усвојивши њене разлоге. Тражећи поништај министровог решења, тужилац у тужби истиче, да није било места за ускраћење дозволе, пошто су сви услови испуњени за издавање исте, али је његова тужба одбачена од стране Државног савета пресудом бр. 26341 од 16 новембра 1937 год. са ових разлога: Грађе-

вински одбор при Градском поглаварству као стручно грађевинско тело, по извршеном увиђају, размотрењу планова и осталих прилога, утврдио је да су код тужиоачеве пројектоване грађевине, за чије подизање је тражио грађевинску дозволу, споредне просторије рђаво постављене и да је улаз у станове рђаво решен, због чега је пројекат у противности са чл. 36 т. 5 Грађевинског правилника за град Београд и као такав није могао бити одобрен, нити по њему издата грађевинска дозвола, што је правилно потврђено са истих разлога и од стране Министра грађевина, који је својим оспореним решењем одбацио жалбу именованог, чија се и тужба против тог министровог решења показује као неумесна и као таква је одбачена, јер сви тужбени наводи немају никаквог основа у закону."

У случају отпуста општинског службеника, који је у општинску службу прешао непосредно из државне службе, за евентуално право на отпремнину узимају се у обзир само године општинске службе

У питању је био отпуст без права на отпремнину једног службеника Општине београдске, који је потврдио и Министар унутрашњих послова. Он је против министровог решења поднео тужбу на Државни савет, која је одбачена пресудом Државног савета бр. 3322 од 24 марта 1937 године. Ова пресуда је карактеристична и начелна по свом образложењу у погледу рачунања година службе којима се стиче право на отпремнину у случају отпуста, као и по свом становишту о сталности службеника Општине града Београда пре ступања на снагу Закона о градским општинама. Случај расправљен наведеном саветском пресудом је следећи: „Тужилац је, као што произилази из аката овог предмета, прешао непосредно из државне у општинску службу 2 новембра 1932 год. Доцније по овоме преласку признато му је од стране Општине 7 година, 9 месеци и 19 дана државне службе за напредовање (уверење Општине града Београда Обр. 1165 од 23 јануара 1933 год.). У служби Општине остао је до 17 маја 1935 год. када је из исте отпуштен. После отпуста тужилац је тражио да му се призна отпремнина, у смислу § 161 Закона о градским општинама, али је од тог тражења одбијен одлуком градског већа, која је спорним решењем оснажена.

У својој тужби противу овог решења истиче, да му је ранија државна служба призната у Општини, с обзиром на непосредни прелаз, на основу чл. 14 Статута, да тако има преко пет година службе са којом се стиче сталност по чл. 47 статута, и да с обзиром на то има право на отпремнину по § 161 Закона о градским општинама. Како му ова ипак није призната предлаже Државном савету да ово решење поништи.

Државни савет је ценио наводе ове тужбе,

решење и остале акте овог предмета, па је нашао да је тужба неоснована.

Према § 161 Закона о градским општинама „Службеници који су по досадашњим прописима имали сталност и који немају десет година службе на случај отпуста добиће отпремнину..." За сталност према овоме одлучни су ранији прописи, а ти прописи су у овоме случају садржани у Статуту Општине града Београда из 1929 год.

У чл. 47 овог статута прописано је, да је општинска служба после пет година стална и да се општински службеник „после пет година службе у Општини београдској..." не може отпустити. Сталност, која се стиче са пет година службе везана је дакле за службу „у Општини београдској", према чему не би дошле у обзир раније проведене године у државној служби. И пошто тужилац нема пет година општинске службе, то ни сталност по томе основу не би стекао. Али и под претпоставком да су у рок од пет година урачунљиве и године државне службе, као што тужилац истиче, он није могао стећи сталност по основу чл. 65 истог статута, којом је примена одредбе чл. 47 — о сталности — одложена. У овоме пропису предвиђено је да се чак и преведени службеници по одредбама овог статута, који су већ навршили пет година службе „утврдиће се за сталне специјалном одлуком суда најдаље до краја 1930 године и то на звање и положаје које ће предвидети правилници о организацији појединих одсека по чл. 6 овог статута", и даље „До те одлуке суда они неће уживати сталност у смислу чл. 47 овог статута." Даље је предвиђено да се наведени рок (тј. до краја 1930 год.) може продужити специјалном одлуком суда коју одобрава Министар унутрашњих послова. Међутим правилник о организацији одсека из чл. 6 није донет у предвиђеном року, већ је продужаван из године у годину, а последњи пут је продужен одлуком општинског суда Обр. 24550 од 7 децембра 1933 год. за наредну 1934 год., коју је одлуку одобрио Министар унутрашњих послова решењем IV. бр. 3183 од 15 децембра 1933 год., а у овој години ступио је на снагу и Закон о градским општинама, из чега следује да службеници општине града Београда нису никако дошли до сталности.

Оно што важи за преведене службенике који су већ 1930 године имали пет година службе, важи у толико пре и за оне који су доцније у исту службу ступили, какав је и тужиоачев случај, јер не могу бити у повољнијем положају млађи од старијих службеника. Ово тим пре што је сталност везана за положаје предвиђене правилником о организацији, који правилник никада није донет.

У сваком случају дакле тужилац није стекао сталност у служби општине, за коју је везана отпремнина за случај отпуста, по на-

веденом § 161 Закона о градским општинама. Тужилац стога нема права на ову отпремнину, према чему није ни могло бити повреде таквог права тиме што је његов захтев за признање отпремнине одбачен."

Отпуст градског службеника, који није испунио услов за право на пензију, сматра се за законитим је одлука о отпуста заснована на § 104 т. 16 у вези са § 110 Ч. 3.

Оваква је ситуација и државног службеника, чим је одлука о његовом отпуста, под претпоставком да није испунио законски услов за право на пензију, заснована на § 104 т. 16 у вези са § 110 Чиновничког закона законска је претпоставка да је тај отпуст у складу закону. Кад ће управна власт донети такву одлуку, ствар је о којој она одлучује *по својој слободној оцени*, а одлуку управне власти донету по том основу заинтересовани не могу нападати тужбом на управни суд односно Државни савет (чл. 19 т. 3 Закона о Државном савету и управним судовима), њихова тужба против такве одлуке била би одбачена као по закону недопуштена (чл. 24 т. 1 истог закона). Ово све важи и за градске службенике, с обзиром на то да је § 104 Закона о градским општинама и на њих претегао важност одредаба Чиновничког закона од 1931 год. У овом погледу је интересантна пресуда Државног савета бр. 20523 од 8 новембра 1937 године, којом је расправљен следећи случај: „Одлуком градског већа града Београда од 19 јула 1937 год. Маринковић је отпуштен из општинске службе на основу § 104 тач. 16 у вези са § 110 Чиновничког закона. Оспореним решењем одбачена је Маринковићева жалба с тим да нема права на отпремнину пошто не стоје услови из § 161 Закона о градским општинама.

У тужби против оспореног решења тужилац истиче, да је одлука о отпуста морала бити образложена и затим да он има права на отпремнину, које је право морало бити расправљено овом одлуком (о отпуста). Стога предлаже да се оспорено решење поништи.

Државни савет је ценио наводе тужбе оспорено решење и остале акте предмета па је нашао:

По Закону о чиновницима од 1931 године, чије се одредбе сходно § 104 Закона о градским општинама, примењују и на градске службенике, службенику служба престаје кад то надлежна власт одлучи (тач. 16 § 104 Ч. 3.). А по § 110 Ч. 3. одређено је: да се одлука власти о престанку службе може донети ако овлашћени старешина нађе да је службеник неспособан, неподобан за службу или иначе то захтевају интереси службе. Питање да ли је наступио који од случајева предвиђених у § 110 Ч. 3. регулисано је Законом о аутентичном тумачењу § 110 Ч. 3. у чијем је чл. 1 нарочито наглашено: „§ 110 Ч. 3.

има се разумети тако, да је самим тим што се одлука о престанку службе позива на тај параграф констатовано да је код службеника наступио који од случајева из овог законског прописа који повлачи престанак службе, па да је та одлука донесена у смислу закона." Дакле власт може у свако доба по слободној оцени да отпусти службеника ако овај није већ испунио услове за пензију. У колико, пак, ова одлука не би била образложена у смислу Закона о општем управном поступку, та околност не утиче на њену законитост јер је она (одлука) донесена у смислу закона самим тим што је заснована на цитираним прописима. Стога је приговор тужиоцев у горњем смислу неуместан. Ово још стога што Маринковић у моменту отпуста из службе није имао услова за пензију.

У ст. 2 § 161 Закона о градским општинама, предвиђено је: „службеници који су по досадашњим прописима имали сталност и који немају десет година општинске службе на случај отпуста добиће отпремнину у износу једногодишњих припадљности ако имају најмање пет година ефективне општинске службе, а отпремнину у износу шестомесечних припадљности ако имају мање од пет година ефективне општинске службе." У смислу овог законског прописа право на отпремнину имају само они градски службеници, који су по досадашњим прописима стекли сталност. А према досадашњим прописима (чл. 47 Статута Општине града Београда) службеник београдске општине је стицао сталност после пет година општинске службе. Па пошто је у § 161 Закона о градским општинама предвиђена отпремнина само за оне градске службенике који су имали сталност на дан када је Закон о градским општинама добио обавезну снагу (22 септембра 1934 године) то би евентуално могли имати право на отпремнину само они службеници Општине града Београда који су до 22 септембра 1934 године, стекли сталност по чл. 47 Статута општине града Београда од 1929 године, који су до тада имали најмање пет година општинске службе.

Из аката предмета се види да је тужилац ступио у општинску службу 9 октобра 1930 године, што значи да на дан ступања на снагу Закона о градским општинама, није имао пет година општинске службе па следствено ове не није ни могао стећи сталност по чл. 47 Статута. Иако је претпоставка за право на отпремнину (§ 161) да је службеник затечен као сталан, то тужилац пошто не испуњава овај услов нема ни право на отпремнину. Па када је тако онда је без утицаја на предмет спора, околност: да је тужилац на дан отпуста из службе 26 априла 1937 године, имао преко пет година општинске службе, пошто сталност није више могао стећи сходно прописима §§ 156 и 162 у вези са § 104 Закона о градским општинама, којима је утолико де-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

овим прописом предвиђена. У недостатку овакве одредбе имају се примењивати одредбе Закона о општем управном поступку, а по овима (§ 118 З.у.п.) жалба се предаје оној власти која је одлуку донела, па се према дану предаје односно приспећа жалбе цени и њена благовременост. У овоме смислу гласи и одлука Опште седнице Државног савета бр. 3014/936. И кад је жалба града приспела Банској управи по истеку рока, што је неоспорно, онда се она морала одбацити.

Околност, што је упут о правном леку био непотпун, овде не долази у обзир, јер је град могао тражити допуну овога у смислу § 110 З.у.п. што овде није учињено.

Тврђење, да је Државни савет имао одмах донети одлуку, такође је неосновано, јер Државни савет не може решавати без аката, а осим тога жалба се према наведеним прописима не предаје њему непосредно, већ власти која је одлуку донела, те стога по овој жалби није могао ни одлучивати, већ само доставити оној власти којој и припада, као што је овде и учињено."

Саопштио

Љубомир Ж. Јевтић
секретар Држ. савета

Градске општине и градска поглаварства

У „Савременој општини“, бр. 1—2 од 1938 год., написао је г. д-р Л. М. Костић, професор универзитета, занимљив чланак под горњим насловом, у коме тумачи разлику између појма „градске општине“ и појма „градског поглаварства“, који су ушли у нови Закон о градским општинама. Како то тумачење има практичног значаја за грађане, а нарочито за општинске функционере, изнећемо овде резиме тога чланка:

Г. Костић тврди да је појам „градског поглаварства“ сасвим погрешно схваћен и примењен од великог дела градских општина и њихових функционера. „Многи су га просто идентификовали са појмом градске општине у најширем смислу“.

„У ствари „градско поглаварство“ значи само надлежство градске општинске власти, скуп комуналних канцеларија. Појам градске општине остаје и даље и као шири и као, местимично, битно друкчији појам.“

Зато не треба председника градске општине називати „председник градског поглаварства“, него је он „начелник града а председник градске општине у најширем смислу“.

„У Општини београдској су на свим имовинским објектима општинским досадашње скраћенице О. Г. Б. заменили са скраћеницама П. Г. Б. Ту су учинили ништа мању грешку него што је ова мало пре наведена. И после образовања градског поглавар-

ства, општина као таква остаје титулар имовинских права односно имовинскоправни субјекат. Градска општина је правно лице и њој припада сва општинска имовина, и покретна и непокретна. Градско поглаварство може тим објектима да се служи али не може постати њихов сопственик. Добивши градско поглаварство, градска општина није променила своју приватноправну природу, нити се ма у чему изменило титулар њених дотадашњих права и дужности.

Најдаље су отишле неке општине које издају уверења својим завичајницима да су чланови градског поглаварства те општине. Нови завичајници примају се за чланове тога „градског поглаварства“. То су већ правнички тако изокренути појмови, да их лица која знају правно стање не могу с миром ни прочитати.

Чланови градског поглаварства били би сами градски чиновници кад би поглаварство било организовано на колегијалној основи. Овако, тај појам уопште не постоји. Али му несумњиво најмање има места тамо где је реч о грађанима — завичајницима једног града. Они су чланови градске општине а не њеног поглаварства. Они су ти који општину сачињавају. Општина је, било да је сеоска или градска, скуп општество физичких лица. Према општеству као целини, поједина се лица обележавају кад делови или чланови његови.“

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА